

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUTB'UN HUSREV Ü ŞİRİN'İNDE SÖZ VARLIĞI

Zeynep ORHAN

Yüksek Lisans Tezi
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HAZİRAN-2024
ELAZIĞ

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KUTB'UN HUSREV Ü ŞİRİN'İNDE SÖZ VARLIĞI

Tez Yazarı
Zeynep ORHAN

Danışman
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER

HAZİRAN-2024
ELAĞIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı:	Kutb'un Husrev ü Şîrin'inde Söz Varlığı
Yazarı:	Zeynep ORHAN
Tez Öneri Tarihi:	23.09.2022
Savunma Tarihi:	13.05.2024

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman:	Prof. Dr.Ahat ÜSTÜNER Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi / Eski Türk Dili
Başkan:	Doç. Dr. Birol İPEK Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi / Eski Türk Dili
Üye:	Dr. Öğretim Üyesi Zahide PARLAR İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../20..... tarihli toplantısında tescillenmiştir.

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “**KUTB’UN HUSREV Ü ŞİRİN’İNDE SÖZ VARLIĞI**” başlıklı Yüksek Lisans Tezi’nin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/ kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

05/04/2024

Zeynep ORHAN

ÖNSÖZ

Dilin kudreti, zamanın ötesinde insanlara dokunur ve hikâyeler aracılığıyla büyüsunü gösterir. Söz varlığı ise işte bu dilin derinliklerinde yatan zenginlik ve çeşitlilikle bize dünyayı tanıma ve anlama fırsatı sunar. Bu kavram dilin ve dolayısıyla bir milletin gelişmişlik düzeyi hakkında önemli bilgiler veren bir kavramdır. Çünkü bir dilin söz varlığının genişliği ile o dilin olgunluğu arasında paralel bir orantı vardır. Söz varlığının kapsadığı deyimler, atasözleri gibi soyut zekânın ürünü olan başlıklara sahip olmak uzun yıllar boyu süregelen bir işlenmişlikle mümkündür.

Çalışmamıza konu olan Kutb'un Husrav ü Şîrîn adlı tercüme eseri ise bahsedilen işlenmişliği net biçimde yansıtmaktadır. Öyle ki söz varlığı, üzerinde çalışmalar yapılacak kadar zengindir. Eser tercüme olduğu için hem yazıldığı dönemin hem de tercüme edildiği dönemin dil ve sanat anlayışı hakkında ipuçları verir. 14. yy. gibi toplumsal açıdan çalkantılı bir zamana denk gelen bu mesnevi, bir aşk hikâyesi olmasına rağmen çağından siyasi ve sosyal kesitler de sunmaktadır. Eserde geçen kimi sözcüklerin Anadolu ağızlarında hala yaşıyor olması, eserin dilinin Türkçeden çok uzaklaşmadığının kanıtıdır. Ayrıca böyle bir tespitin yapılması da bu ürünün, dilin geçmişiyile bugünü arasındaki bağda üstlendiği rolü göstermektedir.

Bu çalışmanın dilin ve söz varlığının edebi eserlerdeki önemini anlamak adına bir kaynak olarak kullanılması, analizlerde farklı bir bakış açısı kazandırması, dilin gücünü anlamak isteyenlere rehber ve sonraki çalışmalara ilham olması biricik gayemizdir.

Bu çalışmada söz konusu metne ulaşmak açısından Prof. Dr. Necmettin HACİEMİNOĞLU'nun 2000 yılında, Ankara'da, Türk Tarih Kurumu Basım Evi tarafından basılan Kutb'un Husrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri adlı kitabı kaynak alınmıştır.

Çalışma ve ders süresi boyunca deneyim ve bilgisini esirgemeyip sabırla aktaran, sorun yaşadığım her konuda çözümlerini ileten sayın hocam Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER'e teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Zeynep ORHAN

ELAZIĞ-2024

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
1. GİRİŞ.....	1
1.1.Eser ve Yazarı Hakkında Genel Bilgi	1
1.1.1. Kutb	1
1.2.Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar	2
1.3. Söz Varlığı	2
2. İNCELEME	4
2.1. İsimler	4
2.1.1. Soyut İsimler.....	4
2.1.1.1. Türkçe Soyut İsimler	4
2.1.1.2. Yabancı Soyut İsimler	5
2.1.2. Somut İsimler.....	12
2.1.2.1. Türkçe Somut İsimler	12
2.1.2.2. Yabancı Somut İsimler	21
2.1.3. Özel İsimler	29
2.1.4. Topluluk İsimleri	36
2.1.4.1. Türkçe Topluluk İsimleri.....	36
2.1.4.2. Yabancı Topluluk İsimleri.....	37
2.1.5. Sıfatlar	37
2.1.5.1. Niteleme Sıfatları	37
2.1.5.1.1. Türkçe Niteleme Sıfatları.....	38
2.1.5.1.2. Yabancı Niteleme Sıfatları	40
2.1.5.2. İşaret Sıfatları.....	43
2.1.5.3. Belgisiz Sıfatlar	44
2.1.5.3.1. Türkçe Belgisiz Sıfatlar.....	44
2.1.5.3.2. Yabancı Belgisiz Sıfatlar.....	45
2.1.5.4. Soru Sıfatları	45
2.1.5.5. Sayı Sıfatları	45
2.1.5.5.1. Asıl Sayı Sıfatları	46
2.1.5.5.2. Sıra Sayı Sıfatları	47
2.1.5.5.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	47
2.1.6. Zarflar	47
2.1.6.1. Durum Zarfları	47
2.1.6.1.1. Türkçe Durum Zarfları	48
2.1.6.1.2. Yabancı Durum Zarfları	50
2.1.6.2. Miktar Zarfları	51
2.1.6.2.1. Türkçe Miktar Zarfları	52
2.1.6.2.2. Yabancı Miktar Zarfları	52
2.1.6.3. Zaman Zarfları.....	52
2.1.6.3.1. Türkçe Zaman Zarfları	52
2.1.6.3.2. Yabancı Zaman Zarfları	54

2.1.6.4. Yer-Yön Zarfları	55
2.1.6.5. Soru Zarfları	56
2.1.7. Zamirler	57
2.1.7.1. Şahıs Zamirleri	57
2.1.7.2. İşaret Zamirleri	58
2.1.7.3. Soru Zamirleri	58
2.1.7.4. Belgisiz Zamirler	59
2.1.7.5. Dönüşüklük Zamirleri	59
2.2. Fiiller	59
2.3. Fiilimsiler	67
2.3.1. Sıfat Fiiller	67
2.3.1.1. –GAn	67
2.3.1.2. –mİş	68
2.3.1.3. –Ar	69
2.3.1.4. –GuçI	69
2.3.2. İsim-Fiiller	71
2.3.2.1. –İş	71
2.3.2.2. –mAk	71
2.3.3. Zarf-Fiil	74
2.3.3.1. –p	74
2.3.3.2. –(y)U	79
2.3.3.3. –A	81
2.3.3.4. –GAç	82
2.3.3.5. –GıncA	83
2.3.3.6. –mAdIn	84
2.4. Görevli Kelimeler	84
2.4.1. Edatlar	84
2.4.2. Bağlaçlar	86
2.4.2.1. Türkçe Bağlaçlar	86
2.4.2.2. Yabancı Bağlaçlar	86
2.5. Atasözleri	87
2.6. Deyimler	89
2.7. Kalıp İfadeler	94
2.8. Türkçe Ek Almış Yabancı Kelimeler	95
3. SONUÇ	98
KAYNAKÇA	100
ÖZ GEÇMİŞ	

ÖZET

Kutb'un Husrev ü Şirin'inde Söz Varlığı

Zeynep ORHAN
Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Dili Bilim Dalı
Haziran 2024, Sayfa: VII+100

Harezmi Türkçesi eseri olan bu mesnevide, Harezmi dilinin özellikleri mesnevinin anlatımındaki inceliklerle birleşir ve okuyucuyu o dönemin atmosferine götürür. Dilin zarafetiyle dokunulan her satırda, Kutb'un Husrev u Şirin hikâyesi, o dönemin insanların yaşamını, duygularını ve düşüncelerini yansıtır. İki aşkın tutkusu, 14. yüzyılın Harezmi toplumunun duygusal ve sosyal dinamiklerini anlamamıza yardımcı olur. Bu hikâye, sadece aşkın ötesinde, toplumun değerleri, ilişkileri ve o dönemin sosyal dokusunu da bizlere aktarır.

Genceli Nizamî tarafından yazılışından yaklaşık iki yüzyıl sonra, hakkında tahminlerden öte kesin bir bilgi bulunmayan Kutb mahlaslı bir şair tarafından tercüme edilen ve günümüze ulaşan tek nüshası Berke Fakih tarafından yazılan bu eser, yaklaşık 4730 beyitten ve 90 başlıktan oluşmaktadır.

Türk edebiyatındaki ilk Husrev ve Şirin hikâyesi olan bu çevirinin söz varlığını incelediğimiz çalışmamızdaki ana amaç, dönemin dilinin metin üzerinden daha ayrıntılı incelenmesi ve metnin derinliğini anlama ile yazarın/mütercimnin ifade gücünü değerlendirmek adına geniş bir perspektif sunmaktır. Bir diğer amaç ise dilin ve söz varlığının "Husrev ü Şirin" gibi bir edebi eserdeki rolünü anlamaktır. Eserin dil yapısını, kullanılan sözcüklerin ve ifadelerin derinliğini, şiirsel öğelerin etkisini ve dilin eserin üzerindeki rolünü analiz ederek, anlatım gücü ile eserin duygusal etkisini anlamayı ve anlatmayı amaçlamaktayız.

Çalışma, giriş ve inceleme olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde söz varlığı, eser, eserin yazarı ve mütercimi hakkındaki bilgiler ve bu eser hakkında yapılan çalışmalar aktarılmıştır.

İkinci bölüm olan inceleme kısmında eserde bulunan isimler, özel, soyut, somut isimler ile topluluk isimleri, görevlerine göre sınıflandırılarak sıfatlar, zarflar, zamirler gösterilmiş, tespit edilen fiiller ve filimsiler sunulmuş edatlar ve bağlaçlar aktarılmıştır. Ayrıca görülen deyimler, atasözleri, kalıp ifadeler, yabancı olduğu halde Türkçe ek alan sözcükler de yine bu kısımda verilmiştir. Sonuç kısmında ise eserdeki kelimelerin yoğunluğu aktarılmış ve sonrasında yararlanılan kaynaklar belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kutb, Husrev ü Şirin, söz varlığı, Genceli Nizamî

ABSTRACT

Vocabulary in Kutb's Hüsrev ü Şirin

Zeynep ORHAN

Master's Thesis

FIRAT UNIVERSITY

Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

Old Turkish Language Science Branch

June 2024, Page:VII+100

In this masnavi, which is a work in Khwarezmian Turkish, the features of the Khwarezmian language combine with the subtleties of the narration of the masnavi and takes the reader to the atmosphere of that period. In every line touched with the elegance of the language, Qutb's story of Husrev u Shirin reflects the life, feelings and thoughts of the people of that period. The passion of the two lovers helps us understand the emotional and social dynamics of the Khwarezm society of the 14th century. Beyond just love, this story also conveys to us the values, relationships and social fabric of that period.

This work, which was translated by a poet with the pseudonym Kutb, about whom there is no definite information other than guesses, approximately two centuries after it was written by Nizami of Ganja, and whose only surviving copy was written by Berke Fakih, consists of approximately 4730 couplets and ninety titles.

The main purpose of our study, in which we examine the vocabulary of this translation, which is the first story of Hüsrev and Şirin in Turkish literature, is to examine the language of the period in more detail through the text and to offer a broad perspective in order to understand the depth of the text and evaluate the expressive power of the author/translator. Another aim is to understand the role of language and vocabulary in a literary work such as "Husrev ü Şirin". By analyzing the linguistic structure of the work, the depth of the words and expressions used, the effect of poetic elements and the role of language on the overall effect of the work, we aim to understand and explain the expressive power of the language and the emotional impact of the work.

The study consists of two main parts: introduction and review. In the first part, information about the vocabulary, the work, the author and translator of the work, and the studies done on this work are given.

In the second part, the analysis, the nouns in the work, special, abstract, concrete, proper nouns and collective nouns, are classified according to their functions, adjectives, adverbs, pronouns are shown, identified verbs and verbals are presented, prepositions and conjunctions are explained. In addition, common idioms, proverbs, formulaic expressions, and foreign words with Turkish suffixes are also given in this section. In the conclusion, the density of the words in the work is explained and then the sources used are stated.

Key Words: Qutb, Husrev ü Şirin, vocabulary, Nizami of Gence

KISALTMALAR

Kısaltmalar ve Semboller

Ar.	: Arapça
F.	: Farsça
Moğ.	: Moğolca
Skr.	:Saknskritçe
Yun.	:Yunanca
-	: Gramer tahlilinde fiil kök veya tabanı, fiile gelen ek
+	: Gramer tahlilinde isim kök veya tabanı, isme gelen ek
/	:veya, ya da

Çeviriyazı Alfabeti

‘a	: ع (ayın)
ā/â	: آ (Uzun a)
d/z	: ض
v	: ف sesi
ġ	: غ sesi (tonlu art damak g ünsüzü)
h	: ح
h	: خ
i/î	: ی (uzun i)
k	: ق sesi (tonsuz art damak k ünsüzü)
ŋ	: ك damak n’si
ş	: ص sad sesi
t	: ط sesi
ū	: uzun u sesi
z0,	: ذ sesi
z	: ظ sesi

1. GİRİŞ

1.1.Eser ve Yazarı Hakkında Genel Bilgi

Hüsrev ile Şirin, İran edebiyatının en ünlü eserlerinden biridir. Nizami Gencevi tarafından 12. yüzyılda yazılmıştır. Bu epik aşk hikâyesi, aşkın, sadakatin, trajedinin ve insan duygularının zengin bir anlatımıdır.

Eser, Harezmi Türkçesiyle, Altınordu sahasında neşredilmiştir ve bu sahada yazılan eserlerin en eskilerinden biridir. Altın Orda yöneticisi Tini Beg Han ve eşi Melike Hatun adına Nizâmî-i Gencevî'nin aynı adlı mesnevisinden çevrilmiştir. Tini Beg Han'ın tahta çıkış ve kardeşi tarafından öldürülme tarihleri göz önüne alındığında eserin yaklaşık 725-740 yılları arasında kaleme alındığı söylenebilir. 14. yy. Kıpçak edebi dili ile yazılan eserin, günümüze ulaşan tek yazması da yine Berke Fakih adlı bir Kıpçak Türkü tarafından Altın Boğa adına yazılmış ve bu yazma da Paris Bibliotheque National'da bulunmaktadır. Nizâmî'nin eserinin vezni değiştiğini, mefâilün/mefâilün/feûlün kalıbına sadık kaldığını yine kendisinden öğrendiğimiz şair, Tini Beg'den olduğu gibi aynı zamanda Nizâmî'den de övgüyle bahseder. Tevhid, na't, dört halife ve ithaf edildiği hükümdara övgüyle başlayan söz konusu eserin içeriği ise döneminin popülaritesinin aksine aştır. *"Kutb'un eserinde kullandığı dil, Türkçe için büyük önem taşımaktadır. Çünkü o, Nizâmî'nin eserini tercüme ederken Farsça ve Arapça kelimelerin yerine Türkçelerini kullanarak hem o dönem Türkçesinde kullanılan kelimelerin günümüze taşınmasına yardım etmiş hem de henüz yazı dili haline girmemiş birçok Türkçe kelimeyi edebî dile taşımıştır."* (Şentürk, Kartal,2006:113) Türk edebiyatındaki ilk Hüsrev ü Şirin'dir. Eser 4729 beyit ve 90 başlıktan oluşmaktadır.

Hikâye, İranlı prens Hüsrev'in Şirin adında bir prensesle olan aşkını anlatır. Ancak, trajik bir biçimde sosyal karmaşalar ve politik olaylar, Hüsrev ve Şirin'in aşklarını gölgelemiştir. Hüsrev ve Şirin'in aşklarını ve yaşadıkları zorlukları konu alan bu öykü, aynı zamanda onların kaderleri ve toplumları arasındaki engelleri de vurgular. Eser, aşkın gücü, sadakat ve özveri gibi evrensel temaları işler. Yazarın dil ve anlatımı, duyguların derinliğini ve insanın içsel çatışmalarını ustaca ifade eder. Eserdeki dil, aşkın ve tutkunun çeşitli yönlerini anlatmak için metaforlar, benzetmeler ve sembollerle zenginleştirilmiştir. Doğa betimlemeleri, duyguların anlatımında kullanılan imgeler ve aşkın coşkusu anlatan lirik ifadeler, eserin dilini güçlendirir. Kelimelerin seçimi ve dizilişi, şiirin akıcılığını ve etkisini artırır. Daha sonraki dönemlerde birçok kültürel ve edebî esere ilham kaynağı olan bu mesnevi, aşkın gücünü, insan duygularını ve zorluklar karşısında sadakati anlatarak okuyucuları derinden etkilemiştir ve edebî mirasın önemli bir parçası olmuştur.

1.1.1. Kutb

Bu isim sanatçının mahlasıdır. Elimizde olan tek veri de budur. Adı da dâhil sanatçı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Edibe dair yazılan bilgiler, Hüsrev ü Şirin adlı çevirisi üzerinden yapılan tahminlerle sınırlıdır. Nizâmî'nin aynı adlı mesnevisini çevirmiştir. Kutb'un bu tercümesi, dilin ve edebiyatın gelişimine katkıda bulunmuş, kültürel alışverişi desteklemiş ve Türk edebiyatının zenginliğine yeni katkılar sunmuştur. Dolayısıyla hem dilin hem de edebiyatın gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Tercümanın dil anlayışı sayesinde eserin kaynağındaki dilin incelikleri, anlam derinlikleri korunurken aynı zamanda hedef dildeki okuyucuların da

anlayabileceği bir formda ifade edilebilmiştir. Dolayısıyla, Kutb'un dil anlayışı, eserin tercümesindeki sadakati, şiirsel ifadeleri nasıl aktardığı, dönemin Türkçesini ne kadar ustalıkla kullandığı hakkında ipuçları verir.

1.2.Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Najstarsza Wersja Turecka Husrav u Sirin Qutba: Söz konusu eser modern anlamda ilk olarak metni, tıpkıbasımı ve sözlüğü ile beraber Ananias Zajakowski tarafından yayımlanmıştır. Aslen Türk olan Polonyalı bu şarkiyatçının ana dili de Karay Türkçesidir. Eser POLSKA AKADEMIA NAUK (yayınevi) tarafından 1961'de yayımlanmıştır.

Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri: Zajakowski'nin tıpkıbasımının Türkoloji dünyası için büyük bir hizmet olduğunu kabul etmekle beraber Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, Hüsrev ü Şirin hakkında daha kapsamlı bir çalışma yapma gereği duymuş ve Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri (Ankara, 2004) adlı çalışmasını yayınlamıştır. Çalışmasında metni imla, ses ve şekil hususiyetleri olmak üzere üç başlıkta incelemiş ve eserin sonunda metinden örneklerle yer vermiştir.

Berke Fakih: Eseri, aslının yayınlanmasından bu yana değerlendirmeye alırsak, üzerine çalışma yapan ilk kişinin Berke Fakih olduğunu söylemek yanlış olmaz. Altınboga adına Mısır/İskenderiyye'de eseri kopyalamıştır. Metnin sonuna 66 beyitlik bir ilave yapmıştır. Yapılan bu ilave, müstensihin dili ve edebi anlayışı hakkında bilgi vermektedir.

Kutb'un Husrav u Şirin'i: Daha önceki iki çalışmadan farklı olarak bu çalışmada metnin dizini verilmiştir. Eserin başında Hacıeminoğlu ve Zajakowski'nin transkripsiyonlarının karşılaştırıldığı bir bölüm verilmiştir. Etimoloji ve asliî uzun vokaller hakkında da çalışılan bu eser Husrav ü Şirin üzerinde çalışacaklar için kıymetli bir kaynaktır. Ümit Özgür Demirci ve Sibel Karşlı'nın ortak çalışması olan bu kitap, 2014 yılında, İstanbul'da, Kesit Yayınları tarafından basılmıştır.

Bunlar dışında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri de bulunmaktadır. Örnekleri şunlardır;

YILDIZ, Medine(2018) Kutb'un Farsçadan Türkçeye Çevirdiği Hüsrev ü Şirin Adlı Mesnevisinde Fiiller, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÇINAR, Asiye (2021) Kutb'un Hüsrev ü Şirin'inde Adların Kavram Alanı, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

ULUDAĞ, Hanife(2018) Kutb'un Hüsrev ü Şirin'inde İsimler, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

1.3. Söz Varlığı

Söz varlığını kabaca, bir dilde bulunan sözcükleri, atasözlerini, deyimleri, yabancı ve kalıplaşmış sözcükleri kapsayan kavram olarak tanımlayabiliriz. Ahmet Buran söz varlığı için;

"Bir toplumun kavramlar dünyasının karşılığı olan sözlüksel ve sözdizimsel göstergelerin toplamıdır." (Buran,2015:270) ifadelerini kullanırken Doğan Aksan ise;

"Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz." (Aksan,2004:7) ifadelerini kullanmıştır.

Her dil, kendi benzersiz söz varlığıyla öne çıkar. Türkçe de zengin bir söz varlığına sahiptir ve bu, tarih boyunca farklı kültürlerden, dillerden etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Kelimelerin kökenleri, Türkçe söz varlığının zenginliğini yansıtır; Farsça, Arapça, Fransızca gibi dillerden alınmış kelimeler ise Türkçenin renkli dokusunu oluşturur. Bununla birlikte dil, tarihi süreci içerisinde kendi özgün kelimelerini de yaratmış ve bu da Türkçenin özgünlüğünü korumasına yardımcı olmuştur.

Söz varlığı, bir dilin kültürel ve tarihsel birikiminin bir yansımasıdır. Bugün, teknolojinin etkisiyle dilimize giren yeni terimler, dillerin adaptasyon gücünü gösterirken, yaşayan bir yapı olduğunu da kanıtlar.

Söz varlığının zenginliği, dilin ifade gücünü artırır. Farklı alanlardaki kelimeler, bilimden sanata, edebiyattan günlük hayata kadar geniş bir yelpazede kullanılır. Kelimelerin yanı sıra deyimler, atasözleri ve değişik söyleyişler de söz varlığının renklerini oluşturur. Bu çeşitlilik, dilin ifade edebilme kapasitesini artırır ve iletişimde zenginlik sağlar.

Bazı diller, diğer dillerden kelime ödünç alır veya farklı dillerle etkileşim içinde olduğu için söz varlıkları daha geniş olabilir. Bu durum, dilin esnekliğini gösterir. Dilbilimciler, bir dilin söz varlığını inceleyerek o dilin evrimini, yapısını ve kültürel bağlamını anlamaya çalışırlar. Milletlerin söz varlığının oluşmasında komşu ülkeler ve kültürler, söz konusu milletin genel kültür yapısı, toplumun geçmişi, dini, tarihi ve hatta toplumun kolektif hafızasında yer eden travmatik olaylar bile ciddi rol oynar. Örneğin; göçebe bir tarihi olan Türk tarihinde yolcu ve yolculukla alakalı birçok atasözü ve/ya deyim olması dikkate değerdir.

Sonuç olarak söz varlığı kavramı için toplulukların geçmişi ve bugününü yansıtan bir ayna niteliği taşır demek, yanlış olmaz.

2. İNCELEME

2.1. İsimler

İsimler, dilbilgisinin temel yapı taşlarından biridir ve dilde varlıkları, kavramları, insanları, yerleri veya soyut olguları temsil ederler. İsimler, bir şeyi adlandırmak, tanımlamak veya belirtmek için kullanılır ve dilin anlamı ile iletişim gücünü önemli ölçüde artırır. Somut veya soyut, tekil veya çoğul olabilirler. Somut isimler, dokunulabilir ve algılanabilir varlıkları temsil ederken, soyut isimler ise imgesel kavramları veya duyguları ifade ederler.

İsimler, dildeki bir cümlemin yapılanmasında merkezi bir rol oynar. Örneğin, bir cümlede bir eylemi gerçekleştiren özne genellikle bir isim olarak ifade edilir. Aynı şekilde, bir eylemin ne üzerinde gerçekleştiğini belirten nesne de bir isim olabilir. İsimler aynı zamanda cümlemin diğer unsurlarıyla ilişkilendirilerek cümledeki anlamın oluşmasına katkıda bulunurlar.

Genellikle farklı dilbilgisi kurallarına tabidirler. Bazı dillerde isimlerin cinsiyeti, sayısı veya durumu gibi özellikleri olabilir. Bu özellikler, isimlerin cümle içindeki rolünü belirlemede ve cümlemin doğru şekilde oluşturulmasında önemli bir rol oynar.

İsimler dilin yapısal temelini oluşturur ve iletişimde anahtar bir rol oynarlar. Farklı türdeki isimler, dilin zenginliğini ve ifade gücünü artırırken, dilbilgisinin temel kurallarını oluşturarak cümlelerin düzenlenmesine yardımcı olurlar. Bu temel yapı taşları, dilin karmaşıklığını anlamak ve etkili iletişim için temel bir gerekliliktir.

Bu çalışmada tespit edebildiğimiz isimleri, kendi içinde soyut, somut, özel isimler, topluluk isimleri, sıfatlar, zamirler ve zarflar olarak sınıflandırmış bulunmaktayız.

2.1.1. Soyut İsimler

Soyut isimler, dilin zenginliğini ve derinliğini ifade etme kapasitesini genişleten önemli dil unsurlarıdır. Somut varlıkların fiziksel özelliklerinden ziyade, duyguları, düşünceleri, kavramları veya soyut kavramları temsil eden isimlerdir. "Sevgi", "özgürlük", "başarı" gibi soyut isimler, insan deneyimlerinin soyut yönlerini ifade etmek için kullanılır. Bu isimler, insan duygularını ve düşünce süreçlerini aktarmak, soyut kavramları tanımlamak ve iletmek için dilin güçlü bir aracı olarak hizmet ederler. Dilbilim literatüründe, soyut isimlerin semantik yapıları ve kullanımı üzerine yapılan araştırmalar, dilin derinliklerine dair önemli iç görüler sunmaktadır. Bu çalışmalar, dilbilimcilerin soyut isimlerin rolünü ve işlevini daha iyi anlamalarına yardımcı olurken, aynı zamanda insan iletişimindeki soyut kavramların önemini vurgular.

Söz konusu eserde tespit edilen Türkçe ve yabancı soyut isimler şunlardır:

2.1.1.1. Türkçe Soyut İsimler

açığ: “acı” (3612)

açıklık: “acı içinde olma” (2712)

alığ: “kötü” (2276)

arığ: “mecazi anlamda saf, temiz” (2391)

asığ: “fayda” (73)

avunça: “teselli” (3111)

bayık: “doğru” (4160)

bilge: “ulu” (4119)

ebsem: “afallama durumu” (4454)
edgü: “iyi” (4075)
edgölük: “iyilik” (2946)
ediz: “ulu” (705)
efke: “öfke” (3434)
emgek: “emek, zahmet” (1552)
érdem: “erdem, fazilet” (1145)
esen: “huzur, rahat” (799)
mağ: “emin, güvenilir” (2091)
idi: “yaratıcı” (1365)
kağgu: “kaygı, endişe” (2491)
kağı: “sinir” (3092)
katı: “zor” (3420)
korınc: “korkunç” (20)
korı: “korku” (4340)
köni: “doğru olan” (2831)
könül: “gönül” (1350)
körklü: “güzel” (1545)
kut: “saadet, mutluluk” (2841)
kür: “cesur” (1387)
küvenç: “güven” (784)
muğ: “sıkıntı, bunalım” (4341)
öç: “intikam duygusu” (4684)
ög: “akıl” (2590)
ölüm: “ölüm” (4354)
sevüglü: “sevgi” (283)
sevünç: “mutluluk” (1795)
taşu: “muhteşem, şahane olan” (3745)
teğri: “Tanrı” (4639)
tın: “ruh, can özü” (1383)
us: “akıl” (3546)
yağşı: “iyi, doğru, güzel” (3624)
yaman: “kötü” (3212)
yas: “üzüntü süreci” (299)
yazu: “günah” (150)
yétiz: “eksiksiz, kusursuz” (3023)

2.1.1.2. Yabancı Soyut İsimler

‘adl (Ar.): “adalet” (351)
‘afv (Ar.): “bağışlama” (4450)
‘akl (Ar.): “us, akıl” (4458)
‘āli (Ar.): “yüksek, yüce” (2100)

‘ār(Ar.): “utanma” (2276)
‘aṭā (Ar.): “bağış” (1971)
‘ayb (Ar.): “ayıp, kusur”(2289)
‘azm (Ar.): “azim” (855)
‘ışk (Ar.): “aşk” (2241)
‘ıyd (Ar.): “bayram” (709)
‘ilm (Ar.): “ilim” (310)
ağāz (F.): “başlangıç” (2895)
ārzū(F.): “istek” (3994)
āsāyış (F.): “düzen ve güven hali” (2216)
āzār (F.): “mecaz anlamda kırmak” (2197)
bahādur (F.): “cesur” (1252)
bahāne (F.): “bahane”(844)
baḥşāyış (Ar.): “ihsan” (2075)
bāki (Ar.): “sonu olmayan”(1966)
bed- nām(F.): “kötü ad, kötü şöhret” (1676)
beḳā (Ar.): “sonsuzluk” (1063)
bela (Ar.): “sıkıntı, bela”(793)
beşaret (Ar.): “sevindirici, hayırlı haber” (34)
biçare(F.): “çare kelimesinin Farsça yokluk eki almış şekli, çaresiz” (2379)
cān(F.): “can” (2630)
cāvidān(F.): “ebedi” (2730)
cefā(Ar.): “eziyet, sıkıntı” (1894)
cehd(Ar.): “gayret etmek, çabalamak” (1935)
cehl (Ar.): “bilgisizlik” (312)
cihāngir (F.): “dünyayı zapteden, dünyaya hükmeden” (2147)
cinn (Ar.): “görünmeyen varlıklar, cin” (2842)
cūd (Ar.): “yardım” (40)
cüst (Ar.): “atik” (2669)
çāre (F.): “çıkar yol, çare” (2430)
çerḥ (F.): “dünya, felek” (939)
da‘vi (Ar.): “dava, iddia” (3087)
dād (F.): “bağış”(153)
davlat-devlet(Ar.): “devlet” (2229)
delv (Ar.): “astrolojik bir terim olarak kova” (1807)
derman (F.) : “çare, çözüm” (968)
destur (F.): “izin, müsaade” (2022)
dil (F.): “gönül, kalp” (7)
dildār (F.): “bir gönüle sahip olan kimse, yar” (3020)
dılşād (F.): “gönlü mutlu, huzurlu olan” (1520)
dīn (Ar.): “inanış” (157)
du‘a (Ar.): “yaratıcıya yakararak istekte bulunmak” (1017)
dūzaḥ (F.): “cehennem” (995)
dürüst(F.): “doğru, güvenilir” (2994)

ebleh (Ar.): “aklı kıt olan”(864)
ecel (Ar.): “yaşam süresinin bitmesi” (2070)
edeb(Ar.): “utanma ,arlanma” (3797)
efsün(F.): “büyü” (3113)
ehl(Ar.): “sahip olan” (1566)
emin (Ar.): “güvenilir” (1923)
endişe(F.): “sıkıntılı düşünceler” (3225)
erkān (Ar.): “kurallar, nizamlar” (78)
eyyām(Ar.): “günler” (1626)
fāide (Ar.):“yarar, fayda” (42739)
fāl (Ar.):”talih, şans” (612)
farz(Ar.): “yapılması gereken” (83)
faşih (Ar.): “net, anlaşılır” (292)
fāzıl(Ar.): “faziletli kişi” (108)
fehm (Ar.): “anlama ve idrak yeteneği” (2386)
ferāğat (Ar.): “kendi isteği ile vazgeçmek” (1239)
fırāk (Ar.): “ayrılık” (16169)
fidā(Ar.): “feda” (2711)
fitne (Ar.) : “bölücülük ve kargaşa çıkarmak” (1174)
fikir(Ar.): “düşünce” (4315)
fikret(Ar.): “düşünceler” (504)
furşat(Ar.): “fırsat” (1594)
fuṣulluk (Ar.): “fazlalık, haddini aşmak” (91)
fürūğ (F.): “ilahi ışık” (580)
fünun(Ar.): “fen kelimesinin çoğul hali ,ilimler” (1584)
fusun (F.): “sihir” (3524)
fütūḥ(Ar.): “açmak anlamına gelen feth kelimesinin çoğul hali” (3082)
ğaddār (Ar.): “acıması olmayan” (4503)
ğāfil (Ar.): “dalgın, dikkatsiz, bilgisiz” (2752)
ğaflet (Ar.): “dalgınlık ve dikkatsizlik durumu” (3174)
ğāliye(Ar.): “sınırını aşan” (1495)
ğam (Ar.): “keder, sıkıntı, üzüntü, hüzn” (2633)
ğāret (Ar.): “yağmalamak” (2385)
garib (Ar.): “zavallı” (2620)
ğayret (Ar.): “çaba, emek” (4491)
ğāza(Ar.): “savaş” (4685)
ğāzab (Ar.): “aşırı öfke, korkutucu kızgınlık” (2162)
ğuluvv(Ar.): “taşkınlık” (3122)
gūmān(F.): “şüphe” (3901)
gūnāh(F.): “dinen yapılması uygun olmayan” (3432)
ḥabiş (Ar.): “kötü, alçak” (2127)
ḥacālet (Ar.): “utanmak, haya etmek” (98)
ḥācat (Ar.): “ihtiyaç” (3534)
ḥaḳ (Ar.): “Allah” (120)

ḥaḳ ḳ (Ar.): “hukuk” (2321)
ḥaḳīḳat (Ar.): “doğruluk” (970)
ḥalāl(Ar.): “dinen yapılması uygun olan, helal” (3610)
ḥalāvet (Ar.): “hoşluk” (439)
ḥalel (Ar.): “bozukluk” (62)
ḥālīḳ (Ar.): yaratıcı (4711)
ḥālīṣ(Ar.): “saf, öz” (4686)
ḥamel(Ar.): “koç burcu” (4099)
ḥarām (Ar.): “dinen yasaklanan” (1941)
ḥās (Ar.): “öz, hakiki” (3840)
ḥaṣlet (Ar.): “mizac, karakter” (4376)
ḥasret (Ar.): “özlem” (969)
ḥāṣṣa (Ar.) : “duygu” (2791)
ḥaṭa (Ar.): “yanlışlık” (2321)
ḥāṭır (Ar.): “düşünme, anımsama, mecaz olarak vefa” (3992)
ḥavālet (Ar.): “sorumluluğu başkasına devretme” (79)
ḥayāl (Ar.): “hayal” (62)
ḥayret (Ar.): “bir şeyin karşısında şaşırma” (52)
ḥāzır(Ar.): “hazır” (3771)
ḥazin (Ar.): “hüzünlü, üzücü” (53)
heybet (A.) “gösteriş” (708)
ḥıdmat (Ar.): “hizmet” (103)
ḥırāman (F.): “edali” (322)
hicr (Ar.) : “ayrılık” (2462)
hidāyet (Ar.): “dini açıdan doğru olanı yapmaya teşvik etme, yol gösterme” (110)
ḥicāb(Ar.): “utanıp sıkılma” (3030)
ḥikmet (Ar.): “hakim olma, bilge olma hali” (72)
ḥile (Ar.): “aldatma, oyun kurma” (981)
ḥimāyet (Ar.): “koruma altına alma, sahiplenme” (1214)
himmet (Ar.): “yardımda bulunma” (4459)
ḥor(F.): “değersiz , aşağılık” (3502)
ḥulḳ (Ar.): “yaratılış, tabiat” (186)
hūmay (F.): “efsanevi bir kuş, hüma” (612)
ḥūr (Ar.): “esaret altında olmayan, özgür” (630)
hūş (F.): “bilinç” (590)
hūner(F.): “beceri” (2060)
hürmet (Ar.): “saygı göstermek” (710)
icazet (Ar.): “izin” (751)
ilāhi (Ar.): “yaratanla alakalı olan” (59)
ihlās (Ar.): “saf ve doğru olmak” (41)
iḥsān (Ar.): “bağışlamak” (114)
imkân (Ar.): “olanak” (211)
in‘ām (Ar.): “iyilikte bulunmak”(1055)
inṣāf (Ar.): “acıma” (2165)

intizār (Ar.): “yol gözlemek, beklemek” (1180)
isti‘dād (Ar.): “hüner, yetenek” (2563)
istiğfar (Ar.): “bağışlanma dilenmek, tövbede bulunmak” (3157)
istihza(Ar.): “şaka yapmak” (3551)
ķabûl(Ar.): “onay” (742)
kāfir (Ar.): “dini olarak inanmayan” (4370)
kām (F.): “dilek, istek” (3561)
ķanā‘at (Ar.): “payına düşene razı olmak” (4060)
ķarār(Ar.): “kesinleşmiş hüküm” (1302)
ķaẓa (Ar.): “kader” (4219)
kerem(Ar.): “iyilik, ihsan” (3516)
kıyāmet (Ar.): “kıyamet” (144)
kine (F.): “düşmanlık” (3541)
ķudret (Ar.): “güç ve kuvvet sahibi olma” (2840)
ķurban (Ar.): “bir amaç veya dilek karşılığında yaratana herhangi bir şeyi feda etmek” (275)
ķuvvet (Ar.): “güç” (2347)
küstāh (F.): “haddini ve sınırını aşan” (3032)
leṭāfet (Ar.): “hoşluk” (2962)
luṭuf (Ar.): “iyilik” (210)
ma‘şūk (Ar.): “aşık olunan” (1585)
ma‘zûl (Ar.): “görevinden alınmış” (1814)
ma‘zûr (Ar.): “affedilmiş” (4231)
ma‘bûd(Ar.): “ibadet edilen” (100)
ma‘ķûl (Ar.): “akıl ve mantık dışı olmayan” (1041)
mağrur (Ar.): “gururlu” (2038)
maḥrem (Ar.): “dini açıdan girilmesi haram olan mahal” (2441)
maḥrûm (Ar.): “yoksun” (2274)
maḥşer (Ar.): “İslam dinine göre kıyamet koptuğunda tüm yaratılanların toplanacağı yer” (1214)
maķbûl (Ar.): “kabul edilen” (106)
maķşûd (Ar.): “kastedilen” (23)
maṣṣûba (Ar.): “bir satranç terimi” (837)
ma’nâ(Ar.): “anlam” (180)
māt (F.): “satrançta yenmek, galip olmak anlamında kullanılan bir terim” (838)
mazlûm (Ar.): “zulme uğrayan” (2274)
mecāl (Ar.): “takat, güç” (693)
mecnûn(Ar.): “leyla ile mecnun destanının efsanevi kahramanı, deli, çılgın” (447)
meded (Ar.): “yardım” (490)
meknûn (Ar.): “gizli” (310)
mekr(Ar.): “hile, al” (1086)
melāmet(Ar.): “ayıplanma, kınanma” (358)
melek (Ar.): “melek” (232)
melûl (Ar.): “hüzünlü” (973)

me'mūn: “korkusuz” (2134)
meyil (Ar.): “eğilme, ilgilenme” (2506)
mihnet (Ar.): “üzüntü” (2844)
mizāc(Ar.): “karakter, huy” (1940)
mu'cizāt (Ar.): “mucizeler” (4590)
muḥabbet (Ar.): “karşılıklı sevgi ve saygı hali” (565)
muḥāl (Ar.): “mümkün olmayan” (62)
mustaḥaḳ (Ar.): “layık, uygun” (1643)
mu'tedil(Ar.): “ılımlı” (113)
muwāfıḳ (Ar.): “yaratıcının kuluna yardım etmesi” (3821)
mücerred (Ar.): “soyutlanmış” (2209)
müddet (Ar.): “süre, zaman zarfı” (969)
müferraḥ (Ar.): “ferahlama veren” (452)
mühim(Ar.): “önem arz eden” (3880)
münācāt (Ar.): “yakarış” (4181)
münezzeh (Ar.): “eksiklikten arınan” (4598)
müsellem (Ar.): “teslim olunan” (1976)
müstecāb (Ar.): “olumlu” (3162)
müşkil (Ar.): “zorlu, sorunlu” (62)
müyesser (Ar.): “kolayca meydana gelen” (4689)
nāḳār (F.): “çaresiz” (3701)
nāz (F.): “cilve” (3997)
nāzūk (F.): “kibar, nazik” (813)
nedāmet (Ar.): “pişmanlık” (93)
nevāy (F.): “ahenk, uyum” (2084)
nevḥa (Ar.): “yas, taziye” (792)
nevrüz(F.): “baharın başlangıcı, yeni gün” (3954)
nevmīd(F.): “ümidini kaybetmiş” (940)
ni'met(Ar.): “her türlü iyilik” (96)
nūr (Ar.): “ilahi ışık” (1153)
per ī (F.): “ruhani dişi yaratık, peri” (956)
perişān (F.): “zor durumda olan” (966)
peşīmān (F.): “pişman” (1668)
pézmān (F.): “pişman” (1232)
raġbet(Ar.): “arzu” (919)
rāḥat(Ar.): “rahat” (2720)
raḥim (Ar.): “şefkat, merhamet gösteren” (4715)
rāy (Ar.): düşünce (4554)
rāz (F.): “giz, sır” (4589)
rencūr (F.): “incitilmiş, sıkıntılı” (824)
revā (F.): “münasip” (2522)
riyāzet (Ar.): “dünyevi ihtiyaçları kısıtlayıp ibadete yönelme” (1211)
rūḥ(F.): “can özü” (4680)
rūz (F.): “gün” (3171)

sā'ādet (Ar.): "mutluluk" (3382)
şabır (Ar.): "katlanmak" (648)
şādık (Ar.): "dürüst ve gerçek dost" (2758)
şafar (Ar.): "hicri takvime göre bir ay ismi" (4727)
saḥāvet (Ar.): "arkadaşlık" (2094)
sāḥīb (Ar.): "sahip" (552)
saḥı (Ar.): "elibol" (2095)
şāfī(Ar.): "arı ve duru olan" (2809)
şavāb (Ar.): "dini olarak yapılması uygun ve faydalı olan" (3255)
sebeb(Ar.): "vesile" (4646)
seḥv (Ar.): "hata" (99)
sevdā(Ar.): "aşk, muhabbet" (244)
şfat(Ar.): "bir kişinin veya nesnenin sahip olduğu özellik" (437)
sūd (F.): "yarar" (92)
şād(F.): "mutlu" (1143)
şādīmān (F.): "mesut" (505)
şart (Ar.): "koşul" (1990)
şāyeste (F.): "yaraşır, layık, uygun" (90)
şebēh (Ar.): "mücevherata benzemek" (1050)
şek (F.): "şüphe" (46)
şerī'at (Ar.): "dini hükümlere uygun yönetim şekli" (127)
şeytān (Ar.): "İslamda kötücül varlık" (1516)
şikāyet (Ar.): "yakınma" (939)
şüm(Ar.): "uğursuz, iyi gelmeyen" (4259)
şun' (Ar.): "yaratış" (1365)
tab' (Ar.): "yaratılış, mizaç" (401)
ta'bīr (Ar.): "yorum, ifade" (796)
ta'zīyet (Ar.): "yas" (782)
taḥsīn(Ar.): "güzelliğin övülmesi" (2061)
taḳat (Ar.): "mecal, güç" (2420)
taḳdir (Ar.): "beğenip onaylamak" (2802)
taḳşīr(Ar.): "kusurlu davranmak" (145)
ta'lim (Ar.): "öğrenmek" (308)
tarab (Ar.): "neşe" (3657)
tena'um (Ar.): "nimetler ve bolluk içinde olmak" (196)
tertīb (A.): "düzen" (801)
tevbe(Ar.): "yaptıklarından dolayı pişman olmak" (1742)
tevfīk (Ar.): "yaratıcının ihsanı" (01)
tōhmet(Ar.): "suçlama" (3300)
vaşl (Ar.): "kavuşmak, ulaşmak" (2161)
vebāl (Ar.): "ağır sorumluluk" (1943)
vefā(Ar.): "sözüne veya kişiye sadık olma" (1956)
vişāl (Ar.): "vuslat, sevgiliye kavuşmak" (2312)
vuşlat(Ar.): "kavuşma" (2993)

yāve (F.): “mantıksız söz” (2429)
yegāne (F.): “tek, biricik” (208)
zālim (Ar.): “zulmeden” (2272)
zan (Ar.): “sanı” (2320)
zarif (Ar.): “kibar, nahif” (521)
zarūret (Ar.): “gereklilik” (3459)
zeyrek (F.): “anlayış sahibi, olgun, bilge” (3648)
ziyān (F.): “zarar” (3370)
ziyāret (Ar.): “ziyaret” (2769)
zulum (Ar.): “eziyet” (315)

2.1.2. Somut İsimler

Somut isimler, insanların fiziksel dünyada gözlemledikleri ve algıladıkları somut varlıkları temsil eden kelimelerdir. Bu isimler, dokunulabilir, görünür veya duyulabilir varlıkları ifade etmek için kullanılır ve genellikle insanların günlük yaşamlarında sıkça karşılaştıkları nesneleri veya varlıkları tanımlamak için kullanılır. Örneğin, "masa", "kedi", "gökyüzü" gibi somut isimler, insanların doğrudan algılayabileceği fiziksel varlıkları temsil eder. Somut isimler, dilin temel yapı taşlarından biridir ve iletişimde gerçeklik duygusunu sağlamak için önemli bir rol oynarlar. İletişimde temel bir role sahiptir. Bu kelimeler, fiziksel varlıkları, nesneleri veya algılanabilir şeyleri net bir şekilde ifade etmek için kullanılır. İnsanların günlük yaşamlarında karşılaştıkları somut gerçeklikleri tanımlamanın yanı sıra, duyguları ifade etmek ve iletişimde netlik sağlamak için de kullanılırlar. Somut kelimeler, iletişimde gerçeklik algısını güçlendirir ve dinleyicilere veya okuyuculara daha net bir anlayış sunar. Aynı zamanda, soyut kavramları somutlaştırmak ve görsel imgeler oluşturmak için de kullanılabilirler. Somut kelimeler, iletişimde duygusal durumları veya deneyimleri ifade etmek için de önemlidir. Sonuç olarak, somut kelimeler iletişimde kesinlik ve anlam sağlar, böylece iletişim etkili bir şekilde gerçekleşir ve insanların deneyimlerini doğru bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olur.

Metinde geçen Türkçe ve yabancı somut isimler şunlardır:

2.1.2.1. Türkçe Somut İsimler

aç : “tok olmayan” (3541)
açlık: “tok olmama hali” (3676)
açuk: “açık” (2080)
adağ: “ayak” (605)
adaş: “arkadaş” (1326)
ağ : “ağ” (612)
ağır: “ağır” (3703)
ağız: “ağız” (51)
ağlak: “etrafı çevrilmiş yer” (665)
ağu: “zehir” (1953)
aķ: “beyaz” (4669)

aķça: “para” (1932)
aķın: “savaş, sefer” (3595)
al: (1) “kırmızı” (2) “hile” (4210,3010)
ala: “karışık renkli” (1949)
aldağ: “aldatmaca, hile” (4523)
alın: “başın üst, ön kısmı” (2940)
alma: “elma” (1055)
alt: “alt” (368)
altı: “altı rakamı” (4710)
altun: “altın” (2942)
ana: “anne” (3503)
ant: “yemin” (2117)
anulğ: “hazırlık” (2921)
ara: “ara, iki ya da daha fazla şeyin ortasındaki boşluk” (3480)
arı: “arı” (3674)
arķa: “arka taraf” (3579)
arpa: “arpa” (3873)
arслан: “aslan” (1640)
art: “geri” (3579)
artulğ: “fazla” (2325)
as: “bir hayvan” (825)
ast: “alt” (17859)
aş : “yemek” (3950)
açlık: “yiyecek” (4073)
ağ: “binek hayvanı olan at” (480)
at: “isim” (3612)
ata: “baba” (3503)
atağ: “kıyı” (4698)
avçı: “avlanan kişi” (4420)
ay: “ay” (440)
ayaz: “soğuk” (4361)
aydıñ: “parlak” (4144)
azığlığ: “zaptedilemeyen yırtıcı hayvan” (4136)
azuğ : “yolculuk için hazırlanan yiyecek” (1909)
bağ : “bağ” (62)
bağır: “bağır” (969)
bakır: “bakır” (4145)
bal: “bal” (1196)
bala: “yavru” (1429)
balçık: “çamur” (83)
balığ: (1) “şehir” (2) “balık” (2852, 3444)
balta: “balta” (3672)
baltaçak: “çekik” (1772)
barlık: “varlık” (4222)

barmaq: “parmak” (448)
başkāk: “basık” (434)
baş: “baş” (1255)
başçı: “rehber, kılavuz” (4505)
batman: “ölçü birimi” (1902)
bay: “zengin” (320)
baykuş: “bir kuş türü” (2138)
bebek: “insan yavrusu, metindeki anlamıyla gözün merkezi” (3416)
beğük: “büyük” (980)
bég: “bey” (3704)
bél: “bel” (2829)
berk: “sağlam” (3690)
bés: “beş rakamı” (4715)
beşik: “bebeklerin uyuduğu yatak” (283)
bilek: “el ve kolun bağlandığı eklem yeri” (1809)
bilgi: “bilgi” (4300)
bir: “bir” (3140)
bitig: “kitap” (3629)
bitigçi: “kitap yazan kişi” (2777)
bizeklig: “süslü” (4080)
boğuz: “boğaz” (1936)
boşluk: “boşluk” (19279)
boyun: “baş ve gövdeyi birbirine bağlayan kısım” (2644)
boz: “sarı” (4081)
börk: “bir çeşit başlık” (767)
börklüg: “başlığı giyen kişi” (2961)
börü: “kurt” (1926)
buğday: “buğday” (4232)
bulıt-bulut: “bulut” (3565)
burun : “burun” (4142)
buyruq: “emir, hüküm” (3173)
bükün: “dügüm” (297)
bürünçük: “baş örtüsü, peçe” (2961)
büzürg: “büyük” (4211)
çaq: “çağ, vakit, dönem” (4130)
çaqmaq: “çakmak” (1734)
çalıq: “deli” (1458)
çalıksız: “teslim olmuş” (3436)
çanak: “çanak, tabak” (4524)
çavuş: “bir askeri rütbe” (3382)
çayan: “çıyan” (1852)
çerig: “asker” (1751)
çetük : “kedi” (4540)
çıkır: “çıkırık” (68)

çibin: “sivrisinek” (2809)
çiçek: “çiçek” (4041)
çigev: “melodi” (3801)
çimgen: “çimen” (1414)
çoğ: “kor” (866)
çumcağar: “süslü halı” (4086)
délü: “divane” (3591)
égri: “eğri” (2211)
éki: “iki rakamı” (1180)
éksük: “eksik” (2870)
élçi: “elçi” (1471)
éllig: “elli rakamı” (3930)
ém: “ilaç” (2579)
ér: “erkek kişi” (352)
érik: “iri” (3616)
erk-erklik: “güç, kuvvet” (4273)
esrük: “sarhoş” (4061)
és: “eş” (998)
éşek: “eşek” (3620)
éşik: “kapı eşiği” (4553)
étek: “bir çeşit giysi veya kıyafetlerin alt kısmı” (525)
év: “ev” (488)
éyer: “eyer” (4081)
gevde: “gövde” (1776)
ḣatun: “kadın” (1521)
ıravçı: “şarkı söyleyen” (393)
ıvuk: “bir tür geyik” (3493)
içegü: “bağırsak” (1719)
içgü: “içki” (1523)
içre: “iç” (909)
iğiş: “kap, çanak” (1344)
igne: “iğne” (4194)
ilgerü: “ileri” (1780)
iñ: “mağara” (1392)
iñek: “inek” (4258)
irin: “dudak” (429)
irte: “gece” (752)
isig: “ısı, sıcaklık” (4179)
issi: “sıcaklık, ısı” (15099)
iş: “görev, uğraş” (4450)
it: “köpek” (3610)
ivdeçi: “aşçıbaşı” (2019)
kadaş: “akraba” (2607)
kalı: “halı” (3249)

kalış: “kalabalık” (707)
kalķan: “koruma amacıyla yapılan taşınabilir levha” (1725)
ķamķı: “ķamķı” (784)
ķamıř: “ķamıř” (4383)
ķan: “hayatı sıvı, kan” (2323)
ķanat: “kanatlı hayvanların uķma organı” (906)
ķapak: “ķapak” (700)
ķapuē: “ķapı” (3351)
ķapuēķı: “hizmet veren” (2989)
ķar: “ķar” (448)
ķara: “siyah” (4596)
ķarak: “göz bebeēi” (3092)
ķaraņķu: “karanlık” (4466)
ķaravař: “cariye” (3251)
ķarēa: “ķarga” (4260)
ķarı: “yaşlı” (4135)
ķarm: “ķarın” (4445)
ķarındař: “ķardeř” (1130)
ķař: “ķař” (433)
ķat: “yan, huzur” (2781)
ķav: “tutuşturma amacıyla kullanılan aēaē ķabuēu” (1322)
ķavurķaķ: “bebek” (2367)
ķaymak: “ķaymak” (944)
ķaz: “ķaz” (3195)
ķazan: “būyūk tencere” (244)
ķedik: “geyik” (4420)
ķedim: “giyim, giysi” (4525)
ķelin: “ķelin” (4543)
ķılıķ: “ķılıķ” (1252)
ķılınķ: “davranış” (3966)
ķın: “eziyet” (1881)
ķıraēu: “ķıraēı” (4232)
ķıran: “iki gezeēenin denk gelmesi” (1547)
ķırķ: “ķırķ rakamı” (3014)
ķırķın: “cariye” (2656)
ķısraķ: “bir tūr at” (526)
ķıř: “ķıř mevsimi” (420)
ķıyı: “ķahil” (666)
ķız: “ķız” (2656)
ķiķe: “ķece” (28)
ķiķig: “ķūķūk” (2064)
ķiriř: “yayın gerilmesini saēlayan esnek ip” (1654)
ķirpūk: “ķirpik” (432)
ķiřen: “pranga” (4470)

kişi: “insan, birey” (4389)
kol: “kol” (4192)
konak: “misafir olunan yer” (1310)
konuk: “misafir edilen kişi” (3236)
konragu: “çingirak” (3494)
kopuzcu: “kopuz çalan kimse” (334)
kor: “kor ateş” (1880)
koş: “çift, eş” (1472)
koy-koyan: “koyun” (1925)
köç: “göç” (3519)
kögerçin: “güvercin” (4188)
kögüs: “gögüs” (3470)
kök: “mavi” (4648)
köl: “küçük su birikintisi, göl” (246)
kölige: “gölge” (3966)
kömür: “yanarak kapkara hale gelen, kömür” (3120)
köñlek: “gömlek” (42)
köprü: “köprü” (4649)
kör: “görmeyen” (4140)
körü: “bir çeşit müzik aleti” (3189)
köyük: “ateş” (2642)
köz: “göz” (1534)
közgü: “ayna” (3895)
kuğruk: “kuyruk” (1852)
kuğuğ: “kuyu” (3513)
kuķu: “kuģu” (3935)
kuķak: “kulak” (2137)
kunduz: “kemirgen bir hayvan” (1355)
kur: “kemer, kuçak” (2016)
kurçı: “kuçak bağlayan kişi” (1463)
kurı: “kurı” (2536)
kursak: “mide” (310)
kuş: “kuş” (1641)
kuyaş: “güneş” (2870)
kuzgun: “kuzgun kuşu” (3610)
kuzı: “kuzu” (1638)
küdegü: “damat” (4570)
küling: “kova” (2759)
kümüş: “gümüş” (3220)
kün: “gün” (2250)
kündüz: “gündüz” (1601)
küz: “sonbahar mevsimi” (1960)
laçın: “şahin” (1531)
manğal: “mangal” (1044)

meniz: “ten, beniz” (1561)
oğlaq: “yavru keçi, bir burç ismi” (3122)
oğlan: “nesil, erkek çocuğu” (3077)
oğrı: “hırsız” (3488)
oğul : “erkek çocuk” (2429)
olışasığ: “benzer” (4609)
oq: “bir çeşit silah” (1594)
oqçı: “ok atan kimse” (1091)
opraq: “eski” (3110)
orun: “yer, mekan” (3643)
ot: “bitki” (1051)
ot: “ateş” (2241)
otağ: “çadır” (1308)
otlağ: “otlatılacak yer” (1032)
otuz: “otuz sayısı” (3014)
oyağlıq: “uyanık olmak” (1066)
oyun: “eğlence amacıyla yapılan aktivite” (2143)
öğüt: “nasihat” (2950)
öñ: “ön” (3472)
ördek: “ördek” (1054)
örümçük: “örümcek” (612)
saç: “saç” (4223)
sağ: “sağ yön” (1382)
sağraq: “kadeh” (2070)
sakak: “çene” (4139)
san: “sayı” (3420)
sanlıq: “aidiyet” (2756)
sap: “sap” (2759)
sarıq: “sarı” (4369)
sarkut: “buz sarkıtı” (1344)
savuk: “soğuk” (1991)
saz: “çalgi aleti” (4303)
sıçan: “fare” (3622)
sığır: “sığır” (2001)
sırça: “cam” (3473)
siñir: “sinir” (4340)
sipürtge: “süpürge” (1852)
soñ: “sonda olan” (1942)
sökel: “hasta” (2492)
söz: “kelime” (06)
suñkur: “bir kuş türü” (2979)
suṽ: “su” (4199)
süçüg: “tatlı” (764)
süglün: “bir kuş türü” (3201)

süñü: “süngü” (3966)
süñüg: “kemik” (2891)
süsün: “içki” (1344)
süt: “süt” (2335)
tag: “dağ” (2655)
tam: “dam” (4086)
tañ: “tan vakti” (1403)
tapuğ: “gönüllü hizmet” (4065)
tapuğçı: “tapınılan yerdeki hizmetçi” (2362)
tar: “dar” (2009)
targak: “tarak” (868)
tarlağ: “tarla” (342)
taş: (1) “taş” (2) “dış” (140, 3214)
teñiz: “deniz” (3470)
tépsi: “tepsi, sini” (2942)
tér: “ter” (4047)
téve: “deve” (2001)
tiken: “diken” (4383)
tilkü: “tilki” (2035)
tizgin: “dizgin” (530)
tokuz: “dokuz rakamı” (294)
tolun ay: “ayın dolunay hali” (3000)
ton: “giysi” (3261)
top: “top” (1371)
tör: “baş köşe” (1363)
töre: “yasa” (3302)
tört: “dört rakamı” (900)
töşek: “döşek” (4199)
tuç: “tunç maddesi” (76)
tü: “tüy, kıl” (4081)
tün: “gece” (438)
tüp: “dip” (1530)
tüz: “düz” (2211)
ucuz: “ucuz” (2897)
ul: “ayak tabanı” (2587)
uluğ: “büyük” (2053)
uruğ: “tane, tohum” (01)
uya: “kız kardeş” (4379)
uz: “uzak” (2978)
uzun: “uzun” (4059)
üç: “üç rakamı” (2072)
üçek: “çatı, dam” (3756)
ülüş: “pay” (1433)
ün: “ses” (4154)

üst:“yukarı kısım” (3280)
yad:“yabancı” (2302)
yağ:“yağ” (2041)
yağmur: “yağmur” (1002)
yağa: “giysilerin boynu saran kısmı” (3724)
yakın: “yakın” (2037)
yalğuz: “yalnız” (4270)
yaňak:“yüzün her iki yanı” (280)
yaňı:“yeni” (2982)
yaňku: “yankı” (647)
yapraq: “yaprak”(4264)
yarağ: “silah” (1312)
yargu: “buyruk” (1710)
yarmağ: “para” (834)
yaruk: “parlak” (4174)
yaş:“taze, genç” (910)
yaşıl:“yeşil” (1445)
yavuk:“yakın” (1003)
yaylağ: “yazın geçirildiği yer” (1003)
yaz: “yaz mevsimi”(3954)
yemiş:“meyve” (3467)
yengeç:“yengeç”(1806)
yıdğı: “koku” (4266)
yıgaç:“ağaç” (4652)
yıl:“sene” (3390)
yılan: “yılan” (4444)
yigü: “yiyecek” (2336)
yinçe:“ince” (3736)
yinçü:“inci tanesi” (3700)
yip:“ip, bağ” (3401)
yoğurt:“yoğurt” (4241)
yoksul: “fakir” (2281)
yula: “alev,ateş” (3006)
yulduz: “yıldız” (2804)
yumruk:“yumruk” (1461)
yumşak: “yumuşak” (3550)
yurt:“memleket” (2785)
yuva:“yuva” (799)
yük:“yük” (3482)
yürek:“kalp” (3840)
yüz: “surat, çehre, yüz sayısı” (2636, 1426)
yüzük: “parmağa takılan takı” (2351)

2.1.2.2. Yabancı Somut İsimler

- ‘aķd (Ar.) : “akıt, sözleşme” (1541)
‘anber(Ar.): “güzel koku veya güzel kokulu herhangi bir şey” (1441)
‘atīķ (Ar.): “eski” (153)
āvāre (F.): “başıboş” (2202)
‘avret (Ar.): “insan bedeninde örtünmesi gereken yer” (2568)
‘ayş (Ar.): “yeme-içme” (1121)
‘icazet (Ar.): “izin, ruhsat” (3536)
‘işret (Ar.): “içkili sohbet, içki” (1821)
‘özür(Ar.): “kusur” (485)
ābdan (F.): “bayındır” (1800)
aġyār (Ar.): “düşman” (1623)
āfet (Ar.) : “felaket” (2876)
afyün (Yun.): “afyon” (991)
āhū (F.) : “ceylan” (1562)
ahvāl (Ar.): “hal kelimesinin çoġul şekli” (954)
ajun (Skr): “dünya” (2830)
ārām(F.): “durma, soluklanma” (77)
āses (Ar.): “bekçi” (2105)
aşl (Ar.): “asıl” (4700)
‘āvāz (F.): “ün, ses” 4569)
bād (F.): “rüzgar” (2681)
bade (F.): “içki” (3772)
bādem (F): “benzetme yoluyla göz, badem” (1095)
bādiye (Ar.) : “çöl” (109)
bāġ (F.) : “baġ” (696)
baġr (Ar.): “deniz” (291)
baġtiyār (F.) “mutlu” (1612)
benefşe (F.): “hoş kokulu bir çiçek, menekşe” (4245)
beyan (Ar.): “açıklama” (2524)
beyt (Ar.): “beyit” (3861)
burķā’ (Ar.): “peçe, yüz örtüsü” (3542)
būsītān(F.): “hoş kokulu mekan, çiçek bahçesi” (1315)
but(Sansk.): “put” (4638)
būlbūl (F.) : “ötücü bir kuş” (1417)
būnyād (F): “aslolan, temel” (1072)
cahil(Ar.): “bilmeyen” (2538)
cām(F.): “şişe” (713)
cebīn(Ar.): “aşırı korkan kimse” (2887)
cedd (Ar.): “nesil, atalar” (384)
cemāl-cemīle (Ar.): “güzel yüzlü” (209)
cerāġat (Ar.): “yara, kan” (2983)
cevāb (Ar.): “yanıt” (4359)

cezā (Ar.): “istenmeyen yasaklanan bir eylemin gerçekleşmesi sebebiyle uygulanan yaptırım” (84)

cihān (Ar.): “dünya, evren” (1402)

cihangir (F.): “cihanı yöneten” (1000)

cihet (Ar.): “yön, bakış açısı” (42)

cüft (F.): “çift, eş” (2901)

cür‘a (Ar.): “yudum” (4036)

çāh(F.): “kuyu” (2453)

çālāk (F.): “hızlı, çevik” (309)

çeng (F.): “bir çalgı türü” (1027)

çerāğ (F.): “çıra, mum” (37)

çeşme (F.): “çeşme” (924)

çevgān(F.): “cirit oynarken at üstündekilerin fırlattığı değnek” (908)

çınar (F.): “uzun ömürlü bir ağaç” (934)

çübān (F.): “çoban” (4345)

dāne (F.): “tane” (4086)

dāstān (F.): “destan” (2488)

dāye (F.): “süt annesi” (2613)

defter (F.): “defter” (2298)

dehḡān (F.): “köy ağası” (390)

dellāl(Ar.): “yol göstermek anlamından yola çıkarak üretilen, tellallık anlamına gelen kelime” (1349)

derc (Ar.): “toplantı” (2328)

derviş (F.): “derviş” (700)

deryā (F.): “deniz” (2075)

dergāh (F.): “bir büyüğün, ileri gelenin ve/ya âlimin bulunduğu mekân” (276)

devrān (Ar.): “devr fiilden hareketle dönen şey, dünya” (2567)

deyyar (Ar.): “hristiyan din adamı” (444)

dīḡ (Ar.): “horoz” (4688)

dildār (F.): “sevgili” (3485)

dīnār (Ar.): “para” (2628)

dīv(F.): “dev” (921)

dīvāne (F.): “deli, mecnun” (613)

dōst (F.): “arkadaş, yaren” (557)

dūd(F.): “duman” (4254)

dūn (Ar.): “hakaret bildiren bir söz” (2820)

dürr(Ar.): “inci tanesi” (733)

düşmen (F.): “düşman” (706)

efḡān(F.): “figan kelimesinin çoğul hali, bağırma(lar)” (822)

elmās (Yun.): “elmas” (1651)

endām (F.): “boy,bos vücudun görünüşü” (825)

endāze(F.): “bir ölçü birimi” (442)

engiz (F.): “saçan, savuran” (656)

eşheb(Ar.): “alacalı” (4529)

eṭrāf(Ar.): “taraf kelimesinin çoğulu, çevre” (1982)
eyvān(F.): “büyük köşk” (704)
fa’āl(Ar.): “hareket halinde olan, aktif” (2127)
faḥte (F.): “bir kuş çeşidi” (1421)
faḫīh (Ar.): “fıkıh ilmi ile uğraşan alim” (4703)
fāriğ (Ar.): “kendi isteği ile vazgeçen” (4424)
feryād (Ar.): “bağırarak ağlamak” (4005)
fīl(Ar.): “fil” (2361)
fūrçe(Yun.): “fırça” (851)
ḡani(Ar.): “çok, bol” (1585)
ḡanīmet (Ar.): “savaşta ele geçirilen maddi şeyler” (193)
ḡavḡa (Ar.): “kavga” (2033)
ḡavvaş (Ar.): “suya dalan” (903)
ḡazel (Ar.): “gazel” (3945)
gerdan (F.): “dönen şey, dünya, gerdun” (2367)
gevher-güher(F.): “değerli taşlar, mücevher” (3100)
ḡidā(Ar.): “yiyecek ve içilecek şey/ler, gıda” (3027)
ḡoz(F.): “ceviz” (3615)
ḡubār(Ar.): “toz” (1602)
ḡurruş(F.): “gürültü” (266)
gül (F.): “hoş kokulu bir çiçek” (1431)
gūlāb(F.): “gül suyu” (4510)
gūlistan(F.): “güllerin sık bulunduğu yer, gül bahçesi” (4490)
gūnbed(F.): “kūnbet” (65)
ḡabar(Ar.): “haber” (2890)
ḡadd(Ar.): “sınır” (4351)
ḡāl(Ar.): “içinde bulunulan durum” (03)
ḡalḡal (Ar.): “ayak bileğine takılan takı” (647)
ḡām(F.): “bir şeyin olgunlaşmamış hali” (4234)
ḡalvā (Ar.): “tatlı” (1657)
ḡalvet (Ar.): “baş başa kalma, özel görüşme” (23)
ḡammāl (Ar.): “çok yük taşıyan” (2923)
ḡançer (Ar.): “bir çeşit kesici alet” (4480)
ḡār (F.): “diken” (1863)
ḡarc (Ar.): “gider” (2924)
ḡāridār (F.): “alıcı kimse” (2600)
ḡarif (Ar.): “arkadaş, meslektaş” (3592)
ḡarir (Ar.): “ipek” (282)
ḡaris (Ar.): “aşırı istekli ve hırslı olan”
ḡarvār (F.): “eşeğe yüklenen yük” (2628)
ḡāşeki (F.): “padişah eşi” (2090)
ḡāşıl (Ar.): “ortaya çıkan, sonuç” (1675)
ḡaşım (Ar.): “düşman” (1838)
ḡāsis(Ar.): “cimri” (3681)

ḥasta (F.): “bir hastalıktan muzdarip olan” (1183)
ḥatem(Ar.): “mühür” (4630)
havâ(Ar.): “hava, yel” (3120)
ḥayl (Ar.): “fazlaca” (138)
ḥayrân (Ar.): “bir şeyin karşısında şaşırın” (2830)
ḥazân (F.): “sonbahar, güz, ḥızân” (4265)
hediyye (Ar.): “armağan” (1175)
hela (Ar.): “boşluk, boş yer”(2556)
hırka (Ar.): “soğuktan korunmak için giyilen uzun kollu giyecek, hırka” (433)
ḥikāyet (Ar.): “öykü” (2122)
hilāl (Ar.): “ayın yay şeklindeki hali” (446)
ḥil’at (Ar.): “padişahların birini yüceltmek adına giydirdikleri çok değerli taşlarla süslenmiş kıyafet” (2504)
ḥisāb(Ar.): “hesap” (2000)
ḥoca (F.):“hoca, alim” (4696)
ḥokka (Ar.): “özellikle içine mürekkep koymak için kullanılan küçük kap” (2997)
ḥorūs (F.) “horoz”
ḥumār (Ar.): “alkollü içeceklerden sonra gelen sersemlik hali” (1422)
ḥurmā(F.): “sıcak iklimlerde yetişen bir meyve” (3693)
ḥüküm(Ar.): “emir” (2301)
iḥtiyar (Ar.): (1) “yaşı ilerlemiş kimse” (2) “seçim, seçme yeteneği, özgür irade” (135)
imāme (Ar.): “sarık, başlık” (73)
imār (Ar.): “yapma, tamir etme” (123)
istikāmet (Ar.): “yön” (1940)
işâret(Ar.): “iz, alamet, nişan” (404)
ka’beteyn (F.): “Ka’be ve Mescid-i Aksa kastedilerek, dört köşeli iki yapı” (4060)
kābin (Ar.): “başlık parası”(4110)
қадеһ (Ar.): “cam bardak”(3422)
қадem (Ar.):“adım”(58)
қады(Ar.): “eskiden davalara bakan kişi” (1444)
қадір (Ar.): “gücü ve kuvveti yeten” (4609)
қafeş (Ar.): “kafes” (3313)
қаftan (F.): “bir çeşit giyisi” (767)
kāfūr (Ar.): “aynı adlı ağaçtan elde edilen bir madde” (1288)
kāğad (F.): “kağıt” (551)
қаһır(Ar.): “ağır üzüntü, dert” (680)
kāhil(Ar.): “yetişkin” (1722)
қālem (Yun.): “kalem” (500)
қал’a(Ar.): “kale”(414)
қāmet(Ar.): “boy” (439)
қalyā (F.): “bir çeşit yemek” (3466)
қанд (Ar.): “şeker” (4183)
қарābe (Ar.): “büyük şişe” (678)
қāsид (Ar.): “haber getiren kişi” (636)

kaşşab (Ar.): “kesen kişi, kasap” (1633)
kātib(Ar.): “yazan kişi” (4726)
kaṭra (Ar.): “damla” (95)
ḳavi: (Ar.): “kuvvetli” (710)
kebāb (Ar.): “kebab” (38429)
kefin(Ar.): “ölen kişileri sarmalamak için kullanılan kumaş, kefen” (359)
kemer (F.): “bele takılan aksesuar” (51)
kevāhib (Ar.): “yıldız kelimesinin çoğul durumu” (22)
ḳışsa (Ar.): “öykü” (2342)
kilid (F.): “kilit” (872)
ḳubbe (Ar.): “yarım küre biçimindeki mimari yapı” (2685)
ḳul (Ar.): “yaratılan, yönetilen” (689)
ḳufl (F.): “kilit” (762)
ḳumāş (Ar.): “herhangi bir maddeden yapılmış bez” (2011)
lafz (Ar.): “söz, kelime” (82)
lālā(F.): “parlayan” (1049)
lāle (F.): “bir çiçek türü” (1049)
levḥ (Ar.): “tabela” (2099)
libās (Ar.): “elbise” (1169)
loḳma (Ar.): “lokma” (2941)
lu‘bet (Ar.): “oyuncak” (1248)
mağz (F.): “beyin” (4140)
mağrib(Ar.): “batı” (3121)
māh (F.): “ay” (4020)
māhal(Ar.): “yer, mekan” (2230)
mamuk (Ar.): “pamuk” (2067)
manzur (Ar.): “nazar edilen, bakılan” (1807)
mār (F.): “yılan”
maşlahat (Ar.): “önem verilen iş” (722)
maşrū‘ (Ar.): “epilepsi hastası” (2377)
mekân (Ar.): “yer, ortam” (735)
mekkār (Ar.): “çok hile yapan, aldatan” (2036)
melīk(Ar.): “sahip olan erkek” (4133)
melīke(Ar.): “sahip olan kadın” (201)
meknūn (A.): “dizilmiş” (199)
menzil (Ar.): “varılacak nokta” (2255)
meşel(Ar.): “masal, atasözü” (1465)
meşgūl(Ar.): “işgal edilen” (876)
meta‘(Ar.): “mal,ürün” (2600)
mevcūd (Ar.): “vücuda gelmiş, var olmuş” (40)
mejdān (Ar.): “alan, saha” (123)
meyva (F.): “meyve” (926)
mihrāb (A.): “mihrap” (261)
mihribān (F.): “ay gibi güzel yüzü olan” (4561)

miskin(Ar.): “sükun içinde olan, zorluk sebebiyle hareketsiz kalan” (3512)
mu‘āşir(Ar.): “beraber yaşayan ve uyumlu olan” (1053)
mu‘ayyen (Ar.): “belirli” (1215)
muḥālif (Ar.): “karşı çıkan” (460)
muḥkem(Ar.): “hakkında hüküm verilen” (1991)
munkalib (Ar.): “değişmiş, dönüşmüş” (50)
murād (Ar.): “istenen, ulaşmak için çabalanan” (230)
muraşşa(Ar.): “elmas” (4529)
murğ (F.): “kuş” (814)
muṭrib (Ar.): “herhangi bir müzik aleti çalan” (1605)
müberrā (Ar.): “ilgisini kaybetmiş, yasaklanan şeylerden el çekmiş kişi” (25)
mübtelā (Ar.): “bağımlı” (2732)
müflis (Ar.): “iflas eden” (2846)
mühendis (Ar.): “geometri bilen kişi” (35)
mühür (F.): “mühür” (2814)
mülk(Ar.): “sahip olunan mallar” (1220)
mürīd (Ar.): “bir tarikat şeyhine bağlanan kişi” (710)
müşk (F.): “hoş koku” (3250)
müşṭāk (Ar.): “isteyen” (4203)
müşteri (Ar.): “jupiter” (539)
naḥṣīr(F.): “bir keçi türü” (1563)
naḳd (Ar.): “nakit” (4160)
nakkāş (Ar.): “nakış yapan sanatçı” (453)
naḳış (Ar.): “yapılara veya kumaşlara yapılan süsleme” (453)
na‘lin (Ar.): “ayakkabı” (136)
nāme (F.): “mektup” (73)
nar (F.): “bir meyve” (4045)
naṭ ‘ (Ar.): “örtü” (520)
nār (F.): “ateş” (3220)
naṣīḥat (Ar.): “öğüt” (1905)
naẓār- naẓāre(Ar.): “bakış” (58)
nāzenin (F.): “naz yapan, cilveli” (2715)
naẓm (Ar.): “şiir” (245)
nebi(Ar.): “peygamber” (4709)
nedim (Ar.): “özellikle içki içilen yerlerde edinilen sohbet dostu” (1622)
nefes (Ar.): “soluk” (4304)
nerd (F.): “tavla”(4247)
nergis (F.): “bir çiçek türü” (438)
neşim(Ar.): “rüzgar” (124)
nevbet (Ar.): “nöbet, sıra” (1549)
niḡār (F.): “nakış” (2615)
niḡāb (Ar.): “yüze örtülen örtü” (2970)
niyāz (Ar.): “yalvarış” (3184)
nisbet(Ar.): “ölçü” (1506)

nişān – nişāne(F.): “iz, belirti” (2790)
nöker (Moğ.): “asker” (854)
nüşha (Ar.): “kopya” (2765)
pādšāh (F.): “padişah” (3240)
pāk(F.): “temiz, net” (1568)
pālān(F.): “eşeklere vurulan yumuşak eyer” (21769)
pâre(F.): “parça” (2203)
pāsbān (F.): “gözetleyen, bekçi” (3291)
pençe(F.): “pençe” (2231)
pervāne (F.): “ışık etrafında devamlı dönen kelebek” (2602)
pend (F.): “nasihat” (1346)
perde (F.): “perde, örtü” (4321)
peyker (F.): “çehre, yüz” (82)
peymāne (F.): “kadeh” (1910)
pīr (F.): “yaşlı, bilge” (4570)
pīrūze(F.): “mavi renkli bir doğal taş” (2011)
piste (F.): “fıstık” (1055)
pīše (F.): “balta” (3050)
piyāde (F.): “piyade” (3190)
pūlad(F.): “çelik” (4413)
rāht(F.): “eyer takımı” (348)
ravzā(Ar.): “yeşil bahçe, Hz. Muhammed’in kabrinin olduğu yer” (146)
renc(F.): “ağrı” (959)
reng(F.): “renk” (1441)
resim(F.): “resim” (1463)
revân(F.): “akıp giden” (2011)
reyhān (Ar.): “hoş kokulu, yiyilebilen bir bitki” (459)
şabā (Ar.): “bir rüzgar ismi” (443)
şaf(Ar.): “dizin” (2906)
şafra (Ar.): “sindirim sıvısı” (3694)
saḥā (Ar.): “alan, meydan” (2092)
saḥrā (Ar.): “çöl, vaha” (850)
sākī(Ar.): “meyhanelerde içki dağıtan kişi” (1422)
şalā(Ar.): “dua, namaz” (330)
san‘at (Ar.): “estetik kaygısı güdülerek bir şey yapma, sanat” (49)
şandal (Ar.): “bir ağaç çeşidi” (3270)
sarāy(F.): “büyük köşk, eski zamanlarda yönetim merkezi” (3231)
şaykal(F.): “cila” (03)
sāz (F.): “bir çalgı çeşidi” (510)
semen (F.): “yasemin çiçeği” (1422)
şenā (Ar.): “övgü” (04)
serāvār (F.): “servi ağacı gibi” (1444)
serhōş(F.): “sarhoş” (1464)
sernāy (F.): “bir çeşit üflemeli çalgı, zurna” (2105)

serv(F.): “servi ağacı” (134)
seyyāh (Ar.): “çok seyahat eden” (50)
seyyar (Ar.) : “gezen, taşınan” (1289)
sim (F.): “gümüş” (697)
simāb (F.): “gümüş suyu” (4199)
siḡū (F.): “tepsi” (3259)
şoḡbet (Ar.): “karşılıklı konuşmak” (4001)
sulṭān (Ar.): “sultan” (3360)
şurāḡi (Ar.): “su kabı” (332)
şūrat (Ar.): “suret, dış görünüş” (4312)
sūnbūl(F.): “sümbül”
sūst (F.): “gevşek” (4342)
şāh(F.): “hükmeden, hükümdar” (1021)
şahbaz (F.): “şahin” (419)
şāhid (Ar.): “tanık” (2964)
şāhzāde(F.): “şah oğlu, prens” (3190)
şarāb (A.r.): “şarap” (2882)
şeftālū (F.): “tombul erik, şeftali” (1436)
şehd (Ar.): “şehit” (4209)
şeker(F.): “şeker” (1645)
şimşād (F.): “bir ağaç çeşidi” (696)
şi‘r (Ar.): “şiir” (3803)
şîr (F.): “aslan” (2349)
tabūt(Ar.): “ölünün içine konulup mezara taşındığı kutu” (4528)
tabayî‘ (Ar.): “tabiat”
tāc (F.): “başlık, taç” (4504)
tāhir (Ar.): “temiz, helal” (21)
taḡt (F.): “gerçek veya mecazi anlamda yöneticinin oturduğu makam” (4249)
ṭāvūs (Ar.): “tavus kuşu” (848)
tāzı (A.) : “tazi” (1648)
tedbîr (Ar.): “önlem” (3301)
teferrūc (Ar.): “yürüyüş”
ten (F.): “cilt, vücut” (4310)
tennūr (F.): “fırın” (4179)
terāzū (F.): “ölçü aracı, terazi” (1169)
tezḡire (Ar.): “kelime anlamı olarak adını geçirmek, zikretmek” (4729)
tîşe (F.): “balta” (2574)
turunç(F.): “bir çeşit meyve” (1055)
tütiyā (Ar.): “göze çekilen sürme” (126)
türḡān (F.): “hükümdar eşi” (1456)
ustād(F.): “bir sanat dalında veya zanaat kolunda ustalaşan kişi” (462)
usturlāb (F.): “teleskop”(75)
vaşıyyet (Ar.): “kişinin, ölümünden sonra yerine getirilmesini istediği dilekleri” (846)
verd (Ar.): “gül bitkisi” (4511)

virân (F.): “harap olmuş, yıkılmış” (2004)
vucūd (Ar.): “gövde” (2861)
yağan(Moğ.): “fil”(730)
yārān (F.): “sevgili, dost” (2700)
zād (F.): “doğmuş çocuk, evlat” (614)
za‘ferān (A.): “safran, sarı” (3250)
zāġ (F.): “karga” (2061)
zaḥım (Ar.): “yara, darbe” (3545)
za‘if (Ar.): “zayıf” (3312)
zār (F.): “ağlamak, feryat etmek” (1180)
zebûn (Ar.): “gücü olmayan, zayıf” (884)
zenbil (Ar.): “torba, çuval” (2871)
zenc ĩr (F.): “zincir” (3412)
zengĭ (Ar.) : “zenci” (650)
zer (F.): “altın” (1050)
zerre (Ar.): “en küçük tane” (2870)
zihi (A.): “iyi, büyük”
zindān (F.): “hapishane” (4452)
ziynet(Ar.): “süs” (2408)
zulmet (A): “karanlık, koyuluk” (1159)
zūlf (F.): “saç teli” (1643)
zūnnār (Yun): “bele bağlanan kemer türevi aksesuar” (61)

2.1.3. Özel İsimler

Özel isimler, dilin en özel ve özgün unsurlarından biridir. Her biri belirli bir varlığı, kişiyi, yerleşimi, kurumu veya eseri temsil eden isimlerdir. Bu isimler genellikle belirli bir kimliği veya varlığı işaret etmek amacıyla kullanılır ve dolayısıyla iletişimde olağanüstü bir öneme sahiptirler. Özel isimler, belirli kişilerin adlarını, coğrafi konumların adlarını, kuruluşların veya şirketlerin isimlerini, tarihi olayları veya dönemleri, eserleri veya ürünleri ifade ederler.

Özel isimler, her biri kendine özgü bir anlam ve tarihsel, kültürel veya kişisel bir bağlamla yüklüdür. Örneğin, "Leonardo da Vinci" sadece bir insanın adı değil, aynı zamanda Rönesans döneminin önemli bir sanatçısını ve dahi bir zekâyı çağırır. Benzer şekilde, "Paris" sadece bir şehir adı değil, aynı zamanda Fransız kültürü, tarih ve romantizmin sembolüdür.

Özel isimler, genellikle büyük harfle başlar ve tekil olarak kabul edilirler. Bir özel ismin belirli bir varlığı veya kavramı açıkça tanımlaması, iletişimde açıklık sağlar ve anlam karmaşıklığını azaltır. Ayrıca, bir toplumun kimliğini, tarihini ve değerlerini yansıtan önemli sembollerdir. Bu nedenle, özel isimler, kültürel belleği koruma ve iletişimde anlamın derinleşmesine katkıda bulunma açısından da rol oynarlar.

Özetlemek gerekirse, özel isimler dilin zenginliğini artırır, iletişimde daha anlaşılır bir ifade sağlarlar ve insanların benzersiz varlıkları veya kavramları tanımlama ve anlama sürecini kolaylaştırırlar. Ayrıca, bir toplumun tarihi, kültürel ve kişisel kimliğini yansıtarak toplumsal hafıza ve değerlerin korunmasına katkıda bulunurlar.

Metinde toplam 91 tane özel isim tespit edilmiştir. Bu isimlerden en sık kullanılanı metnin başkahramanlarından olması sebebiyle Şirin'dir. Geçen özel isimler şunlardır:

İrāk-İrāki: Irak bölgesi ve o bölgeden olan kişi.

érür yér kök katında bir tiri tég

irāk élin sakış kıl andın bég (4618)

İsa: İnanca göre Hz. Meryem'in oğlu.

şarāb éksilmesün kittise sākī

çün meryem öldi isā bolsu bākī (2882)

Osmān: İslam'ın dört büyük halifesinden üçüncüsü.

üçünç osmān érdi uvuthuğ ağı

ukuşluğ biliglig adı muttakī (156)

Ömer: İslam'ın dört büyük halifesinden ikincisi.

ékinçi ömer érdi dīn başlağan

kāfirler başını kesip taşlağan (154)

Abhaz: İran'da bir eyalet merkezi.

yana kör bir yeri bar atı abhaz

kılur şayd ol salur kuşlarka şahbāz (418)

Ādem-Ādam-Ādāmi: İslam'a göre ilk peygamber ve insan.

köyügli ādamnuñ himmeti bar

né meryem kim egrim bolsa örter (2825)

Afrāsyāb: Şehname'nin efsanevi kahramanı.

eger ay érse ol biz āfitāabbiz

eger keyhusrav érse biz afrāsyābbiz (1341)

Ahmed: Hz. Muhammed'in isimlerinden biri.

velī çün bahtyāri kılmadı ol

bu dīn ahmedīge bütmedi ol (4365)

Āllāh: Yaratıcı.

kişi kim bolsa davlatlıg uşol dem

tilin āllāh timekdin tutmaz ebsem (3148)

Altınboğa: Eserin, adına istinsah edildiği kişi.

altın boğa érdi ol sābıki atlıg

özi ālam ve hālüm hem tili tatlıg (4682)

Anuşirvān: Eserde geçen bir şahıs.

zamāne şāhlıki birle kuvandı

anuşirvān yana tirildi sandı (1811)

Bābıl-Bābılı: Babil.

bu yönün érdi hindūstan tapa қоş

galaı bābılga çıktı bu yolun uş (3498)

Bağdād: Irak'ta bir şehir.

eger körse saķakımmuñ turunçı

iñek kanka saķar bağdād nārinçı (3406)

Barda: Bir yer ismi.

yitip barda ge tuşrup anda rahtın

yana kurdılar anda şāh tahtın (1035)

Bahmen : İran'da bir şehir.

*kelip bahmenge aydı kim bu kün men
munı endîşe kıldım né téyürsen (1256)*

Behrām– I Çūbin-: Behram.

*ağırmason idı bizlerni sindin
ajundın kiçti ol behrām – ı çūbin (2025)*

Belkıs: Hz. Süleyman'ın eşi ve Seba melikesi.

*bu ĥaknıñ çın süleymānı-sen iy şāh
kim uş belkıs tig yanında bar māh (192)*

Berke Faķih: Eserin günümüze ulaşan tek kopyasını yazan kişi.

*atağım ma berke faķih tip ancaķ
özüm mü 'min ü müsüm me aslım kıpçaķ (4700)*

Büzürg Ümīd: Eserde başkahramanın yoldaşlarından biri.

*bar érđi büzürg ümīd atlıģ
uluģ bilge yüzi suvluģ uyatlıģ (304)*

Cemşid: İran kültürünün mitolojik figürü.

*ferīdün tahtına ol şāh oturmuş
köñlin cemşīd kıblasına urmuş (1503)*

Ceyhūn: Bir akarsu adı. Metinde gözyaşının çokluğunu ifade etmede kullanılmıştır.

*tamuģ āhım katında zerre uçğun
irür kaķra yaşıım üskinde ceyhūn (2256)*

Dāvūd: İslam peygamberi Hz. Davud.

*bolup köynügli şı 'rindin köñül 'ud
yana üni tamām ol ĥüsn-i dāvūd (3802)*

Dicle: Bir akarsu adı.

*temürdin dicledede bar érđi köprü
anı sindurđı éltti sél kötrü (4649)*

Dikār: Bir savaşın adı.

*yana dikār uruşında çerigi
yañıldı öldi irenlerde yéģi (4651)*

Eflātūn: Platon.

*ger eflātūn işitse öz sözini
unutğay irdi ol dem öz sözini (2374)*

Ermen: Ermenistan. Şirin'in memleketidir.

*çıķıp ermen yolına 'azim kıldı
süleyman yañlıģ ol yıl birle yıldı (855)*

Ferhād: Hüsrev'in rakibi konumundaki karakter.

*ayıttı munda bar bir yahşı üstād
anın atı érür ferzāne ferhād (2344)*

Gilān: İran'da bir eyalet ismi.

*ni ĥoş aydı mesel gilānda bir ir
Kişini urma ursañ ĥaddini bir (3096)*

Gulgün: Şirin'in atı.

ĥıramlap ĥusrav u şīrīn uşol kün

biri ŧebdīzge mūndi biri gulgūn (1434)

Ḥacer: Eserde geçen bir ŧahıs adı.

bu yaŋlıg ḥacer birle kim oturdi

muni anlar kumanıp ŧaķnur ērdi(963)

Ḥarem: Mekke ve çevresi.

revān baŧlap ḥaremge aldı kirdi

selām kıldı ķolın ķavŧurdi turdi (2360)

Hasan-Hüseyin: Hz. Muhammed'in torunları.

ol ērdi hasanka huseynka ata

anıŋ medhinge ayttı ḥaķ heletā (159)

Ḥıṭā: Bir ūlke ismi.

ḥıṭā vū ķin ū sind ū hind ū ŧāhı

ḥorāsan bigleri rūm padiŧāhı (2956)

Hicāz: Hicaz.

riyā yok sum'a yok sōzūmde mecāz

ḥaķıķat sōzūm bu biḥaķķ- ı hicāz

Hindūstan: Hindistan.

bu yönün ērdi hindūstan tapa ķoŧ

ġalaṭ bābılġa ıķtı bu yolun uŧ (3498)

Ḥorāsan: Bir yer adı.

né ḥoŧ sōz aydı ol pīr u ḥorāsān

kōlūk bir yük mu tartsun ya tegirmen (1824)

Ḥotan: İpek yolu üzerindeki bir ŧehir.

ḥotan hatunni uslu tēp cihandār

büzürg ūmīdke ol bolsun tēdi yār (4211)

Ḥusrav: Mesnevi'nin baŧ kahramanı, Sasani hükümdarı.

kim an tig ıķtı ḥusrav baġrıdın ķan

niteġ kim yıldırım sıçrar bulutdan (4481)

Ḥürmüz: Hürmüz.

körüp ḥürmüz oġul ķıl mıŧ işini

muniŋ tēġ rāy u tedbir ķıl mıŧını (375)

İŧfāhan: İran'ın bir ŧehri.

ni ŧabr ārām iter ansız bu cānı

ni ıŧfāhandın ūndep bulur anı (2980)

İbrahim: İslam peygamberlerinden biri.

sen ibrahim tēġ 'ıŧķ oyna butġa

ķirip but-ḥāne içre kōyme otġa (58)

İrān: İran ūlkesi.

gehī yolsuz yēlip geh ol tutup yol

yine irānķa yētti emgenip ol (1277)

İrem: Cennete benzetmek amacıyla inşa edilen baġlar.

irem baġı meŋiz tūrlūġ çiçekler

araḥusrav tūŧūp ŧeftālu tirer (1586)

İslam: İslam dini.

*ıdı yarlıgını tirip kōdgan ol
bu islām dīniñe açā bērdi yol (157)*

Ka'be: Müslümanların ibadet merkezi.

*niyyet kıldı ka'be tapa bu özüm
eger bādiyyede ölsem ne rūzum (103)*

Ķārūn: Zenginliğı ve hazineleriyle anılan bir hükümdar.

*maña öñ genc-i Ķārun ħarc kıldıñ
sonı Ķārun tēg toprakka saldıñ (3344)*

Kāvus: İran'ın mitolojik yöneticilerinden biridir. Efsanevi uçan tahta sahiptir.

*çiçek açlıp kurar bu taht – ı kāvus
bézeyür yér yüzün çın şekl – i Ķāvūs (1416)*

Ķayşar: Roma ve Bizans yöneticilerinin kullandıkları bir unvan.

*turukmış Ķayşar u ħākān u fağfūr
kamuğ Ķullukka bağlap béliñe kur (2016)*

Keşmir: Hindistan ve Pakistan arasında kalan bir bölge.

*biri aydı kim ol keşmīr ħalkı
bolur şīrīn cemāli tatlı ħulķı (2965)*

Keyĥusrav: İran anlatılarının bir kahramanı.

*eger ay érse ol biz āfitāb biz
eger keyĥusrav érse biz afrāsyābbiz(1341)*

Ķıpçak: Millet adı.

*atağım ma berke faķih tip ancak
özüm mü'min ü müslim me aslım Ķıpçak (4700)*

Kuhistān: Horasan'ın dağlık kısmı için kullanılan tabir.

*ĥikāyet koy sözünġi muĥtaşar Ķıl
oturma tur Ķuhistānka sefer Ķıl (492)*

Ķutub: Nizâmî'nin Husrav ü Şīrīn mesnevisinin mütercimi.

*tirig bolmışça ey Ķutub anlağil kim
tilegim bar séndin bir tilegim (4663)*

Leyli: Leyla ile Mecnun anlatısının kadın kahramanı.

*ĥayalini kōrüp mecnūn tañlar
cemāli birle leyli Ķāim oynar (447)*

Māçin: Bir coğrafi bölge ismi.

*naziri yok alarnıñ kōrk içinde
alar tēg bolmağay çīn ü māçīnde (459)*

Maĥmūd: Hz. Muhammed'in sıfatlarından biri.

*anıñ tēg kim bağışladı ıdı cūd
yir öpgeç irdi tirig bolsadı maĥmūd (184)*

Mecnun: Leyla ile Mecnun anlatısının erkek kahramanı.

*bolup 'āşık nēteg kim érdi mecnūn
kizer yalıñ adağ baş yügrü yün kün (2478)*

Medāyin: Dicle'nin kenarlarında kurulmuş antik kentin adı.

*bu ĥīle birle kim ey şāh cihānı
medāyin barı atlandurdum anı (1103)*

Meryem: (1) Hz. İsa'nın annesi. (2) Hüsrev'in ilk eşi.

şarāb éksilmesün kittise sākī
çün meryem öldi 'isā bolsu bākī (2882)

Mısır: Mısır ülkesi.

munuñ birle meşhūr mışırda özüm
faķīh tép ayurlar ey éki közüm (4702)

Mışri: Mısırlı.

külüp yol urmış ol mışri şekerger
tişi horluk tüşürmiş hem düрге (1443)

Moğal: Moğol.

moğal tig iv birür bolsañ tiler bal
könül birseñ cān almaķķa kılur al (3091)

Muhammed: İslam'ın son peygamberi.

muhammed kim yalavaç érdi haķdın
ana farmāanladı aç téyü haķ dīn (119)

Mühin Bānū: Ermen yöneticisi.

ħabar kıldı mühin bānūķa kim şāh
ķonak kıldı yarağ kıl tip ol āgāh (1312)

Nemrūd: Hz. İbrahim'le mücadele eden kral.

āħır nemrūd bu da' vādın ötrü
özin yinlip ok attı kökke utru (4615)

Nikisā : Metinde geçen bir kadın karakter.

yana bir hoş nikisā atlı çengī
bar érdi üni hoş mevzūn tili (3811)

Nişāvūr: İran'da bir şehir.

bar irdi bir nedimi atı şāvūr
lehāvur ķörgen irdi hem nişāvūr (399)

Nizāmi: Tercümenin asıl yazarı.

nizāmī nazmı yañlıg tüz sözüñi
anın belgüt ħānıķa bu özüñi (240)

Nüşin: Eserde geçen bir karakter.

sevīnç birle tüşīñe kırdi nüşin
sevünmediñ tiyü ol tünki tüşdin (383)

Nüşrevān: Adaletiyle ün yapmış bir Sasani hükümdarı.

anıñ tég kim ajunda dād kıldı
nüşrevān 'ādli ķayda ķalsa ķaldı (1219)

Persi : Farsça.

yana persi tilinge ol nizāmi
ayur kim ol şāh- ı ħusrav esāmi (830)

Rūmi: Rumi.

yana bir néçe kızçe rūmī ve çinī
alıp kızlep anlar ara özini (2999)

Semen Türk: Eserde geçen bir kahraman.

semen türkni hem ol bāridke birdi

hamilānı nikisā cüft kıldı (4210)

Sikender: İskender.

kilip sikenderge tecrid için

alayın tip kâfirden mü 'min için (4684)

Sind: Bir millet adı.

hıtā vü çin ü sind ü hind ü şāhı

horāsan bigleri rūm padişāhı (2956)

Sipāhān: Isfahan.

sipāhānda gazel aytu tüzüp sâz

revān kıldı tilindin 'özü ağâz (3918)

Süleymān : Bir İslam peygamberi.

çıkıp ermen yoluña 'azim kıldı

süleymān yarlıg ol yel birle yeldi (855)

Şāhrūd: İran'ın bir şehri.

mēn ol kün dünyādın bir yolu toydum

kim ol şahrūd şāh husravı koydum (3509)

Şām: Suriye'nin başkenti.

yürisün mısır u şamda

tapuğda ırğasun köp yarlıgınız(203)

Şāvūr: Metinde Hüsrev'in sağ kolu.

bar irdi bir nedimi atı şāvūr

lehāvur körge irdi hem nişāvūr (399)

Şebdiz : Hüsrev'in atı.

hıramlap husrav u şirīn uşol kün

biri şebdizge mündi biri gulgün (1434)

Şeddād – ı Mel'un: Yemendeki Ad kavminin hükümdarı.

malındın kör ni ilette yirge kārūn

yana uçmakçının şeddād – ı mel'un(3928)

Şekker: Eserde geçen bir kadın karakter.

alıp kızlar élişe şekkerin cām

karışmış tég yana şekkerge bādām (3001)

Şirīn: Eser'in baş kadın kahramanı.

bilin bağladı karavaşlıkda şirīn

ayıttı tursu bégler taşdın (4552)

Şirviye: Hüsrev'in Meryem'den olan kötü tabiatlı oğlu.

yana şirviye sakışlap köñüldin

maña cüftlücke lāyık irür şirīn (4515)

Tinibeg: Tercüme'nin adına yazıldığı kişi.

hānımız tinibek şāh-ı cuvān-baht

kim uş andın kuwanur tāt hem tāht (173)

Türk: Türk ırkı.

men ol közleri hindü türk men kim

seniñ hindūñ tēyü at atlandım (3293)

Ya'kūb : İslam peygamberi Hz. Yakub.

*kanı ol yūsufum tēyü āh
kılı zamāne dāğı ya'kūb urdı nāgāh (1188)*

Yūsuf: Hz. Yakub'un yine kendi gibi peygamber olan oğlu.

*anı bilmez kim ol yūsufda kıdın
fırağ nūrın alur ya'kūb közindin (1259)*

Zebūr: Hz. Davud'a inen kutsal kitap.

*dāvūd yanlıg bu köñlüm tāze kılğıl
zebūrumnı beđük āvāze kılğıl (05)*

Zeliḥā: Hz. Züleyha.

*zelihā tig mini meşhur kıldı
devā tapmaz mini uş renc ūr kıldı (2269)*

2.1.4. Topluluk İsimleri

Yapı ve şekil olarak tekil görünse de anlam olarak çoğunluğu karşılayan isimlerdir. Aynı türe ait olan varlıkları anlatmada kullanılır. Kimi araştırmacılar –z ekinin de topluluk ismi meydana getirdiğini ifade etmektedir. Mesnevide tespit edilen Türkçe ve Yabancı topluluk isimleri şöyledir:

2.1.4.1. Türkçe Topluluk İsimleri

balık: “şehir”

*kamuğ éllerge hükmin kılğuçı ol
balığın ayğa tégrü bilgüçi ol (2852)*

boğ: “boy, aşiret”

*boğum şehringe köñlüm érđi şultān
cānım andın kabūl kıldı bu fermān (242)*

él: “il, devlet, şehir”

*yaraştırdı telim şāhāne tozğu
kamuğ él halkı birle çıktı utru (1011)*

kuruğ: “küçük orman”

*mühin bānū arıg irdi uruğdın
yana aňlap melik kurgan kuruğdın (1321)*

ordu: “askeri birlik”

*cemīle-ḥan melik ol baht örki
ağ ordu devleti ol taht körki (209)*

sala: “köy”

*kēçer aşıp saladın bir salağa
salıp yalguz başın mun-tég belāğa (809)*

toy: “eski Türk devletlerinde meclis”

*eger böri öñiñe kélse yüz koy
tutup derviş qurbanın kıdur toy (2722)*

2.1.4.2. Yabancı Topluluk İsimleri

ḥalāyık (A.) : “yaratılanlar”

*tanuḳ barça ḥalāyık barlıḳıña
deliller hem öküş bar birlikiñe (16)*

ḥālḳ (Ar.): “yaratılan, yönetilen”

*né edgü né yaman kim ḥālḳ ara bar
kerem ḳılsañ körünmez zerreçe yār (104)*

hey’et (A): “kurul”

*urup hey’etdin uşbu çarḥ-ı eflāk
mühendis téğ raḳım-ı tahta-ı ḥaḳ (35)*

rūstā(F.): “köy”

*müsellem ḳıldı ol şehir ü rūstāyı
kim edgü bildi dünyādin du’anı (1976)*

şehir (Ar.): “kent”

*ḡarīb ü şehirī ü derviş ü mün’im
bu ḥıdmatḳa kélip şükr aymaḡan kim (231)*

ulus (Moğ.): “halk, yönetilen”

*ulus il’adli birle şād boldı
ḳamuḡ zindanlılar ol kūn āzād boldı (1973)*

2.1.5. Sıfatlar

Sıfatlar, dilbilgisinde nesneleri veya canlıları nitelendiren ve onların özelliklerini belirten kelimelerdir. Bu kelimeler, bir ismi veya zamiri tanımlayarak ona özellikler kazandırır ve cümlenin anlamını derinleştirir. Türkçede sıfatlar genellikle isimlerin önünde kullanılır ve onları daha spesifik veya açıklayıcı hale getirir. Renk, boyut, miktar, duygu, durum gibi çeşitli özellikleri ifade edebilirler. Örneğin "büyük ev", "mutlu çocuk", "mavi gökyüzü" gibi.

Sıfatlar, dilin ifade zenginliğine katkı sağlarlar ve iletişimde detaylı ve canlı bir anlatımı desteklerler. Belirli bir nesnenin veya durumun özelliklerini vurgulayarak, dinamik bir anlatımı mümkün kılarlar. Dilin yapısal ve anlamsal olarak derinleşmesine yardımcı olarak, etkileşimin daha etkili ve detaylı olmasını sağlarlar. Dilbilgisinde sıfatların doğru kullanımı, anlamın netleşmesini ve ifadenin gücünü artırırken, metinlerin veya iletişimin etkileyciliğini güçlendirir.

Çalışmada ele alınan sıfatlar görevlerine ve kökenlerine göre gruplandırılarak aşağıda sıralanmıştır:

2.1.5.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, bir ismin niteliğini veya özelliğini belirlemek için kullanılan sıfatlardır. Türkçe’de oldukça geniş bir yelpazede bulunurlar. Renk, büyüklük, miktar, durum, şekil, hız, duyma, koku, tat ve duygu gibi çeşitli kategorilere ayrılabilirler. Örneğin, "kırmızı" kelimesi bir niteleme sıfatıdır ve bir nesnenin rengini belirtirken, "büyük" kelimesi ise boyutunu tanımlar. Bu sıfatlar, dilin daha renkli ve ayrıntılı kullanılmasını sağlar, iletişimde daha zengin ifadelerin kullanılmasına olanak tanır. Örneğin, "gürültülü" kelimesi bir ortamın sesini tanımlarken, "mutlu"

kelimesi bir kişinin duygusal durumunu ifade eder. Eserde yer alan Türkçe ve yabancı niteleme sıfatları şunlardır:

2.1.5.1.1. Türkçe Niteleme Sıfatları

aç:“aç”

gehi aç arslan tig āhūka yapuşmak
irinler birle şeftālu kapışmak (1836)

açıĝ: “açık”

telim öğrendi açıĝ söz uş andın
bu köñlüm olmadı bir küñ hoş andın (2220)

aķ: “beyaz”

açılmış nār çiçek tég yañaķı
kümişdin alma yañlıĝ aķ saķaķı (3220)

al: “kırmızı”

yañaķı al çiçek tég lafzı şekker
irin la 'l aĝız hokķa tişi gevher (3997)

arıĝ: “saf, arı”

arıĝ ravzañdın özüm kolgānı bu
kim işbu külnı kıl sormazdın aşru (146)

beğük: “büyük”

eger fermanlasañ üstte tapalıñ
tag özre bir beğük karşı yapalıñ (979)

eđĝü:“iyi”

oķup şīrīn sözün şāh anladı kim
tiler tiyü minim bu eđĝü atım (4276)

égri: “eğri”

maña bir va 'de birgil men tig oķ tüz
bu igri iş kökin ol yüz bile üz (3560)

eski: “eski”

çerig köp bérđi hem māl u hazīne
kim ol duşmāndın al tēp eski kīne (1764)

esrük:“sarhoş”

kaçan kim bolsa esrük yār bolur
melik birle yana oynar bolur (1484)

ķapsız:“kapsız, kabuksuz”

éki süçüĝlüĝ ol birge tapulmaz
sünüksüz ħurmā ķapsız goz bolmaz (3615)

ķara:“siyah”

yarukluk kördie kaçtı ķara tün
yana gulgūnuña atlandı ol küñ (1354)

ķarañĝu: “karanlık”

nidin tüşti ķarañĝu tünde bu rāy

niteg kildiñ bu yirge iy tolun ay (3752)

ķarı: “yaşlı”

*ķarı ĥatun téğ ol bu dünyāda mekkār
süçüglük birle ol séni aldar (2569)*

ķatıĝ: “sert, katı”

*ķararsızlıkda işikiñde raĥtım
ķatıĝ közlüĝ kılıp mundaĝ bıraķtım (3909)*

kértü: “gerçek”

*körer aķ özre bir serv-i revān ol
serv cānsız bolur bu kértü cān ol (3219)*

kök: “mavi”

*anıñ téğ ķattı ķuķar érdi ol şāĥ
çiçek kök rengin alınur érdi nāĝāĥ (1486)*

ķuruĝ: “kuru”

*tükel kim ķıldı ol şüretni ferhād
ķuruĝ şüret bile köñli bolup şād (2573)*

küçey: “küçük”

*eger tapsam tilep igimge dermān
uş andın küçey işim bolĝay āsān (929)*

sarıĝ: “sarı”

*ķün ferhād öldü şīrīn bar bolsun
sarıĝ gül soldı nesrin bar bolsun (2810)*

sovuk: “soğuk”

*bu kök yaş özre ķar hem saķsa kāfūr
sovuk yél birle bolur bāĝ ma‘zūr (4231)*

süçüĝ: “tatlı”

*süçüĝ til birle meni aldayur sen
ozaķı téğ mü aldangay téyür sen (2174)*

toĝru: “doĝru”

*ķişi körse çıķıp ol toĝru yoldın
yüritür taĝlar arasında ķoldın (809)*

toĝsun: “kötü”

*ajun bir toĝsun atķa oĝsar ey yār
sain kim tepmesün aņsızda zīnhār (1801)*

tüz: “düz, doĝru”

*yétip bir tüz yazıķa köçediler
ķapup bir sinalıñ aķ tédiler (771)*

uluĝ: “ulu, büyük”

*bir uluĝ taş bar kesmekke düşvār
yana kiçmekke ayır aķ asru imger (2546)*

uzaķ: “uzak”

*burundın soñķa tigrü körgenin ol
niteg kim emgenip tartıp uzaķ yol (1083)*

uzun: “uzun”

uzun tün husrav ol endişe kıldı
 bu yañlıg pāsibānlık pīşe kıldı (1593)
yaḥşi: “iyi, güzel”
 yakın bu bağda bar bir yaḥşı bağım
 bütün ol bağda tikgeyler otağım (1308)
yalğuz: “yalnız”
 bu yalğuz köñli sinuḡnı unutma
 bu ‘aybı birle aldın kayra satma (3962)
yaman: “kötü”
 buyurdu kim qopartıñ sarāyı
 tapa kör bir yaman isig havāyı (985)
yañı: “yeni”
 çırāğ nārumğ çin pervāne bolur
 yañı ay körse hem dīvāne bolur (3404)
yaruḡ: “parlak”
 oturmuş bir tamuḡ içre uşol hūr
 karañgulukḡa tüşmiş yaruḡ ol nūr (1153)
yaş: “genç, taze”
 kutub hem davlatıñız sāyesinde
 yaş oğlan tip ‘ināyet dāyesinde (206)
yaşıl: “yeşil”
 yaşıl çimen öze hoş oltururlar
 iki döt téğ arada sıgmaz aḡyār (557)
yıraq: “uzak”
 yıraq yérden kösep kéldim tapuḡnı
 aç a birgil kirey tédi kapuḡnı (1151)
yigit: “cesur”
 karı böri yigit arslandan korktı
 saḡınmadın işitti soñra uḡtı (836)

2.1.5.1.2. Yabancı Niteleme Sıfatları

‘āc (Ar.): “fildişi, fildişi rengi”
 tamām barmaqları barmaq şeker téğ
 bileki ‘āc yañlıg téni qar téğ (448)
‘acāib (Ar.): “tuhaf”
 munuñ téğ davlatı tāhtı bar érdi
 acāib tāc u tāhtı hem bar érdi (2917)
‘āciz (Ar.): “aciz, zavallı, perişan, biçare”
 tama ‘késgil kamuḡ érkek tişidin
 né kélgeysen téğ oḡ ‘āciz kişidin (2103)
arḡuvān: “rengarenk”
 şarāb-ı arḡuvāni nūş kıldı

tañ atğınça kopuzçı çeng çaldı (333)
‘āsi(Ar.): “isyan etmiş”
kıl öz fażlıñı ‘āşi kul bile yār
ménim fi ‘lime baqma éy bérü bar (108)
‘aziz (Ar.): “saygın”
ilāhi başqa o kün kélmişinde
‘aziz tendin bu cān aqrılmışında (1970)
bāṭıl (Ar.): “boş”
koy ol bāṭıl töreñ haq yolın tut tép
yalavaçqa ıñan teñrige büit tép (4638)
bīçāre (F.): “çaresiz”
ivüp keldi uşol çimgene şīrīñ
bu açığda bolup bīçāre miskin (816)
bi– cān (F.): “cansız”
yadamış ‘aşrı oğlanlar élindin
bolup dermānda ol bî-cān miskīn (2052)
cāvidāne (F.): “sonsuz”
ayur ıñrap kim ayğıl éy zamāne
tün érmez bu belā mu cāvidāne (3128)
ferzāne (F.): “bilgin”
ayıttı munda bar bir yaħşı üstād
anı atı érür ferzāne ferhād (2344)
ğarib(Ar.): “garip”
ğarip dervişiñi zinhār körmegil hār
kim anıñ hem yérinde ‘izzeti bar (2058)
ḥafırık (A.): “çirkin”
tilep bir taptılar kurtka kişini
tili açığ yüzi ḥafırık tişini (2705)
ḥakīkat(Ar.): “doğru”
ḥakīkat yār sandım çıktı ağıyār
bu bāzārdın özüm miñ kurla bizār (2291)
ḥam (Ar.): “olgunlaşmamış”
niçe fikriñ bu ḥām yürek bişürgey
bu açqa bérmedin niçe yaşurgay (1508)
ḥarab(Ar.): “eski”
melikni va‘de birle oq kılıp şād
ḥarāb köñlin kılı söz birle ābād (3716)
ḥaş(Ar.): “özel”
oqudı ḥaş bitikçisinin qatıñga
biti tép nāme ol şīrīñ qatıñga (2777)
herze (F.): “saçma”
né herze söz bolur bu boldı tégil
fikir kıl öz sözüñi bāri bilgil (2163)
hoş: “hoş, güzel”

*alıp barbāt éliñe bārid hem
hoş ün birle dımağlar kıldı hurrem (3800)*

hurrem(Ar.): “neşeli”

*né hoş hurrem sarāy dūnye sarāyı
veliken hayf bozulur terk esāsı (1062)*

ķavi(Ar.): “kuvvetli”

*ķavī īālī ‘ yana iķbāl ü devlet
birikmiş körk ü érdem ‘ izz ü ħurmet (710)*

la‘l (A.): “yakut rengi, kırmızı” (189)

*şebeler kördi yinçüğe ķarılmış
pulur kördi la‘l rengi bérilmiş (2816)*

lāyık(Ar.): “uygun”

*añar bir cur'a süsün éldin artuķ
zehī kim élge lāyık şāh taptuķ (1292)*

ma‘ķül (A.): “mantıklı”

*mażahik birle avtup şāh özini
sürüp ma‘ķül ħikmetler sözini (1041)*

maĥmūr(Ar.): “sersem”

*‘aceb tün érdi kim hīç yok ķarañgu
ķaçıp maĥmūr nergislerden uyķu (1491)*

mevzūn(Ar.): “ölçülü”

*saça başladı til tūtīsi şekker
tab‘idin öndi hoş mevzūn sözler (1028)*

muraşşa (Ar.): “süslenmiş, bezenmiş” (352)

*şāh alnında muraşş ħān urulup
ķamuğ ħān āleti yérinçe ķurulup (2940)*

mübārek (Ar.): “kutlu”

*aşuķmalın isigge kéçsü bu ħāl
maņa şekker mübārek şāhķa bal (1650)*

nāzenin (F.): “nazlı”

*ķamuğ él ħalkı zārın yığladılar
dirīğā nāzenin şīrīn tédiler (2715)*

nāzūk (F.): “nazik”

*bülürdin alma tég nāzūk saķaķı
tamām kāfūr tég ol endamı aķı (1096)*

pāk(F.): temiz

*bitip nāme başında teĥri atı
kim ortaķdın münezzeħ pāk atı (4598)*

şāfi(Ar.): “arı ve duru”

*ķıkardım hoş yıdığlık bu köldin
köñüller ķansu tép bu şāfi suvın (246)*

sehl(Ar.): “kolay”

*sakışsız ħīle vü mekr alları bar
sehl al birle ol ér köñlin aldar (2123)*

serhoş(F.): “sarhoş”

velī serhoş kişi arslan tutar tép
meşel bar anlamaz ağu yutar tép (1464)

şāhāne (F.): “şāhlara mahsus”

kurup çimgen öze şāhāne hoş taht
oturdi taht öze şāh-ı cuvān baht (1025)

şum (F.): “uğursuz, şom”

bu şum baht birle mü yār bolsun ol yār
bilürmen t̄ālī imde nahsilik bar (2222)

tāze (F.): “yeni, taze”

ağız bağlap çiçek tég tāze yüzler
tapunmakka kemer bağlanmış özler (51)

turfā(F.): “değersiz”

körermen bir turfā kuş uçtı keldi
butağın ol çiçekni üzdi aldı (1533)

za‘if(Ar.): “zayıf”

sarayın top-toluğ körklüg nūklar
it ıdma bu za‘if āhūka koy bar (3312)

zarif (A.): “kibar”

kamuğ atlandılar ança zarif hūr
cihan toldı alarnıñ yüzündin nūr (1360)

zerre (A.): “küçük parça”

cefāsı köp yok ol bir zerre mehri
téger mü lutfına āhır bu qahrı (2571)

zişt (F.): “çirkin”

qaravaşlar kişeşip barça birge
mēni saldılar uşbu zişt yérge (1172)

2.1.5.2. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları, dilde konuşmacının dikkatini çekmek istediği belirli bir varlığı, nesneyi veya kişiyi belirtmek için kullanılan sıfatlardır. Bu sıfatlar, konuşmacının anlatımını karmaşadan kurtararak dinleyicinin daha rahat anlaması için önemli bir rol oynarlar. Özellikle sözlü iletişimde, konuşmacının işaret ettiği nesnenin veya kişinin açık bir şekilde anlaşılmasını sağlarlar.

bu: “bu”

perī-zād u perī-rūh aydı kim māh
bu şahra içre avı avlarda nāgah (1542)

ol: “o”

ferīdūn tahtına ol şāh oturmuş
könlin cemşid kıblasına urmuş (1502)

uş: “şu”

hayālī genc körgeztür çirāgım
tolar dōst yıdğı birle uş dımağım (3864)

uşbu: “işte bu”

*niçe kün uşbu sakınç içre kaldı
kuruğ söz tınlayu ol menzi soldı (487)*

uşol : “işte o”

*bu sözlerni uşol sûretka aytur
cevâb aymaz yana inreyü kaytur (2584)*

2.1.5.3. Belgisiz Sıfatlar

Belgisiz sıfatlar, dilbilim bağlamında, belirli bir niceliği ifade etmekte yetersiz kalan ve genellikle belirsizlik veya niceliğin kesin olmaması durumunda kullanılan sıfatlardır. Türkçede yaygın olarak kullanılan sıfatlardır. Sayılamayan kavramları belirtmek veya bir miktarın belirli olmayan niteliğini ifade etmek amacıyla kullanılırlar. Belgisiz sıfatlar, dilin zenginliğini artırırken, iletişimde belirsizlik durumlarını açıklamak ve esneklik sağlamak için önemli bir araçtır. Eserde tespit edilen yabancı ve Türkçe belgisiz sıfatlar şunlardır:

2.1.5.3.1. Türkçe Belgisiz Sıfatlar

ağın:“başka”

*kişi öz elgiñe tik közgü alğay
kim ol her dem ağın şûretka kalğay (3895)*

barça:“tamamı”

*kayu kim bolsa öz mühri bile oğ
bérür barça köñüller me tanuqlıq (3054)*

bütün:“bütün”

*bilür kim niçe bolsa bütün kün
turuqmaz bir karar birle bu ajun (2853)*

kaç:“ne kadar”

*süçüg söz birle kaç kolmaş taqtı
yula költürüp melikni koydı çıktı (3006)*

kamuğ:“hepsi, tamamen”

*bu erkan birle belgürgey kamuğ yüz
bu allarka kayu kim uysa us söz (78)*

köp:“çok”

*ménim köhlümde sénden köp kile bar
koy ol şāhlıq hisābın öge iy yār (3383)*

né:“ne”

*né tün kim bu irür bitigende kara bu
ni pir zengi téğ ādem yégüçi bu (3129)*

néçe: “kaç tane”

*yana bir néçe kız rūmi ve çīnī
alıp kızlep anlar ara özni (2999)*

öküş:“çok”

öküş esrük bozup öz özi kuflın

atıldı kıldı feryād oğrılardın (4122)

telim: “çok”

telim toğgan kim öltürdi atasın

timür taş kesmişi tég bu meşel çın (4385)

tégme: “her bir”

işittim tégme yıldız bir cihān tip

ağın yér kök munuñ tég ābdān tip (4291)

2.1.5.3.2. Yabancı Belgisiz Sıfatlar

Her (F.)

kópup her şubh kim çimgenge kélđi

yétip kızlardın öñ kim naķış kıldı (1085)

melik ĥod kéelgey érdi munda her dem

velī saklar hemīşe anı meryem (2157)

hiç (F.)

bu ağmaq böri tég āķıllar kıoy ol

bu böri kıoyunğa kıoyar mu hīç yol (4724)

saña şekkerçe hem bolmadı şīrīn

şeker hīç asğı yok bolmasa şīrīn (3303)

2.1.5.4. Soru Sıfatları

Bu sıfatlar, iletişimde soru oluşturmak için temel yapı taşlarıdır ve genellikle bir konuya odaklanmak veya bir durumu anlamak için kullanılırlar. Örneğin, "Hangi etkinlikte bulunacaksınız?" cümlesindeki "hangi", katılımcının hangi etkinlikte yer alacağını belirlemek için kullanılır. Bu sıfatlar, resmi yazışmalarda, akademik metinlerde ve günlük iletişimde yaygın olarak kullanılır ve iletişimin şeffaflığını sağlamak için önemli bir role sahiptirler. Soru sıfatları, bir konunun daha derinlemesine incelenmesi veya bir durumun daha iyi anlaşılması için gereklidir ve dilin zenginliğini artırırken, iletişimde etkili bir araç olarak kullanılırlar. Metinde tespit edilebilen tek soru sıfatı şudur:

ķayu: “hangi”

ya kimsen tép sora başladı şīrīn

yürüşüñ kıandın özüñ kıayu yérđin (654)

2.1.5.5. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, dilin matematiksel ve niceliksel yönünü ifade etmek için kullanılan önemli dil yapılarıdır. Bu sıfatlar, genellikle rakamlarla ifade edilir ve bir nesnenin miktarını veya sırasını belirtmek için kullanılır. Örneğin, "iki", "beş", "on" gibi sayı sıfatları, belirli bir sayıdaki nesneleri ifade etmek için kullanılır. Sayı sıfatları, belirli bir miktarı veya sırayı vurgulamak için önemli bir role sahiptirler. Asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları ve üleştirme sayı sıfatları olarak gruplandırılır. Eserde geçen yabancı ve Türkçe sayı sıfatları aşağıda sıralanmıştır.

2.1.5.5.1. Asıl Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatları, doğrudan bir niceliği ifade eden sıfatlardır. Türkçede, bu sıfatlar genellikle rakamlarla ifade edilir. Çalışmada tespit edilen Türkçe ve yabancı asıl sayı sıfatları şu şekildedir:

2.1.5.5.1.1. Türkçe Asıl Sayı Sıfatları

altı: *cihetke altı köşlek ol kiğürdi*

yana bir özre dört gevher öğürdi (42)

altmış : *bu 'ömri kim érür éllig ya altmış*

bilürsen kim kiçiglilerini iltmiş (3934)

bés: *telim 'avret kim andın bişni bilmez*

anıñ mekrindin arslanlar kutulmaz (2126)

bir: *şeker hem bir élinde kand u bādām*

bir élginde alıp hoş şekkerin cām (2995)

éki: *ayak içmişçe ildin bardı özi*

saça başladı kan yaş éki közi (573)

éllig: *bu 'ömri kim érür éllig ya altmış*

bilürsen kim kiçiglilerini iltmiş (3934)

kırk: *tilese zavķ atın sürmekke nāgāh*

otuz kırk meyil tınmaz érdi ol şāh (3014)

miñ: *örümçük ağı tig miñ al birle*

humay kuş avladı ol fāl birle (612)

on dört: *tamām kim on dört yaşka yitti*

bilig sîmurǵı ten kâfını tuttı (302)

on: *ajun cāmında bar ahır humārı*

çiçeñ bir hefte on bir ay hārı (1929)

otuz: *tilese zavķ atın sürmekke nāgāh*

otuz kırk meyil tınmaz érdi ol şāh (3014)

seksen bés: *tārih yéti yüz yıl seksen bésinde*

şāfer ayının yégirmi bésinde (4726)

toķuz: *kılur ol toķuz kök özre pervāz*

niteğ aytay men andın kilmedin rāz (4362)

tört: *érir bu tötde biri ol tiriniñ*

yana bu bir tiri törtde biriniñ (4619)

tümen: *henüz şükriñni aytu bilmegey men*

tümendin birin aytu bilmegey men (3170)

üç: *nikīsā mundağ aytu urdısa çeng*

tüzetti bārif üç kılda aheng (3917)

yégirmi bés: *tārih yéti yüz yıl seksen bésinde*

şāfer ayının yégirmi bésinde (4726)

yéti yüz: *tārih yéti yüz yıl seksen bésinde*

şāfer ayının yégirmi bésinde (4726)

yéti: *yéti iklim şāhları barça kuluñuz*

yiter ni iş kılğay tise koluñuz (2501)

yüz tümen: *velī aṭnı hoş arsanı birmeniz renc
kim ol aṭnı bahāsi yüz tümen genc*
yüz: *bilişin kim tise ol idi şīrīn
fidā bolsun aṇa yüz cān-u şīrīn (2711)*

2.1.5.5.1.2. Yabancı Asıl Sayı Sıfatları

dü(F.): “iki”
*atanmış atağı ma kutkukça
haḡ anı kıl sun dü cihānda hoca (4696)
bu az ömrinde ol bir dürr-ü meknūn
bu yaḡlıḡ ilm içinde boldı dü fūnūn (310)*

2.1.5.5.2. Sıra Sayı Sıfatları

Sıra sayı sıfatları, nesnelerin bir sıraya göre konumunu belirten sıfatlardır.

béşinç(i): *yana béşinç kün meclis kuraḡın
tüzüp olturdılar işret yaraḡın (2913)*
ékinç(i): *ékinçi birdi şekker şāhka oyun
kötürtüp sem kayra çıktı aḡrun (3032)*
seksinç(i): *yana seksinç kün esrük bolup şāh
bozulmasun bu şartım téyü nāḡāh (4061)*
törtinç(i): *üçünç şāfdaki ma ruf baylar
yana törtünç şāfdaki çıḡaylar (2916)*
üçünç(i): *üçünç şāfdaki ma ruf baylar
yana törtünç şāfdaki çıḡaylar (2916)*

2.1.5.5.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Varlıkların, nesnelerin eşit paylaşıldığını ifade eden sıfat türüdür. Eserde tespit edilen tek üleştirme sayı sıfatı şudur:

birer: *bu sergerdānlıkım uş barça séndin
birer ebleh birer āḡıl tilekim (101)*

2.1.6. Zarflar

Zarflar, cümlede fiilleri ve başka zarfları değiştiren, onları tamamlayan veya açıklayan kelimelerdir. Genellikle nasıl, ne zaman, nerede, ne kadar, niçin gibi sorulara cevap verirler. Fiilin nasıl gerçekleştirildiğini belirtirken veya bir eylemin zamanını, mekânını, derecesini veya sıklığını açıklarken de kullanılırlar. Dilin yapı taşlarından biri olup, cümlenin anlamını zenginleştiren ve detaylandıran kelimelerdir. Eserde incelenen zarflar, sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir.

2.1.6.1. Durum Zarfları

Durum zarfları, dilde belirli bir nesne, sıfat veya fiilin niteliğini, miktarını veya derecesini daha ayrıntılı bir şekilde tanımlamak için kullanılan önemli dil araçlarından biridir. Bu zarflar, bir ifadenin anlamını zenginleştirerek, belirli bir özelliği vurgularlar ve dilin ifade gücünü artırır.

Özellikle edebi metinlerden akademik yazılara kadar geniş bir yelpazede kullanılan niteleme zarfları, yazarların duygu, düşünce ve izlenimlerini daha etkili bir şekilde iletmelerine yardımcı olur. Örneğin, "oldukça derin bir düşünce", "çokça özverili bir çaba" gibi ifadeler, niteleme zarflarının dildeki işlevini ve gücünü göstermektedir. Bu zarflar, yazılı ve sözlü iletişimde anlamın derinleştirilmesi ve daha kesin bir ifade sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Mesnevide geçen Türkçe ve yabancı durum zarfları ise aşağıda verilmiştir.

2.1.6.1.1. Türkçe Durum Zarfları

aç:“aç”

*maña ol yég kim ay tég aç kéçsem
bir arpa kırsı bile rüzım açsam (1210)*

ağır:“ağır”

*kutulğay sen bu kadğudın ma terkin
ağır tur tağ tég ırğanma bu yélden (3703)*

aķrun: “yavaş”

*eger aysa tutayın zülfin aķrun
ayıt kim tutmağınça oynamasun (2310)*

ançak:“ancak”

*meger bir ‘özür bar ol dağı aķsaķ
cevāhir taşda bolur ‘özür ançak (1161)*

andağ:“onun gibi”

*şehinşāh aydı kim bolsun barayın
niteg kim sen téseñ andağ kılayın (1024)*

antég:“onun gibi”

*cevāb aydı ni bēlgürtse cihān tép
tüşer antég saķışķa cān tép (4323)*

artuķ:“fazla”

*orun béerdi şehinşāh ‘izzet kıldı
ağın künlerdin artuķ ‘işret kıldı (1123)*

asru:“çok fazla”

*ķişilikiñdin asru uş uyaldım
közüm tözmez hacālet özre kıaldım (3275)*

bék: “sıkı,sağlam”

*uş imdi yıkıldım sustalıp tik
ķolum tuttuñ velīkin bağladın bék (3902)*

berk:“sağlam”

*ķatıg aķğan suv köprüler yıķar terk
sen aķrunlıķ bile bünyād kııl berk (1899)*

birge:“beraber”

*ķıkıp atlandılar barçası birge
yitip meydanka tüzdiler irse yérge (1379)*

edğü:“iyi”

*bilüşür irdim anıñ bir aşnu
bilür ol hendese ‘ilmini edğü (2345)*

égri:“eğri”

*ağaç kim evvelinde égri bitse
anı ot bolmazsa bolmaz tüzetse (4267)*

esrük:“sarhoş”

*telim ma şuk kélür ‘aşıkka nāgāh
uşol esrük uyur bolmaz hiç āgāh (864)*

eyle:“öyle”

*mühîn bānu ayıttı kim ey yüzi kün
nitegkim köñlün tilese eyle bolsun (754)*

katıg:“katı, sert, zor”

*katıg ağan suv köprüler yıkar terk
sen akrınlık bile bünyād kıl berk (1899)*

kayra: “tekrar”

*öñin muntig kılur köp türlü şīşe
kılur ol kayra sindurmañnı pīşe (1919)*

keç:“pek çok”

*anıñ efsunçılığın keç bilürmen
başımğa kélmesin tip saqlanur men(2125)*

mundağ:“bunun gibi”

*sözün mundağ eşitti érse bānū
ışandı köñli ant içti téyü (1350)*

muntig:bkz. mundag

*zamāne méni bağka ildi uş kim
solup sargardı muntig ol çiçekim (978)*

terk-terkin: “hızlı”

*qopup tañ birle terkin targadılar
koğup şahrāmı ilge tiprediler (1576)*

tik:“dik”

*eger turğıl téyü yérge buyursa
muħal kim yér yérinde tik otursa (983)*

toğru:“doğru”

*év içre māl izder yañlıg oğrı
tileyü şāh katıña kélđi toğru(4478)*

tüz:“düz”

*bu yañlıg kıldı tarttı tüz ayıttı
barıñ kéltürün şīrīnni tép uz ayıttı (4087)*

yaħşı:“iyi, hoş”

*nişān añla kulaq tut sanma uķğıl
yañılmağıl yoluksa yaħşı baķğıl (731)*

yaman:“kötü, fena”

*yaman kıldım téyü ol barça işni
fikir birle tutup turdı bu başnı (355)*

yavıuķ:“yakın”

bu köyüķ birle ermen taglarıña

yavûk yétti şîrîn yaylalarıña (1004)

yığraḳ: “dolaşan”

ayak yığraḳ yüritti érse sâḳî

sevinçdin ḳalmadı cür`a bâḳi (4036)

2.1.6.1.2. Yabancı Durum Zarfları

‘āciz(Ar.): “düşmüş”

‘āciz boldum bu işke çāre ḳılgu

aḏın yérde tilep bir cuft algu (2901)

āsān (F.): “kolay”

ḳatıḡlıḳ birle kim tirilse munda

cānın āsan bérıp hoş külgey anda (1962)

aşkāre (Ar.): “apaçık”

şana`at birle sözni sözlemegil

sözün āşkāre sözle kızlemegil (405)

āvāre(F.): “başıboş”

bu ḥasret birle baḡrım pāre ḳıldı

özi ırḡar ménî āvāre ḳıldı (2203)

biḥuş (F.): “şaşkın”

ḳanı ḳaynadı başdın`āḳlı kétti

ḥabarsız bir zamān biḥuş yattı (3224)

çālāk (F.): “çabuk”

ḳılıçlar üni çāḳa-çāḳ çıktı

ḳutuldı ḳayu kim çālāk çıktı (1768)

düşvār (F.): “zor”

mizaç evrülse kitse istikāmet

iḡen düşvār tapulur bil selāmet (1940)

ḡāfil (Ar.): “bilmeyen”

revān kél turma ḡāfil bolma zinhār

yok érse éldin aldı aḡyār (1191)

ḡalaṭ (Ar.): “yanlış, hatalı”

nişān bérđi kim öpgü yér érür bu

ḡalat öptün élimni téyü uşbu (1470)

garib (Ar.): “zavallı”

garib kéldim bu kün saña eyā şāh

garibuḡ men né boldı baḳsaḡ éy şāh (3849)

hergiz(F): “hiç”

füsün birle sözler ḳıldı engiz

füsün bābilḡa hīç oḡḡay mu hergiz (3524)

hiç (F): “hiç”

telim yalbardı hīç ötmedi sözi

özinge efke ḳıldı köydi özi (3646)

hoş(F.): “güzel, latif”

bu söz kim başladım hoş kélsü cāḡḡa

mübârek kıl sözüüm barça cihānga (06)

hoşnūd(F.): “memnun”

anıñ téğ kıl kim uş hoşnūd yanayın

bāri yüzüñi körmekdin kanayın (3544)

hurrem(F.): “neşeli , güzel”

bular téğ hem çiçekler açlıp ol dem

yañı kezdin bu ajun boldı hurrem (1420)

maḥmūr (Ar.): “sersem”

aça kim başladı élginde menşūr

tamām afyon yemiş téğ kaldı maḥmūr (4634)

mālāmāl (Ar.): “ağızına kadar dolu”

tütündin dünyā mālāmāl bolmış

kömür rengin havā bir yolu almış (3120)

mu ‘aṭṭal(Ar.): “terk edilmiş”

mu ‘aṭṭal boldı ḥusrav uşbu işdin

tapup tā bīrini ol tünki tüşdin (4849)

perivār(F.): “peri gibi”

iy ay yüzlüğ nēdin kizlersen esrār

ḡarābe içre sözlersen perī-vār (678)

sehl (Ar.): “kolay”

ajun cādusındın yaḡşı ḡazer kıl

sehl tutma ḡatıḡ tutmazdın öñ bil (1201)

sergerdān (Ar.): “başı dönen”

saḡışımđın mühendisler uyalur

felek rāyımđa sergerdān ḡalur (3601)

tīz(Ar.): “çabuk”

revān bol ay meñiz tép tīz kıldım

barurḡa çāresin şebdīz kıldım (1102)

2.1.6.2. Miktar Zarfları

Miktar zarfları, bir dilde belirli bir eylemin veya özneliliğin miktarını belirtmek amacıyla kullanılan önemli dil araçlarındandır. Bu zarflar, bir ifadenin niceliksel boyutunu vurgulayarak, bir durumun veya olayın yoğunluğunu, sıklığını veya kapsamını belirtirler. Özellikle niceliksel analizlerden edebi eserlere kadar çeşitli metinlerde sıkça karşılaşılan miktar zarfları, yazarların mesajlarını daha anlaşılır bir şekilde iletmelerine yardımcı olur. Örnek olarak, "çok az bilinen bir gerçek", "oldukça fazla zaman harcamak" gibi ifadeler, miktar zarflarının dildeki işlevini ve etkisini göstermektedir. Bu zarflar, dilin incelenmesi, metinlerin yorumlanması ve iletişimde belirli bir durumun yoğunluğunu veya miktarını belirtmek için yaygın bir şekilde kullanılır. Mesnevide yabancı ve Türkçe miktar zarfları bulunmaktadır. Tespit edilenleri şöyledir:

2.1.6.2.1. Türkçe Miktar Zarfları

az:“az”

biri azrak yemiş cān béslenür tép
biri ten küçlenür téyü üküş yép (4331)

biraz:“biraz”

qılur da ‘vā biraz tirlér ‘izzetde
bu sözni iştip uş qaldım ‘acebde (4357)

köp:“çok”

ayıttı kél bu işdin yuv ilin
ayıttı sözleme köp tıd tiliñi (2535)

niçe-niçe kim: “nice”

bilür kim niçe kim bolsa bütün kün
turuqmaz bir qarār birle bu ajun

öküş: “çok”

‘azizrek ol çiçek kim avval açılur
öküş bolsa bilürsen yerge saçılur (1475)

telim:“çok

bir ançadın soñ anlar kötürüp baş
telim yıgladılar bağı bolup baş (1294)

2.1.6.2.2. Yabancı Miktar Zarfları

Ġāyet : “çok”

velī meryem hemīşe salar érdi
melik hem ġāyet andın qorkar érdi (2007)
néteg kim okıdı şirīn bu hikāyet
qakıdı esrū qahrı kélđi ġāyet (4520)

Pāre: “parça”

bu şurat kışşası bar bir pāre uzakraq
uş ayturmen velī bolsa yér aqlağ (665)

2.1.6.3. Zaman Zarfları

Zaman zarfları, bir dilde belirli bir eylemin ne zaman gerçekleştiğini belirten kelimeler veya kelime gruplarıdır. Bu zarflar, bir cümlelin zamanını belirleyerek, bir olayın geçmişte, şu anda veya gelecekte gerçekleştiğini ifade ederler.

2.1.6.3.1. Türkçe Zaman Zarfları

aşnu:“önce”

téyü öfkelenip aydı belā bu
téyür sen bāri sözni sağşa aşnu (3580)

burun: “sonra”

qalemdin müşk ü ‘anber saçıldı

burun husrav atıña nāme kıldı (4595)

érte: “sonra”

kim esrüklükte érte kéçe her kün

hayālın tapundum kündüz ü tün (3366)

imdi-uş imdi: “şimdi”

icāzet bér imdi élge kirsün

adağda qaldı qayra élge kirsün (2112)

kéç: “geç”

melik men yazuqın bilmen tédi hiç

ayttılar kiçe kim kıldı ol kéç (341)

kéçe: “gece”

kél imdi bir kéçe hoş olturalın

oyağlık meclisin bu tün quralın (1066)

kédin: “sonra”

bitidiler bu şirindin adın bir

cihānnı haq yaratmışdın kédin bir (4574)

kün: “gün

irür uş ‘ömrümüzün naqdi bu kün

ısanç yok hem muña kim körse bir tün(1065)

kündüz: “gündüz”

qalıp ‘ışkıñ adağı asra yalguz

bu hasret içre men uş tün ü kündüz(3965)

öñ: “önce”

qopup her şubh kim çimgenge keldi

yétip kızlardın öñ kim naqş kıldı (1086)

öñin: “önce”

öñin muntig kıtur köp türlü şīşe

kıtur ol qayra sindurmaqñı pīşe (1919)

soñ: “son, sonra”

né hoş kim intizārdın soñ éki yār

qavuşsa ma ‘şuqıña ‘āşık u zār (1180)

soñra: “sonra”

şāhandın soñra sordı kim néçelik sen

kim uş zahmet ketürdüm éliñe men(1015)

tutşu-tutşı: “devamlı”

tirig boy tutşu ıgsız bolmaz āhır

qamuğ ig iglegen hem ölmez āhır (4430)

tün: “gece”

téyü alturdı ol tün şāhzāde

nevāyu çeng eşitti içti bāde (1068)

ulaş-ulaşu: “sürekli”

ménim ‘ışkımdın aygıl kim né kördün

ulaş şāhlıkdın özge né kéçürdün (3330)

yana: “yine”

yana saknır taķı kün toĝmadı tēp
sakıngaymen bu yaĝmur yaĝmadı tēp(1002)
yıl:“sene”
bu ĥasret birle bir yıl şāhlıķ ētti
ķarārı ķalmadı ārāmı ķētti (1992)

2.1.6.3.2. Yabancı Zaman Zarfları

aķır(Ar.): “sonra”
āķır işitürsen ol şuretni ķılĝan
‘āşık ķanı cefālar ķıldı devrān (2566)
‘āķıbet(Ar.): “sonra”
bu ĥalvāķa telim emgek kigürdüm
şükr kim ‘āķıbet barı çeşürdüm (1551)
‘ömr (Ar.): “ömür, hayat süresi”
yüzini ķörmemiş ‘ömrinde bir ér
meger közgü uşol hem ayda birer (1098)
dāim(Ar.): “devamlı”
ayıttı bır yıl dāim süit içĝü
ağın türlüĝ ĝıdādın kesĝü ķéĝü (3026)
dem(F.): “bir nefeslik an”
uşol dem tēpredi yél tēĝ revān ol
alardın ağrılıp tuttı uzaķ yol (1147)
demādem (F.) “zaman zaman”
ķılıp nūş bérđi biringe demādem
hicāb kitti ķöñüller boldı ĥurrem (3031)
evvel-avval (Ar.): “önce”
téyü kaç cām anıĝ tēĝ içti ķoş ķoş
velī avvalķı tēĝ kayda bolur ĥoş (1472)
ĝāh-ĝeh (A.) “vakit, zaman”
sunup ķoş zülfün uçun élĝe alsam
ĝehī ‘ışķında yıĝlap ĝāh ķülsem (3970)
hafta- heft (F.): “hafta”
bir éki hafta men munda bolayın
néteg kim ķéķmiş anıĝ ĥālın bileyin (1133)
hemīşe (F.): “her zaman”
ķamuĝ vaktıda séni oķ sakınıp yār
hemīşe séni sakındım vefādār (3393)
henüz(F.): “şimdi, az önce, daha”
henüz hindūlar uş otumķa tapnur
henüz türkāne közlerim me maĥmūr (3400)
lahza (Ar.): “kısacık an”
uçar bir lahza tındurmaz atını

yazıp husrav taparū kanatını (810)
nāgehān(F.): “ansızın”
av avlarda ün iştīp utru baktı
körer kim nāgehān bir toz çıktı (1280)
nihāyet(F.): “sonunda”
nihāyet ka ‘be tapa kıldı özüüm
eger bādiyede ölsem me rūzum (103)
sā‘at(Ar.): “60 dakikalık zaman dilimi”
burunķı şaf bakıp özdin kuđıġa
şükr kıldılar ol sa ‘at idīka (2911)
şabah (Ar.) “sabah, sabah vakti”
‘icāzet bér şabah avķa çıķayın
salıp kuş hem keğik avlap yıķayın (751)
seher (A.) “tan vakti”
seher vaktında kélürler barça serhoş
kılurlar kök yaş özre al süsün nūş (546)
vaķit (A.) “zaman”
ķamuġ vaķtda séni ok saķınıp yār
hemīşe séni saķındım vefādār (3393)

2.1.6.4. Yer-Yön Zarfları

Yer ve yön zarfları, bir eylemin veya durumun nerede gerçekleştiğini veya hangi yöne doğru gerçekleştiğini belirten kelimeler veya kelime gruplarıdır. Bu zarflar, bir cümlemin mekânsal konumunu veya hareket yönünü belirleyerek, iletişimi daha açık ve anlaşılır hale getirirler. Metindeki yer ve yön zarfları şunlardır:

asra: “alt”
ķalıp ķadġuñ ađaķı asra rūhum
yoķ andın özge futūhum (3878)
bérü: “geri”
uş andın bérü kim kurdı bu bāzār
metā ‘ın kórmedi hiçbir ġarīdār (3059)
ilgerü: “ileri”
uluġlar ilgerü yürirler érđi
esîr téġ şāh-zāde soñça bardı (360)
ķarşu: “karşı”
körer kim taġ özere hoş çiçekler
açılmış zendevaçlar ķarşu sayrar (516)
kérü: “geri”
ķolını tuttı ve az kérü kayıttı
ġikāyet kıldı ve öz ġālīn ayıttı (3754)
sarı: “taraf”
ceġā aġtın sürüp ol meñzi sarı

yitip kélđi revān ferhād sarı (2708)

taşra: “dışarı”

bu topdın taşra sakış kılsa bolmaz

anı bir teñridin öñ kimse bilmez (4286)

tégre: “çevre”

né ança kop kadaşım tégrede bar

kim ölsem қаdғurup yığlasalar zār (2634)

utru: “karşı”

yaraşturđı telim şāhāne tozғu

қamuғ él halkı birle çıktı utru (1012)

yok: “yukarı”

niçe kim sēn tileseñ nāz kılğıl

bir ança yokқа hem pervāz kılğıl (3359)

yokaru: “yukarı”

eger yüz yıl quduғda yatsamen zār

yokaru körmēn āhimdın ağın yār (2636)

2.1.6.5. Soru Zarfları

Soru zarfları, iletişimde belirsizlik gidermek ve bilgi alışverişi sağlamak amacıyla kullanılan önemli dil araçlarıdır. Bu zarflar, bir cümlemin soru olduğunu belirtirken, aynı zamanda sorunun konusu, niteliği veya ayrıntısı hakkında da bilgi verirler. Özellikle iletişimde doğru bilgiyi almak veya belirli bir konuda netlik sağlamak için soru zarflarının doğru ve etkili bir şekilde kullanılması önemlidir. Eserde tespit edilen yedi adet soru zarfı bulunmaktadır.

kaçan: “ne zaman”

umınç birle kaçan birikse қаdғu

yana köz yolda olsa kéter uyqu (1075)

қanda: “nerede”

néteg gevher tapup terk étse bolur

қopup kétsen yana қanda tapulur (1636)

қанı: “hani”

kélip tün aştı kéçti yok nişānı

anıñ birle kéçigli қanı қanı (1065)

қayda: “nerede”

anıñ tég kim ajunda dād kıldı

‘ādli қayda қalsa қaldı (1218)

neçük: “niçin”

‘ömr kaç künni kısmet kim birildi

kiçer antig néçük kim қul tirildi (3316)

nélük: “nasıl”

tökülmiş al çiçekim uş butaқtın

nélük bolmasın ansız baғ maña қın (2725)

nétég-nétégü: “nasıl, niçin”

*yana tenlerdin uşbu cānlar yitir
néteg ağrılır erki bir habar bér (4332)*

2.1.7. Zamirler

Zamirler, isimleri temsil eden kelimelerdir ve isimlerin yerine kullanılırlar. Dilin akışını sağlamak, tekrarı önlemek ve cümleleri daha akıcı hale getirmek için kullanılırlar. Kişisel zamirler (ben, sen, o, biz, siz, onlar gibi) belirli kişileri veya nesneleri temsil ederken, işaret zamirleri (bu, şu, o gibi) belirli nesneleri veya konumları gösterir. Zamirler, cümledeki özneyi veya nesneyi tanımlarken ismin yerine geçerler ve cümlelerin akıcılığını artırırken tekrarı önlerler. Ayrıca, zamirler anlam karmaşıklığını azaltır ve metnin anlaşılmasını kolaylaştırır. Örneğin, "Ali çok yorgun, o dinlenmeli" cümlesinde "o" zamiri, daha önce bahsedilen "Ali"yi temsil eder ve tekrarı önler. Zamirler, dilin akıcılığını ve anlam açıklığını sağlayarak iletişimde önemli bir rol oynarlar. Dilin pratikliğini artırırken, iletişimde anlamın netleşmesine ve cümlelerin daha akıcı bir şekilde ilerlemesine yardımcı olurlar. Eserde tespit edilen zamirler şunlardır:

2.1.7.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirleri, dilin yapısal ve işlevsel açıdan önemli unsurlarından biridir. Bu zamirler, iletişimdeki tekrarı önleyerek cümlelerin akıcılığını artırır ve belirli bir kişiyi veya nesneyi daha net bir şekilde belirtmeye olanak tanır.

mén : ben

Cümle içerisinde aldığı eklere göre maña, méniñ, méni şekillerine girer.

Ayrıca fiillerin sonunda şahıs eki görevinde de bulunur.

*maña közgü séniñ yüzün yéter kim
siniñ yüzündin özge yok körerim (3896)
bu kündin soñ şekerni hoş köreyin
şīrīn tég ol şekerni ben süveyin (3683)*

sén: sen

Cümle içerisinde yönelme hali eki aldığı anda saña şeklinde görülür. Ayrıca fiillerin sonlarında şahıs eki rolü de oynar.

*maña sén sormaķıñ ümīd hān
eger köñlünde kéçsem hem ol tamām (3991)
saña hıdmat kılay tép `azm kıldım
yol azdım érse köndür men yañıldım (102)*

ol : o

Cümle içerisinde yapı ve ses olarak en çok değişikliğe uğrayan zamirdir. Aldığı eklerin durumuna göre anıñ, anı, aña, añar şeklinde de görülebilir. Eylem sonlarında şahıs eki olarak görüldüğü hali ise asıl halidir.

*tüşürdiler uşol bağ içre anı
kim ol bağ érdi uçmaķınıñ nişānı (1314)
nazar kılmışınça `aķlı kiter érdi
alar kızleseler ol izder érdi (574)*

biz: biz

Diğer şahıs zamirler gibi bu da fiillerin sonunda şahıs eki göreviyle görülür.

*kömür rengin alıp bu barça ajun
mübārek şādī keldi bizge mevzūn (1046)*

siz: siz

Yüklemelerin sonunda şahıs eki olarak da görülür.

*yaraşmaz hīç siziñ téglerge қаdғu
cānıñ қаdғu yép emgetmese edǵū (2862)*

alar-alar-anlar: onlar

Aldığı eklerle bağlı olarak, onların, onların, onların, onların şekillerinde görülür.

*şīrīn birle néçe kız birge érdi
kim anlar ‘aqlı yok oǵlanlar érdi (996)*

2.1.7.2. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri, belirli bir nesne, varlık veya konumu göstermek için kullanılan kelimelerdir. Bu zamirler, genellikle yakın veya uzak konumda bulunan bir şeyi işaret etmek amacıyla kullanılır.

bu: bu

Aldığı tüm eklerde baştaki b- ünsüzü m- haline dönüşür.

munuñ, munı muña şekillerinde görülür.

*bir ay ‘ömrin munuñ tég kıldılar şarf
oyundın qoymadılar noқта-ı harf (1397)
ayur kim bilmedim bu ādemīmü
yok érse ‘aceb bilmen perīmü (935)*

bular-munlar: bunlar

*bularka aydı şīrīn qışşasındın
ayuttı kim biliñler barçañız çın (4103)
melik husrav nökerleri me kördi
yélip yel tég aın munlarka sürdi (1300)*

ol: o

Yine en çok değişikliğe uğrayan işaret zamiridir. Cümle içinde an, ança, anıñ olarak görülebilir.

*sen ol sen kim saña hīç yok yokluk
kamuğ ‘ālem kılurlar saña kulluk (3167)*

2.1.7.3. Soru Zamirleri

Soru zamirleri, iletişimdeki belirsizlikleri gidermek ve bilgi alışverişini sağlamak için önemli araçlardır. Eserde 3 adet soru zamiri tespit edilmiştir. Onlar ise şöyledir:

kim: *qayı kim şükrini bilmez unutur
oyansun téyü ança mihnet anutur (2844)*

né: *biligler ayıtmış ol kün iy yār
yaman edǵū belürgey kimde né bar (1968)*

néler: *gehī aytur ey köñül néler tilersen
néçe bolmaçı eşke tiş bilersen (1823)*

2.1.7.4. Belgisiz Zamirler

Belgisiz zamirler, bir ismi veya bir nesneyi belirtmeden, ona gönderme yapmak veya genel bir ifade kullanmak için kullanılan kelimelerdir. Bu zamirler, belirli bir şeyden bahsederken o şeyi adlandırmak istemediğimiz veya belirsizliği korumak istediğimiz durumlarda kullanılır.

adınlar: başkası, başkaları

işāret birle muntig sözlediler

ağınlardin bu rāznı kizlediler (1592)

barça: hepsi, herkes

turunç u nār u piste alma bādem

töküp barçağa tiñ ām boldı in ām (1055)

biri-birisi: biri

biriñe bérdi baħşış kim bitürgey

birin kısqanç kıldı kim yitürgey (43)

ķamuğ: herkes

yigitler kēđip ton bōrk ü ķaftan

ķamuğ bağladılar hem kiş ü ķurban (767)

kimse: kimse

ölümdin sözlegen köp bilse bolmaz

ölümni ölmedin hıç kimse bilmez (4354)

kişi: kişi

telim sordı munı bilgen kişiden

bu şurāt sırrını çıķmadı bilgen (634)

2.1.7.5. Dönüşüklük Zamirleri

Dönüşüklük zamirleri, bir cümlemin öznesi ve nesnesi aynı kişi veya şey olduğunda kullanılan zamirlerdir. Yani, dönüşüklük zamirleriyle bir kişi veya nesne, hem eylemi gerçekleştiren hem de eylemin etkisine maruz kalan konumdadır. Eserdeki örnekleri şunlardır:

kendü:kendi, kendisi

çiçek körmışçe bülbul kendü sayrar

ağın bülbul ağazsa arturur zār (2487)

öz:kendisi

içip özi şarāb öziñe nöker bal

ferāh ketrür ferāh téyü tutup fāl (1043)

2.2. Fiiller

Fiiller, dilin can damarıdır ve cümleleri canlı, etkili ve anlamlı kılarlar. Eylemleri, hareketleri, durumları veya süreçleri ifade ederler. Bir eylemi gerçekleştirmek, bir durumu belirtmek veya bir süreci tanımlamak için kullanılırlar. Dilin zamansal yapısını ve hareketliliğini belirlerler; geçmiş, şimdiki veya gelecek zamanda gerçekleşen olayları ifade ederler. Özne ile ilişkilendirilerek cümlemin temel yapısını oluştururlar; kimin veya neyin eylemi gerçekleştirdiğini veya üzerinde etki gördüğünü belirtirler. Fiiller, farklı dillerde farklı çekimlerle veya yapısal

özelliklerle değişebilir ve dilbilgisinde önemli bir rol oynarlar. Dilin dinamik yapısını oluştururken, iletişimin etkili ve açık olmasını sağlarlar. Bu nedenle, dilin söz varlığı içinde fiillerin önemi büyüktür; iletişimde anlamın netleşmesi ve ifade gücünün artırılmasında merkezi bir rol oynarlar. Çalışmamızda tespit edilen fiiller şunlardır;

- aç-:** “açmak” (01)
- açıġlan-:** “acı içinde kalmak” (4023)
- açıl-:** “açılmak” (4035)
- adırl-:** “ayrılmak” (945)
- aġ-:** “yukarıya doğru tırmanmak, yükselmek” (4266)
- aġırla-:** “saygı göstermek, konuk etmek” (2514)
- aġrı-:** “aġrımak” (1015)
- aķ-:** “akmak” (3513)
- al-:** “almak” (1667)
- alda-:** “kandırmak, hile yapmak” (3321)
- aldan-:** “hileye kanmak, aldanmak” (3321)
- añ-:** “yad etmek, hatırlamak” (2612)
- añla-:** “anlamak” (2824)
- añlat-:** “anlatmak” (1143)
- ar-:** (1) “hile yapmak” (2) “yorulmak” (3066, (857)
- art-:** “çoġalmak” (2600)
- artur-:** “çoġaltmak” (284)
- asra-:** “ilgilenip büyötmek” (3859)
- aş-:** “geçmek, aşmak” (4058)
- aşla-:** “yemek yemek” (2941)
- aşla-:** “birbirine katmak, karıştırmak” (686)
- aşuķ-:** (1) “acele etmek” (2) “hasret duymak” (1918, 1900)
- at-:** “atmak” (1392)
- ata-:** “isim verme, adlandırmak” (997)
- atan-:** “isim verilmesi, adlandırılmak” (3110)
- aťla-:** “atlamak” (4064)
- aťlan-:** “ata binmek” (766)
- avla-:** “avlamak” (3464)
- ay-:** **ayıt-:** “söylemek” (3284,3352)
- baġışla-:** “affetmek” (2942)
- baġla-:** “baġlamak” (4572)
- baġlan-:** “baġlanmak” (2094)
- baķ-:** “bakmak” (4071)
- balkın-:** “parlamak, ışık saçmak” (2672)
- bar-:** “varmak” (1891)
- barış-:** “karşılıklı sulh içine girmek” (3244)
- bas-:** “ezmek, basmak, baskın vermek” (4190)
- başar-:** “rehber olmak, yol göstermek” (2750)
- başla-:** “başlamak” (4039)
- bat-:** “batmak” (660)

bér-:“vermek” (4110)
berkid-:“sağlam olmak, sağlamlaştırmak” (1842)
bésle-:“beslemek” (4451)
béze-:“süslemek” (3789)
bézen-:“süslenmek” (4490)
biç-:“biçmek” (3146)
bil-: “bilmek” (790)
birik-:“bir araya toplanmak, yığılmak” (3479)
biş-:“pişmek” (4253)
bişür-: “pişirmek” (244)
bit-:“tamamlamak” (624)
biti-:“yazmak” (4699)
boğuzla-:“öldürmek,boğazına yapışmak” (3920)
bol-:“olmak” (4420)
boyna-:“baş kaldırmak” (1879)
bul-:“bulmak” (1782)
buş-:“öfkelenmek” (2870)
buyur-: “emir vermek” (2954)
buz-: “bozmak” (35009)
bük-:“bükmek” (4630)
büt-:“inanmak” (4655)
çaķ-: (1) “ateş yakmak” (2) “savaş aletlerinin çarpışmak suretiyle ses çıkarması” (3) “vurmak” (1766, 2358, 1766)
çaķır-: “bağırarak” (3522)
çal-: “(1) enstrüman çalmak” (2) “yere atmak” (2081, 3724)
çap-: “vurmak” (2554)
çavūk-: “ünlenmek, meşhur olmak” (1809)
çek-: “çekmek” (4658)
çık-:“çıkarmak” (4042)
çıkār-:“çıkarmak” (2993)
çız-:“çizmek” (551)
çök-: “çökmek”
çöz-:“çözmek”
çum-: “batmak” (2188)
ederle-:“binek hayvanını eyerlemek” (1146)
ég-:“eğmek” (3047)
égil-:“eğilmek” (1871)
ék-:“ekmek” (3873)
éksil-:“azalmak” (2882)
ém-:“emmek” (3600)
émge-: “sıkıntıya düşmek, bunalmak” (955)
émget-:“sıkıntıya sokmak, bunaltmak” (1627)
és-:“esmek” (3955)
ét-:“etmek, eylemek” (1385)

evkelen-:“öfkeye kapılmak” (1728)
ıd-:“göndermek” (2702)
ıgla- / yıgla-:“ağlamak” (1821)
ıman-:“inanmak” (1922)
ırğa-:“sallamak” (2874)
ırğan-:“sallanmak” (3703)
iç-:“içmek” (740)
igle-:“hasta olmak” (4430)
in-:“inmek” (1531)
ıñre-:“inlemek” (2271)
iriktür-:“bıkmak” (2641)
işle-:“iş yapmak” (3172)
izde-:“arzu etmek, dilemek, istemek” (30)
izle-:“izlemek, takipte olmak” (2253)
kaç-:“kaçmak” (3440)
kağğur-:“kaygılanmak, endişelenmek” (2774)
kaķ-:“itmek, tartaklamak” (1150)
kaķı-:“sinirlenmek” (4520)
ķal-:“kalmak” (570)
ķan-:“doymak” (3544)
ķandur-:“doyurmak” (2214)
ķap-:“kapmak” (1638)
ķapla-:“kaplamak” (4528)
ķar-:“karıştırmak” (1550)
ķarar-:“siyaha dönmek” (3206)
ķarı-:“yaşlanmak” (4240)
ķat-:“eklemek” (1207)
ķatıđlan-:“emek vermek, çaba göstermek” (1967)
ķav-:“kovmak” (22069)
ķavşur-:“kavuşturmak” (2992)
ķaz-:“kazmak” (2383)
keç-:“geçmek” (1405)
keçür-:“geçirmek” (1909)
keğin-:“giyinmek” (132)
keltür- / ketür-:“getirmek” (1174)
kes-:“kesmek” (4461)
két-:“gitmek” (1074)
kéter-:“gidermek” (3542)
kéydür-:“giydirmek” (2504)
kez-:“gezmek” (1084)
ķıl-:“kılmak” (1085)
ķına-:“ayıplamak, suçlamak” (2616)
ķır-:“kırmak” (4691)
ķızar-:“kırmızı hale dönmek” (3822)

kiçikle-:“aşağılamak, küçümsemek” (4458)
kir-:“girmek” (1451)
kiwür-: “sokmak” 4207)
kizle-:“saklamak” (3765)
kizlen-: “saklanmak” (913)
ko-: “koymak, bırakmak” (3222)
koç-: koymak (3350)
kol-: “istemek” (1575)
kon-:“yerleşmek” (3519)
konakla-:“yerleşmek, misafir olmak” (3254)
kop-: “kopmak” (3352)
kork-:“korkmak” (2620)
koş-:“koşmak” (3497)
köç-:“göçmek” (3199)
köm-: “gömmek” (2716)
köndür-:“göndermek, doğru yola iletmek” (102)
kör-:“görmek” (860)
körgüz-:“göstermek” (3516)
körüş-:“karşılıklı görmek, görüşme yapmak” (4032)
köter- / kötür-:“götürmek” (4569)
kötrül-:“götürülmek” (2013)
köydür-:“yakmak” (3184)
köyün-:“yanmak” (440)
közed-:“sahip çıkmak” (2047)
közle-:“gözlemek” (3476)
kuç-:“kucaklamak” (760)
kuçakla-:“kucaklamak” (4043)
kuçuş-:“karşılıklı kucaklaşmak, sarılmak” (4474)
kuru-:“kurumak” (3192)
kurtul-: “ kurtulmak” (4629)
kuvan-:“gurur duymak” (1811)
kuvar-:“övünmek” (4378)
küçemle-:“zor kullanmak” (335)
küçlen-:“güçlenmek” (2678)
kül-: “gölmek” (3130)
künile- :“kıskanmak” (2115)
mañla-:“bağırarak” (543)
menzet-: “benzetmek” (30529)
min- mün-: “binmek” (1146)
oğurla-:“çalmak” (1328)
oñsa-:“benzemek” (4311)
oñsat-:“benzetmek” (493)
oķı-: “okumak”(1009)
oltur- otur-: “oturmak” (4411)

oñ-:“benzinin sararması” (3524)
orna-:“yerleşmek” (1487)
otla-:“otlamak” (342)
oyğan-:“uyanmak” (4495)
oyna-: “oynamak” (57)
öç-:“sönmek” (2509)
ög-:“methetmek” (2343)
ögren-: “öğrenmek” (7999)
ögütle-:“nasihat vermek” (4424)
öl-:“ölmek” (4489)
ölç-:“ölçmek” (3482)
öltür-: “öldürmek” (4385)
ön-: “bitkilerin büyümesi” (3974)
öp-:“öpmek” (170)
öpüş-:“karşılıklı öpmek” (4060)
öt-: (1) “ötmek” (2) “geçmek” (3139, 3466)
ötün-: “ricada bulunmak” (1020)
saç-: “saçmak, dağıtmak” (1100)
sağın-:“düşünmek, hesaplamak, sanmak” (4022)
sağişla-: “saymak” (4515)
sağla-:“saklamak” (2043)
sağlan-:“gizlenmek” (3550)
sağşa-:“düşünmek” (1996)
sal-:“salmak” (1432)
sañç-:“saplamak” (3513)
sargar-:“sarı renge dönüşmek” (976)
sark-:“sarmak” (4137)
sat-: “satmak” (3471)
sav-:“soğumak” (1673)
sev-:“sevmek” (4051)
sevün-:“sevinmek, neşelenmek” (1585)
sevünçle-:“müjde vermek” (4094)
séz-:“sezmek” (3010)
sı-:“kırmak” (4653)
sığ-: “sığmak” (1852)
sın-:“kırılmak” (3904)
sına-: “denemek” (2240)
sındur-: “kırdırtmak” (3839)
sız-:“sızmak” (3451)
sil-:“silmek” (1171)
sok-:“sokmak” (4603)
sol-: “canlılığını yitirmek, solmak” (2810)
sor-:“sormak”(811)
soyurka-:“armağan etmek” (1975)

sög-: “sövmek” (2053)
sön-: “sönmek” (3741)
sözle-: “söylemek” (1592)
sözleş-: “konuşmak, sözleşmek” (3241)
suğar-: “su vermek” (37)
sun-: “sunmak” (1657)
sür-: “sürmek” (1300)
şes-: “çözmek” (62)
tağ-: “takmak” (3006)
tal-: “dalmak” (1622)
tanı-: “tanımak” (1292)
tañırka-: “şaşmak” (2655)
tañla-: “hayret içinde kalmak” (483)
tap-: “bulmak” (930)
tapla-: “hoşnut kalmak” (4377)
tapun-: “ibadet etmek” (2622)
tar-: “dağıtmak” (2175)
tara-: “taramak” (1036)
tarğa-: “taramak” (1029)
tarık-: “dara düşmek” (3113)
tarıl-: “dağılmak” (3182)
tart-: “tartmak” (3592)
taş-: “taşmak” (2264)
taşla-: “taş atmak” (154)
tat-: “tadına bakmak” (3870)
té-: “demek” (2720)
téğ-: “değmek, ulaşmak” (700)
téğür-: “değdirmek” (4632)
térlle-: “toplamak” (3613)
tın-: “dinlenmek” (3252)
tıñla-: “dinlemek” (3624)
tik-: “dikmek” (3184)
tile-: “istemek” (2265)
tişle-: “ısırmak” (1165)
toğ-: “doğmak” (1002)
toğur-: “doğurmak” (3712)
toldur-: “doldurmak” (1467)
toñ-: “donmak” (3532)
toyla-: “toy meclisini toplamak” (1029)
toz-: “tozmak” (1353)
tök-: “dökmek” (2865)
tön-: “dönmek” (3269)
töret-: “yaratmak” (15)
töşe-: “döşemek” (4529)

töşet-:“döşetmek” (3249)
tur-:“durmak” (3994)
turuḡ-“duraklamak” (4063)
turuş-“karşılıklı durmak” (1740)
tut-:“tutmak” (1200)
tuy-:“duymak” (3695)
tüş-“düşmek” (1435)
tüt-:“tutmek” (3492)
tüz-: “tertiple etmek, düzenlemek” (240)
tüzel-:“iyi bir hal almak” (4391)
uç-:“uçmak” (506)
uḡ-“anlamak, algılamak” (2211)
ulḡay-:“büyümek” (4393)
ur-:“vurmak” (3944)
ut-:“galip olmak” (1368)
uvtan-:“utanmak” (3978)
uy-:“emri yerine getirmek” (3205)
uyal-: “utanmak” (2075)
uyu-: “uyumak” (3835)
uyuḡla-: “uyuyakalmak” (4472)
üleştür-:“paylaştırmak” (4071)
ünde-:“çağırarak” (2407)
ündet-:“çağdırtmak” (3112)
ürk-:“ürkmek” (2436)
üz-:“kesmek” (4193)
yak-: “yakmak” (2854)
yalıḡlan-:“yakılmak” (2807)
yan-:“yanmak” (3587)
yaḡılandur-: “yenilemek” (3942)
yap-: “yapmak, etmek” (979)
yar-:“yarmak” (1591)
yarat-: “yaratmak” (2839)
yarlıḡa-:“emir vermek” (4560)
yarı-:“ışıldamak” (1695)
yarut-:“ışık vermek” (3782)
yasla-:“yaslamak” (2770)
yaşar-:“yeşil renge dönmek” (910)
yat-:“yatmak” (1701)
yavun-:“yakına gitmek” (556)
yaz-:“yazmak” (4694)
yazuḡla-:“suçlamak” (362)
yé-:“yemek” (4219)
yél-:“koşmak” (855)
yét-: “ulaşmak” (3518)

yıdla-: “koklamak” (365)
yığ-: “yığmak” (44)
yık-: “yıkma”
yırt-: “yırtma”
yinçgel-: “incelmek”
yoğal-: “yok olmak” (4645)
yoğat-: “yok etmek” (4444)
yolçıla-: “yol göstermek” (2297)
yoluğ-: “karşılaşmak” (3760)
yor-: “yorumlamak” (3780)
yu-: “yıkamak” (4513)
yum-: “yummak” (2645)
yumşan-: “yumuşamak” (3874)
yut-: “yutma” (1465)
yügrüt-: “yürütmek” (1874)
yükle-: “yüklemek” (1901)
yüz-: “yüzme” (2598)

2.3. Fiilimsiler

Fiilimsiler, fiil gibi davranan ancak isim veya sıfat gibi kullanılabilen özel kelimelerdir. Cümle içinde farklı rollerde bulunabilen bu kelimeler, fiilin eylem halini veya niteliğini temsil eder. İsim veya sıfat gibi kullanılabilme özelliği, dilin ifade ve çeşitlilik kapasitesini artırır. Fiilimsiler, birçok takı alarak oluşturulabilirler ve genellikle bir eylemin durumunu, nasıl gerçekleştirildiğini veya niteliğini belirtmek için kullanılırlar. Örneğin, "yürü-mek" eylemini temsil ederken, "yürüme" isim olarak kullanılabilir veya bir sıfatın parçası olabilir. Fiilimsiler, dilin esnekliğini artırarak ifadeyi zenginleştirir ve cümlelerin yapılanmasında farklılıklar sağlar. Bu kelimeler, dilin yapısal ve ifadesel zenginliğini artırırken, iletişimde daha geniş bir anlam ve ifade yelpazesi sunar. Kendi içinde isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olarak 3'e ayrılmıştır. Eserde tespit edilebilenler aşağıda gruplandırılarak sıralanmıştır.

2.3.1. Sıfat Fiiller

2.3.1.1. –GAn

ağ-ğan: “akan” (1899)
al-ğan: “alan” (2480)
aşuğ-ğan: “özleyen” (1901)
at-ğan: “atan” (2885)
ay-ma-ğan: “söylemeyen” (231)
bağ-ğan: “bakan” (876)
baş+la-ğan: “başlayan” (154)
bil-gen: “bilen” (136)
biti-gen: “yazan” (3129)

bitür-gen: “bitiren” (43)
emge-n-gen: “sıkıntı çeken” (1553)
ét-gen: “yapan, eden” (3155)
işit-gen: “duyan” (
kal-ğan: “kalan” (2859)
kéç-gen: “geçen” (358)
kéd-gen: “giyen” (132)
kıl-ğan: “kılan, yapan, hazırlayan” (1730)
koç-ğan: “koyan, bırakan” (157)
kol-ğan: “isteyen” (3980)
kör-gen: “gören” (2970)
kör-ün-gen: “görünen” (62)
köy-dür-gen: “yakan” (45)
okı-ğan: “okuyan” (07)
öd-(ü)r-gen: “seçip ayıran”
ögren-gen: “öğrenen” (4318)
öl-gen: “ölen” (3581)
sa-kın-ğan: “düşünen, hesaplayan” (1193)
sal-ğan: “salan, bırakan” (3196)
sev-gen: “seven” (1121)
sön-dür-gen: “söndüren” (45)
tap-ğan: “tapan, ibadet eden” (493)
taş+la-ğan: “taş atan” (154)
tıj+la-ğan: “dinleyen” (3403)
toz-ğan: “tozan” (3289)
tur-ğan: “duran” (811)
yak-kan: “yakan” (970)
yarat-ğan: “yaratan” (4402)
yarut-ğan: “aydınlatan, parlatan” (199)
yaş+ar-ğan: “yeşeren, tazelenen” (2960)
yé-gen: “yiye” (2926)
yét-(ü)r-gen: “ulaştırın” (802)
yét-gen: “ulaşın” (1087)
yok+al-ğan: “yok olan” (3168)
yu-ğan: “yıkayan” (1107)
yürit-gen: “yürüten” (18)

2.3.1.2. –mİş

al-mış: “almış” (2924)
at-(ı)l-mış: “atılmış” (4122)
ay-mış: “söylemiş” (3045)
bér-(i)l-mış: “verilmiş” 2816)
bér-miş: “vermiş” (197)
eğer-le-n-miş: “eyerlenmiş” (1176)

ez-(i)l-miş : “ezilmiş” (4138)
iç-miş: “içmiş” (573)
kara+r-miş: “siyaha dönmüş” (3117)
kar-(ı)ş-miş: “karışmış” (3001)
katıg+lan-miş: “gayretlenmiş” (166)
kéç-miş: “geçmiş” (1164)
köy-miş: “yanmış” (2431)
kuv-ar-miş: “öğünmüş” (4378)
soy-(u)l-miş: “soyulmuş” (1095)
tap-miş: “tapmış” (196)
toğ-miş: “doğmuş” (4174)
töşe-n-miş: “döşenmiş” (1424)
yé-miş: “yemiş” (4368)
yit-miş: “ulaşmış” (4100)
yol-(ı)n-miş: “(kuş tüyü için) yolunmuş” (3118)

2.3.1.3. –Ar

kül-(e)r: “güler”
şışilür bağ bolmış çaķda düşvār
köyer andın küler şem`ey cihāndār (3714)
uç-(a)r: “uçar”
atıp ok zahmı birle tégme bir kız
uçar kuş tég keğikni kıldı cānsız (1384)
yan-ar: “yanar”
anıñ hem köñlinde bar érđi bu söz
saçıldı érse sıv söndi yanar köz (1347)
ıgla-r: “ağlar”
kaçan mun-tég sevinçlük tünı kélgey
kim ıglar közlerimiz kayra külgey (1505)
tile-r: “diler”
ayıttılar né söz kim kéçti barın
aķıp süt kélgüğe arıķ tilerin (2391)

2.3.1.4. –GuçI

ağ-ğuçı: “yukarı doğru yükselen” (4455)
at+a-n-ğuçı: “ad verilen” (1414)
ay-ğuçı: “söyleyen” (1279)
bağ+la-ğuçı: “bağlayan” (4078)
ét-güçi: “yapan, eden” (690)
ķaz-ğuçı: “kazan” (2703)
ķıl-ğuçı: “kılan” (1275)

kör-güci: "gören" (2748)
oy(u)n+a-güci: "oynayan" (1248)
öl-tür-güci: "öldüren" (1261)
sa-kın-güci: "düşünen, hesaplayan" (2738)
sa-y-güci: "sayan" (3136)
tezgün-güci: "dönen, gezinen, dolanan" (68)
tezgüt-güci: "gezdiren, döndüren" (2781)
tut-güci: "tutan" (2781)
ur-güci: "vuran" (2094)
ut-güci: "oyun veya savaşta yenen, galip olan" (1526)
yarat-güci: "yaratan" (2782)
yé-güci: "yiyecek" (1845)
yıl-güci: "dayanan, katlanan" (2425)
av+la-gü: "avlanan, avlanılan" (1382)
ıd-gü: "gönderecek" (2440)
kuş+la-gü: "kuş avlanan" (3193)
tut-gü: "tutacak" (219)
ur-gü: "vuran, yaralayan" (4602)
ur-(u)ş-gü: "vuruşulacak, savaşılacak" (1764)
yat-gü: "yatacak" (161)

Bu ekle meydana gelmiş bazı fiilimsiler zamanla kalıplaşmıştır örnekleri şunlardır:

belgü : "işaret"

‘adil belgüsi belgürdi özinde

cihân tutmak nişānı hem yüzinde (379)

içgü: "içki"

néteg kim içgü fi ‘li mündi başka

dımağlardın ‘akıl hem boldı başka (1523)

keç-gü: "giyim"

né ‘aklı bar né hūşı né qarārı

né kédgü yégü né avıngu yārı (2440)

koṇra-gü: "çingirak, çan"

körersen koṇraḡu her kār vānda

yol azmasun kşiler tép figānda (3495)

yar-gü: "yargı"

tapuğçılar bile oynatma köp til

ya tik tur ya siyāet yargusın kıl (1710)

yé-gü: "yiyecek"

né ‘aklı bar né hūşı né qarārı

né kédgü yégü né avıngu yārı (2440)

2.3.2. İsim-Fiiller

2.3.2.1. –İş

bil-iş: “bilmek”

*bilişin kim tése ol érdi şirîn
fidâ bolsun aña yüz cân- şirîn (2711)*

kör-iş: “görme”

*biliglig hem körişi yinçke kıl tég
söz içre kıl yarar érdi ol bég (293)*

oltur-(u)ş: "oturuş"

*aç arslan yanlıg érdi ol uruşda
yana kün tég cemâli olturuşda (2919)*

toğ-(u)ş: “doğuş”

*kün ü tün toğsun aḡa oḡsar iy yār
bu toḡşun aḡa tizgin bérme zinhār (2749)*

tur-(u)ş: "durma"

*eger kök özre od bolsa turuşum
melik hükminde bolḡay olturuşum (3294)*

yüg(ü)r-(ü)ş: "yürüyüş"

*zamâne yanlıg anıñ yügrüşi çin
üzer yulduzı tün tég ıḡsa tizgin (476)*

2.3.2.2. –mAk

aç-maḡ: “açmak”

*kilid bolsa genc açmaḡ ümîd ol
témür tég rāy altunluḡ kilid ol (1251)*

arsıḡ-maḡ: “aldanmak, kanmak”

*né arsızmaḡ vefāz dünyāge bu
kim avval şerbet bile yül içrür aḡu (1954)*

art-maḡ: “artmak, çoḡalmak”

*né izlerler bu yol tartmaḡ içinde
nikeler bar bu yük artmaḡ içinde (49)*

aş-maḡ: “geçmek”

*alıp élgın revān taḡt özre aşmaḡ
fıraḡdın soḡra yār birle ḡavuşmaḡ (1608)*

av+la-maḡ: “ava çıkmak”

*melik av avlamaḡḡa raḡbet étti
ḡālî ‘din aşup taḡsîr ketti (3186)*

ay-maḡ: “söylemek”

*işinḡe rāzın aymaḡ tilesen
rāz aymuşda anı düşmanḡa tut tén (3101)*

bil-mek: “bilmek”

eger bilmek üçün olsadı rāz

bu naqşlardan biri kılğay érdi āvāz (64)

bit-(i)r-mek: “bitirmek”

fēlek kim iş bitirmeklik tileyür

burun muntég oyunlar oynayur (941)

bul-(u)ş-maḵ: “bir araya gelmek”

biter köp iş buluşmaşlıḵ bile çın

kerek yār anda soñ bir étse işin (624)

ırğa-maḵ: “sallamak”

oturdı ırğamaḵ endīşe koyup

ozakı işlerini pişe koyup (1250)

kap-(u)ş-maḵ: “kapişmak”

gehi aç arslan tég āhūka yapuşmaḵ

irinler birle şeftālu kapuşmaḵ (1837)

ḵavuş-maḵ: “kavuşmak”

alıp élgın revān taḥt özre aşmaḵ

fırakdın soñra yār birle ḵavuşmaḵ (1608)

ḵaz-maḵ: “kazmak”

kim ol emgek bile ‘ışḵ otı öçgey

ya taş ḵazmaḵ bile oḵ ‘ömri kéçgey (2509)

kél-mek: “gelmek”

sora kélmedi bi kūn bî vefā yār

uyalmaz ḵayra méndin kélmek izder (2192)

kes-mek: “kesmek”

süñüler tüşti sindı barça éldin

ağazdı baltaçaḵ kesmekke beldin (1772)

kir-mek: “girmek”

tüşüp anda biraz ārām kıldı

suvḵa kirmekḵe tonların süçüldi (821)

ḵol-maḵ: “istemek”

bilürsen ḵalk ara aşkāra ḵolmaḵ

mu yahşı yāhut iş kizlençi kıлмаḵ (1345)

ḵoy-maḵ: “bırakmak”

nédén bu cām içinde aḡu koymaḵ

yana nédén bu şīrīn at koymaḵ (1636)

kör-güz-mek: “göstermek”

aḡa bes bolsı körgüzmek bu buḡday

maḡa bu taş tégirmen da ‘vası vay (1209)

köy-dür-mek: “yakmak”

bu köydürmekdin ançaḵ bir maḡa kın

kim açığ bolur ol şurlansa şīrīn (3563)

ḵuç-maḵ: “sarılmak, kucaklamak”

uş anda vāh vayla baş açmaḵ

bu yanda ‘ıyş étip ma ‘şūka ḵuçmaḵ (1799)

kül-(ü)ş-mek: “gülüşmek”

saça başladılar gül özre ‘anber
külüşmekdin tökerler érdi şekker (555)
ot+la-t-maḵ: “(hayvan) otlatmak”
bolur tünle küzenler anıñ işi
uzun kün yüz suḵaḵ otlatmaq işi (2450)
otur-maḵ: “oturmak”
uş andın soñ şīrīn saḵşap olurdı
oturmaḵ yaḥşī érmez tédi turdı (3260)
öç-mek: “sönmek”
ḵaçan kim ol çıraḡ öçmekke yavuşur
burunḵı tég yol ol bérmez bolur nūr (4265)
ög-mek: “övmek”
selāmuñdın ḵulaḵ maḥrūm ise uş
tilim barī séni ögmek birle ḥoş (3989)
öl-mek: “ölmek”
zamāne cevridin feryād kıldı
soñı ölmek kerekin yād kıldı (2073)
öp-(ü)ş-mek: “öpüşmek”
öpüşmek kā ‘beteyni ol iki yār
salıp nerd ḵanā ‘at oynadılar (4060)
saç-maḵ: “dağıtmak”
saçıḡ kim közlerim saçmaḵḵa kirür
ḵayu mancınıḵ ol yérge yitrür (3340)
sat-maḵ: “satmak”
ayıttı cānnı satmaḵlıḵ ḥaṭā ol
ayıttı ‘ışḵ yolında hem revā ol (2522)
sev-(i)n-mek: “sevinmek”
sevünmekdin köñüller boldı ḥurrem
sevünḡe evrülüp éksildi mātem (1235)
sı-n-dur-maḵ: “kırmak”
öñin mun-tég kıtur köp türlü şīşe
kıtur ol ḵayra sindurmaḵnı pişe (1919)
sür-mek: “çıkarmak”
né ārām bérür anıñ ‘ışḵı bir dem
né kiter köñildin sürmek bile gam (2442)
şeş-mek: “çözmek”
bu kökler naḵşınḡa baḵma ḥayāl ol
bu müşkil baḡ érür şeşmek muḥāl ol (62)
tap-(u)n-maḵ: “tapmak, ibadet etmek”
aḡız baḡlap çiçek tég tāze yüzler
tapunmaḵḵa kemer baḡlanmış özler (51)
tart-maḵ: “tartmak”
né izlerler bu yol tartmaq içinde
nikeler bar bu yük artmaq içinde (49)

tut-mak: “tutmak”

ađın ma şūka tutmak tevbe kıldım
vefā ma şukadın yokın ma bildim (3093)

ur-mak: “vurmak”

çıkıp av avlayu tedbīr kılmak
yana şīrīnge kuruğ minnet urmak (3464)

yan-mak: “yanmak”

çıkar iç yanmakımdın uş tütünüüm
kéçer yél téğ özemge bu tünüm (1888)

yapuş-mak: “yapışmak”

gehi aç arslan téğ āhūka yapuşmak
irinler birle şeftālu kapuşmak (1836)

yara-ş-mak: “yakışmak”

azar kılmakda taqşīr kılmadı hiç
yaraşmakka ağın yér kalmadı hiç (2215)

yarat-mak: “var etmek”

yaratmaknı anıñ téğ kıldı ağāz
kim uş hiç bilse bolmaz fikr étip rāz (39)

yat-mak: “yatmak”

tapup mengü suvın koymadıñ içsem
yég érdi yatmakımdın miñ kéz uçsam (1887)

yavu-ş-mak: “yakınlaşmak”

yaraşsın ay birle kūnge yavuşmak
tutulmadın kūn ay birle kavuşmak (4076)

yıgla-mak: “ağlamak”

anıñ téğ yıglamak ol şāhka tégdi
yıgıdın hay hayı mahka tégdi (370)

2.3.3. Zarf-Fiil

2.3.3.1. –p

açıġ+lan-(ı)p: “acı içinde kalıp” (2315)

aç-ıl-(ı)p: “açılıp” (4140)

ağır-(ı)l-(ı)p: “ayrılıp” (1911)

aġır+la-p: “aġırlayıp” (1364)

al-(ı)p: “alıp” (1171)

al+da-p: “kandırıp” (3304)

al+da-n-(ı)p: “kanıp” (2035)

alış-(ı)p: “alışıp” (1452)

añ-(ı)p: “hatırlayıp, düşünüp” (4403)

art-(ı)p: “çoġalıp” (1123)

as-(ı)l-(ı)p: “asılıp” (4141)

aş+a-p: “yemek yiyip” (2941)
aş+la-p: “ekleyip” (686)
aşuk-(u)p: “acele edip” (1192)
at+lan-(ı)p: “ata binip” (753)
at+lan-dur-(u)p: “ata bindirip” (1751)
av(u)t-(u)p: “teselli edip” (1041)
av+la-p: “avlayıp” (1561)
ayna-p: “değişip” (3028)
bağ+la-p: “bağlayıp” (999)
bağ+la-t-(ı)p: “bağlatıp” (747)
bak(ı)ş-(ı)p: “karşılıklı bakıp” (2362)
bar-(ı)p: “varıp, ulaşıp” (2141)
bas-(ı)p: “basıp” (3080)
baş+la-p: “başlayıp” (1291)
bér-(i)p: “verip” (3514)
béze-p: “süsleyip” (4143)
bil-(i)p: “bilip” (2071)
birik-(i)p: “yığılıp” (1168)
biti-p: “yazıp” (4598)
bol-(u)p: “olup” (4590)
boz-(u)p: “bozup” (60)
bul-(u)p: “bulup” (3918)
burtar-(ı)p: “kaş çatıp” (3141)
buy(u)r-(u)p: “emredip” (3049)
büt-(ü)p: “inanıp” (52)
çağ-(ı)p: “ateş yakıp” (1734)
çal-(ı)p: “müzik aleti çalıp” (1439)
çap-(u)p: “vurup” (900)
çek-(i)p: “çekip” (1738)
çev(ü)r-(ü)l-(ü)p: “çevrilip” (4142)
çık-(ı)p: “çıkıp” (1044)
çık-(a)r-t-(ı)p: “çıkartıp” (4335)
çöz-(ü)p: “çözüp” (4046)
emgen-(i)p: “sıkıntı çekip” (1083)
esirge-p: “esirgeyip” (2379)
esrü-p: “sarhoş olup” (3742)
éşit-(i)p: “duyup” (1280)
ét-(i)p: “edip, yapıp” (1761)
év(ü)r-(ü)p: “çevirip” (3151)
év(ü)r-(ü)l-(ü)p: “çevrilip1 (1235)
evke+len-(i)p: “öfkelenip” (1657)
ıçkın-(ı)p: “izin verip” (1662)
ıd(ı)p: “gönderip” (1299)
ıgla-p: “ağlayıp” (368)

mçık+la-p: “inleyip” (3609)
ısı+n-(ı)p: “ısınıp” (3816)
ışan+(ı)p: “güvenip” (1802)
ilt-(ı)p: “götürüp” (1004)
ınre-p: “inleyip” (784)
irik-(ı)p: “bıkıp” (928)
iz+le-p: “izleyip” (307)
kaç-(ı)p: “kaçıp” (1491)
kaç-(ı)t-(ı)p: “dönüp” (1731)
kağgu+r-(u)p: “kaygılanıp” (2634)
kap+la-ş-tur-(u)p: “bağlayıp” (3815)
kap+sa-p: “sarmalayıp” (1494)
kara+r-(ı)p: “kararıp” (3206)
kara+r-t-(ı)p: “karartıp” (3936)
kat+la-n(ı)p: “sabredip, dayanıp” (24979)
kav-(u)p: “kovup” (105)
kaṽ(u)ş-(u)r-(u)p: “kavuşturup” (2017)
kayna-p: “kaynayıp” (646)
kéç-(ı)p: “geçip” (1411)
kéd-(ı)p: “giyip” (4411)
kél-(ı)p: “gelip” (1070)
kés-(ı)p: “kesip” (154)
két-(ı)p: “gidip” (2105)
kéz-(ı)p: “gezip” (1435)
kıl-(ı)p: “yapıp, edip” (27139)
kız+(a)r-(ı)p: “kızarıp” (581)
kiçik+le-p: “küçümseyip” (4457)
kişeş-(ı)p: “sözleşip” (1172)
kir-(ı)p: “girip” (1070)
kiz+le-p: “gizleyip” (1654)
koç-(u)p: “koyup, bırakıp” (1087)
kon-(u)p: “yerleşip” (1036)
kork-(ı)p: “korkup” (4138)
köç-(ü)p: “göçüp” (1036)
köm-(ü)p: “gömüp” (2716)
kör-(ü)p: “görüp” (214)
kör-gez-(ı)p: “gösterip” (3804)
köt(ü)r-(ü)p: “götürüp” (1131)
kötür-t-(ü)p: “götürtüp” (3019)
köy-(ü)p: “yanıp” (1178)
köy-dür-(ü)p: “yakıp” (2789)
köy-(ü)n-(e)p: “(içi) yanıp” (9739)
köz+le-t-(ı)p: “gözletip” (6329)
kuç-(u)p: “sarılıp, kucaklayıp” (3972)

kuç-(u)ş-(u)p: “kucaklaşıp” (4248)
kuçak+la-p: “kucaklayıp” (4043)
kur-(u)p: “kurup” (2786)
kur-(u)l-(u)p: “kurulup” (2940)
kuva-n-(ı)p: “övnüp” (567)
küçem+le-p: “zor kullanıp” (335)
kül-(ü)p: “gülüp” (1443)
künile-p: “kıskanıp” (2115)
meñ(i)z+e-t-(i)p: “benzetip” (3051)
mün-(ü)p: “binip” (3004)
oğra-p: “hırsızlık edip”
oku-p: “çağırıp” (1911)
oy(u)n+a-p: “oynayıp” (1099)
oyan-(ı)p: “uyanıp” (4493)
öd-(ü)r-(i)p: “seçip” (95)
ög-(ü)p: “övüp” (2963)
ögüt+le-p: “nasihat edip” (4255)
öl-(ü)p: “ölüp” (2714)
ölç-(ü)p: “ölçüp” (3482)
öp-(ü)p: “öpüp” (642)
öt-(ü)n-(ü)p: “isteyip, rica edip” (1829)
saç-(ı)p: “dağıtıp, saçıp” (2513)
sa-kın-(ı)p: “düşünüp, hesaplayıp” (2887)
sak+la-p: “saklayıp” (1481)
sal-(ı)p: “salıp, bırakıp” (1372)
sesken-(i)p: “korkup” (1704)
sev-(i)n-(ü)p: “mutlu olup” (989)
sevinç+le-p: “müjdeleyip, sevindirip” (4094)
séz-(i)p: “sezip, farkedip” (575)
sığa-p: “sıvazlayıp” (1107)
sız-(ı)p: “sızıp” (2594)
sol-(u)p: “solup, rengini-canlılığını yitirip” (3964)
sor-(u)p: “sorup” (4720)
soyurka-p: “lütfedip, hediye edip” (1975)
söz+le-p: “söyleyip” (1751)
söz+le-ş-(i)p: “sözleşip” (3241)
su+ğar-(ı)p: “sulayıp” (37)
sun-(u)p: “sunup” (3970)
sür-(ü)p: “(at için) sürüp” (4409)
sür-t-(ü)p: “sürtüp” (878)
süz-(ü)l-(ü)p: “göz süzüp” (1057)
şes-(i)p: “çözüp” (1418)
şes+le-n-(i)p: “çözülüp”
tañ-ırka-p: “şaşırmak” (3750)

tal-(ı)p:“dalıp” (4201)
tañ+la-p:“hayret etmek” (2830)
tap-(u)p:“bulup, buluşup” (1637)
tar+ık-(ı)p:“daralmak, üzölmek” (3125)
tart-(ı)p:“çıkartıp” (3861)
tér-(ı)p:“toplayıp” (4091)
té-p:“söyleyip” (2559)
telim+i-r-(ü)p:“çok isteyip” (3158)
tıñ+la-p:“dinleyip” (4299)
tık-(ı)p:“göz dikip” (3538)
tile-p:“dileyip” (1148)
tiri+l-(ı)p:“dirilip” (4446)
tiş+le-p:“ısırp” (1194)
toğ-(u)p:“doğup” (2650)
tol-(u)p:“dolup” (770)
tol-dur-(u)p:“doldurup” (1091)
toy+la-p:“toy kurup, ziyafet verip” (1029)
tök-(ü)p:“döküp” (1461)
töşe-p:“döşeyip” (3230)
tunçuk-(u)p:“boğulup” (3677)
tur-(u)p:“ayağa kalkıp” (3051)
tut-(u)p:“tutup” (1033)
tüş-(ü)p:“düşüp” (2072)
tüş-(ü)r-(ü)p:“düşürüp” (849)
tüz-(ü)p:“tertup edip” (1291)
tüz-(ü)l-(ü)p:“düzenlenip” (1057)
ur-(u)p:“vurup” (4152)
ur-(u)l-(u)p:“vurulup” (2940)
ur-(u)ş-(u)p:“savaşıp” (1373)
usan-(ı)p:“bıkıp” (1634)
uşa-t-(ı)p:“paçalayıp” (4535)
uvtan-(ı)p:“utanıp” (3978)
uy-(u)p:“uyup” (4126)
uyal-(ı)p:“utanıp” (3025)
ün+de-p:“çağırıp” (105)
ürk-(ü)p:“korkup” (3195)
yak-(ı)p:“yakıp” (923)
yal-(ı)n-(ı)p:“parlayıp” (1571)
yalbar-(ı)p:“yalvarıp” (1835)
yan+a-ş-(ı)p:“yaklaşmak” (1447)
yap-(u)p:“yapıp, edip” (881)
yap-(u)ş-(u)p:“yapışıp” (2448)
yasa-p:“yönetip” (2910)
yay-(ı)p:“yayıp” (4509)

yaz-(ı)p: “yazıp” (4729)
yél-(i)p: “koşup” (1300)
yé-p: “yiyip” (4330)
yét-(i)p: “yetip” (2945)
yığ-(ı)p: “bir araya toplayıp” (4030)
yığ-(ı)l-(ı)p: “bir araya toplanıp” (2447)
yık-(ı)l-(ı)p: “yıkılıp” (1864)
yırt-(ı)p: “yırtıp” (4010)
yol-(u)k-(u)p: “karşılaşıp” (2449)
yu-p: “yıkayıp” (3080)
yum-(u)p: “yumup, kapatıp” (606)
yu-n-(u)p: “yıkayıp” (4204)

2.3.3.2. –(y)U

aķ-(ı)t-u: “akıtıp”
uş andın tuttı ol şahrâ yolını
akıtu çeşme tég közler bulını (2416)
asra-(y)u: “besleyip”
bu yanlıg éllerini asrayu ol
yana köñlinde yarın öskeyü ol (1219)
avnu: “avunup”
tapuğçılar sarayında otursun
alarka sözleşü ol avnu tursun (2113)
balk-(ı)n-u: “parlayarak”
cemâlındın ajunka balkını nûr
hıramlap yétti ol dağlarķa hûr (2672)
balkı-(y)u: “parlayarak”
çıkıp tezgindi ol çadırķa şāvûr
körer kim balkıyu olturmuş ol hûr (3824)
biti-(y)ü: “yazıp”
bitikçi mundağ öz sözler bitiyü
tüketti nâmesin yüz âh téyü (2811)
çıḡa-(y)u: “çınlamaya”
süçür körü ünin iştip ol aḡlar
irenler çıḡayu başlap pulâtılar (1765)
iste-(y)ü: “arayıp”
ķurup bu hîle yasın cannı büryân
ķılıp isteyü bu igiḡe dermân (1092)
izde-(y)ü: “izleyip”
anı izdeyü ‘aķlım kezdi eflāk
bu vehm obrattı uş na ‘lin idrāk (29)
ķaķı-t-u: “sinirlendirip”

*açıĝlanıp kılıp turş öz yüzini
kaķıtu aydı bu néçe sözini (2315)*

keç-(i)r-ü: “keçirip”

*munuñ téğ zevk birle kéçrü her kün
yana otrup uyımadın uzun tün (4059)*

kıl-(ı)n-u: “edilip”

*téyü şāh tégmelerdin bir hikāyet
sora başladı hem kılmu şikāyet (2902)*

kıl-u: “yapmaya”

*içip tozĝu kéçip olturdılar hoş
kılı başladılar bir birin nüş (1411)*

kız+le-n-ü: “gizlenip”

*yaķınrak keldi at birle turuķtı
tañırkap kızlenü yüziĝe baķtı (865)*

kükre-(y)ü: “kükreyip”

*yavıuķ keldi yıraķdın çadırıĝa
tépündi kükreyü ĝusrav yanıĝa (1459)*

mañ+la-(y)u: “baĝırıp”

*ĝoroslar mañlayu kim kanat urdı
yana şāh oyĝanıp başın kötürdi (3790)*

öp-(ü)ş-ü: “öpüşüp”

*öpüşü oynaşu olturdılar hoş
kılı bir birin tañka tégi nüş (4055)*

öske-(y)ü: “özleyip, isteyip”

*bu yañlıĝ éllerini asrayu ol
yana köñlinde yarın öskeyü ol (1219)*

söz+le-(y)ü: “söylemeye”

*velī berk tutmış érdi ıřķ étekin
yana sözleyü başladı ol büt-i çin (680)*

söz+le-ş-ü: “sözleşip”

*tapuĝçılar sarayında otursun
alarka sözleşü ol avnu tursun (2113)*

taşı-(y)u: “taşıyıp”

*néteg kılĝay helā toprak tut anı
kazıp toprak taşıyu çıkĝa cānı (2556)*

tépre-n-ü: “kıpırdayıp”

*öz élgın şem lerniñ uçın aldı
kañıĝrak téprenü bir ün kıldı (3775)*

tıñ+la-yu: “dinleyip”

*sözin tıñlayu ol ferhād nāĝāh
kétip ʾaklı başındın kıldı bin āh (2375)*

tiş+le-(y)ü: “ısırıp”

*uşatıp barbaťını bu bārid hem
kesip barmaķların tişleyü bir dem (4534)*

ur-(u)ş-u: “savaşıp”

*belî koptum baray düşmanka karşı
alay él ya baray uş cânım uruşu (1741)*

yıgla-(y)u: “ağlayıp”

*uluğlar kim işitip bildiler rāz
kamuğ zār yıglayı kötürdi āvāz (4569)*

yüri-t-ü: “yürütmeye, koşturmaya”

*ol aydında oturdı ay bile kün
yüritü başladı sāki me süsün (1615)*

2.3.3.3. -A

aş-a: “aşıp, yükselip”

*ķilu kündüzle ırğal u telaşa
ķılurlar érdi hoşluk haddin aşā (4058)*

baķ-a: “bakmaya”

*ıdı takdiri birle uş yanaştı
baķa tursam zihî körklüg yaraştı (1545)*

iç-e: “içip”

*köp éller fitnedin taptısa ārām
yana başladı ‘ayş étip içe cām (1221)*

ķaç-a: “kaçmaya”

*nétég kim çıktı kün tilküsi indin
ķaçā başladı tünntün ķişi indin (547)*

kéç-e: “geçerek”

*öküş haddin kéçe takşır kıldım
ħacāletni şef’i ķılguğa keldim (98)*

kés-e: “kesip”

*ķişi kim gevherin hoş asrasa genc
aņa toprak ve toz tégmez kése hiç (1320)*

köy-e: “yanıp”

*méni kör ‘ibret al kaç terk ét zinhār
mén uş kaldım bulut içre köye zār (3594)*

kül-e: “külüp”

*çiçek bir vaşl bāğındın uş imdi
açıl bir dem küle oltur hoş imdi (1691)*

ög-e: “övmeye”

*öge başladı hindü tég perini
nétég kim ol ‘utarid müşterini (2342)*

saç-a: “saçmaya”

*erenler tég töküp ol iki saçın
saça başladı yerge ‘anber ü kin (2670)*

sal-a: “salıp”

*açılmış tigne bağ içre yañı gül nār
hırāmlap baş sala köp serv oynar (1431)*

sat-a: “satmaya”

*revān kün tilküsi kötürdi başın
sata başladı ‘ālemka kumaşın (2011)*

tap-a: “bulup”

*buyurdu kim qopartıñ bir sarāyı
tapa kör bir yaman isig havāyı (985)*

tar-a: “dağıtıp”

*qonup kök çimgen özre güller ara
oturdılar köñöldin qađu tara (1036)*

tut-a: “tutup”

*ıdı atın tuta ant içti şirīn
eger ölsem anıñ ıışkı igindin (1348)*

tüz-e: “düzüp”

*çigev kılğa çigev étip tüze sāz
yana kılğa muvāfıq hem hoş āvāz (3801)*

ur-a: “vurmaya”

*yana qağgu yaqsın tuttı muhkem
ura başladı qayrā ol savuq dem (1991)*

yort-a: “yürütüp”

*buyur şebdizni keltürsünler érte
açılsun köñlüm anıñ birle yorta (752)*

2.3.3.4. –GAÇ

al-ğaç: “alınca”

*harāc alğaç kélür her demde élçi
felek tınmaz saçar ay özre yünçi (869)*

bol-ğaç: “olunca”

*uzun kün toylap anda ırğdılar
kéçe bolğaç konakka tarğadılar (1029)*

ışit-geç: “duyunca”

*ayur şāvūr tüş ta birin kim
sorarsız mén ışitgeç yaqşı bildim (3781)*

oltur-ğaç: “oturunca”

*qopup olturğaç aydı qanı sākī
yürittiler uş andın devr ayakı (3207)*

öp-geç: “öpüp”

*yér öpkeç aydı tab ‘ı mevzūn
kim öz ‘aşrı içinde érdi zū-fnūn (402)*

ur-ğaç: “vurup”

*töküp yumruk kezenip antég urdı
kim arslan boynunu urğaç konjurdı (1461)*

toğ-ğaç: “doğunca”

*ya mên toğmazdın aşnu ölsem érdi
ya toğgaç méni itke salsa érdi (2210)*

2.3.3.5. –Gınça

at-ğınça: “atınca”

*olturdi ol kéçe ‘işret bile hoş
tañ atğınça kılu bir biriñe nūs (331)*

ay-ğınca: “söyleyince”

*bu söz ayğınça nāgāh vaqtı yétte
kafeşdin cāni kuş téğ uçtu kétti (1913)*

boz-ma-ğınça: “bozmadıkça”

*öñümde bolğa tağ taş tép saķınmaz
téğip yüz bozmağınça hiç saķınmaz (2452)*

ıd-ma-ğınça: “vermedikçe”

*güher körgüzmegeymen kılsa miñ al
helallık öze ıdmağınça dellāl (1349)*

işit-ğınçe: “işitince”

*uş ança köymegeymen tertip firāķın
işitğınçe yavukın ya ırakın (801)*

kél-ğınçe: “gelince”

*buyurdi kélsü tép berbatķını şah
açuk bolsun tédi kélğınçe dergāh (2080)*

kol-ğınça: “isteyince”

*öküş yer érmiş açlık birle ölmek
baķıldın kol sarıp kolğınça iltmek (3676)*

kör-ğınçe: “körüñce”

*hüner körgil ‘ayıb körginçe zinhār
çiçek tér baķka kirseñ almağıl hār (2060)*

sön-dür-me-ğınçe: “söndürmedikçe”

*séni tındurmağınça tınmağaymén
bu ot söndürmeginçe yatmağaymén (507)*

tap-ğınça: “bulunca”

*yügürdüm cān bile tapğınça séni
tapup éldin birürsen yélge méni (1688)*

tın-dur-ma-ğınça: “dinlendirmedikçe”

*séni tındurmağınça tınmağaymén
bu ot söndürmeginçe yatmağaymén (507)*

toğ-ğınça: “doğunca”

*felek muntég bular birle uzun tün
yüzük oynadı toğğınça yaruk kün (1574)*

2.3.3.6. –mAdIn

aqla-madın: “anlamadan”

*şīrvīye aqlamadın tıtağını
işendi kértü saknıp aldağını (4523)*

bér-medin: “vermeden”

*néçe fikriñ bu hām yūrek bişürgey
bu açka bérmedin néçe yaşurgay (1508)*

kiz+le-medin: “gizlemeden”

*rāzın kizlegeyin şāvūr ma bildi
özin kizlemedin aşkāre kıldı (676)*

sa-ķ+ı-n-madın: “düşünmeden”

*ķarı böri yigit arslandan ķorktı
sakınmadın işitti soñra uķtı (836)*

söz+le-medin: “söylemeden”

*yétip husrav sarayına bu şīrīn
revān sözlemedin indi atındın (948)*

tın-ma-dın: “dinlenmeden”

*bir ay yürüdi tınmadın tutup yol
muñin banū élinge emgenip ol (514)*

uyal-madın: “utanmadan”

*néler kıldı hāķımğa ol bilür sen
uyalmadın taķı hīle kılır sen (2212)*

2.4. Görevli Kelimeler

Cümle içerisinde bir anlamı olmasa dahi bağlam kapsamında değerlendirildiğinde bir göreve sahip olan kelimelerdir. Zeynep Korkmaz bu kelimeler için :

“Görevli kelimeler, adlar ve fiiller gibi yalnız başlarına birer anlam taşımazlar. Bunlar, ancak eklendikleri kelime veya kelime grupları ve işlev bakımından bağlı bulundukları öteki kelimelerin yardımı ile anlam kazanan ve cümle içinde de geçici gramer görevleri yüklenmiş olan sözlerdir.” (Korkmaz,2009:1049) ifadelerini kullanmıştır. Bu bağlamda eserde tespit edilen görevli sözcükler aşağıda gruplandırılarak verilmiştir.

2.4.1. Edatlar

Edatlar, dilin temel unsurlarından biri olarak, kelimeler arasında ilişki kuran ve bir bağlam oluşturan önemli dil unsurlarıdır. İsimlerin, fiillerin veya zarfların anlamını belirginleştirir ve onları bir bağlam içinde konumlandırarak cümlelerin yapısını tamamlarlar. Kelimeler arasındaki çeşitli ilişkileri ifade ederler. Edatlar, dilin anlamını derinleştirip cümlelerin yapısını düzenlerken, sözcüklerin hangi açıdan bağlandığını da netleştirir. Ayrıca, edatların doğru kullanımı, anlatımın daha açık ve net olmasını sağlar. Dilin anlamını zenginleştirirken, belirli bir durumu veya ilişkiyi vurgulayarak iletişimi daha etkili hale getirirler. Bu nedenle, edatlar dilin yapısal ve anlamsal bütünlüğünü sağlar, anlamın netleşmesine katkıda bulunur ve iletişimde belirli bağlamları ifade etmek için kritik bir rol oynarlar. Metinde geçen edatlar şunlardır:

eger: eğer

*eger böri öñiñe kélse yüz koy
tutup derviş kurbânın kılur toy (2722)
maña yüz kadğu yigüçi kerek yār
eger yüz kadğu yésem men bu düşvār (1845)*

meniz-menizlig: gibi

*bolup nevmīd séndin hāli kaldım
kitip zerre meniz kündin yokaldım (3926)
bu ‘aşr içre eger sözletsen kıl
yāhūd bülbül menizlig sayratsañan til(2093)*

oq: kuvvetlendirme edatı

*saķınma kim saña yok kısmet u kadır
sen oq sen iki ‘ālemde bil uş şadr (4456)
bakıp bağı töşñe hançer urdı
yarıp karnın revān oq şem ‘ öçürdi (4479)*

öze: üzere

*kişige bolmaz uşbu sözni aymak
sever husrav perīni tiyü yaymak
öze atangu ajunda süleymān
uş andın soñ perīge kılgu fermān (937-938)*

tég: gibi

*serv tég kaddi rāstlıkni ödürmiş
servlerge yaşıl hil ‘at kiğürmiş (1445)
işittiñiz ni sözler aymışını
munuñ tég körmedim tillig kişini (2543)*

tégi: kadar

*felekke aysa turgıl tép söz algay
kıyāmatka tégi ārām kılğay (984)
néçe kim kün birle ay kökde bolsa
uş ançağa tégi kim yér buzulsa (200)*

üçün: için

*sen öz faydañ üçün bir pendim algıl
ra ‘ıyyetke zulüm kılma ‘adl kıl (4272)
seniñ üçün érür bu barça ‘ālem
kiçiklep körmegil özüñi sen hem (4457)*

yañlıg: gibi

*şīrīniñ lāle yañlıg al iñindin
çiçek reng aldı ‘anber hem miñindin (1441)
bu yañlıg tigme biri sözler aytur
hikāyet birle şīrīn köñlin avitur (2660)*

2.4.2. Bağlaçlar

Bağlaçlar, cümledeki kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri birbirine bağlayan ve ilişki kuran dil unsurlarıdır. Bağlaçlar, mantıksal ilişkileri, neden-sonuç ilişkilerini, zaman, yer, koşul gibi bağlantıları belirterek cümlelerin yapısını güçlendirirler. Cümle içindeki öğeleri bir araya getirirken, bağlantı kurarak anlamın daha kapsamlı ve net olmasını sağlarlar. Bağlaçlar, dilin yapısal bütünlüğünü sağlarken aynı zamanda dilin esnekliğini artırır. Farklı bağlaçlar, farklı anlam katmanları oluşturarak cümlelerin zenginliğini artırır ve yazarın veya konuşanın niyetini daha kesin bir şekilde ifade etmesine yardımcı olur. Bağlaçların doğru ve etkili kullanımı, cümlelerin anlaşılır olmasını sağlar, bağlantıları netleştirir ve iletişimi güçlendirir. Bu nedenle, bağlaçlar dilin yapısında kritik bir role sahiptirler, dilin ifade gücünü artırarak iletişimi daha etkili hale getirirler. Mesnevide yabancı ve Türkçe olmak üzere şu bağlaçlar kullanılmıştır:

2.4.2.1. Türkçe Bağlaçlar

birle-bile:“ile”

*küreşmiş yanlıg arslan birle āhū
gehī oynap yıkar ol gehī bu (4188)*

hem: “hem”

*alar yıdgıdın ol yér müşk toldı
hevā hem gāliye yıdgıdın aldı (1495)*

kim:“ki”

*könülge bérme şāha kağgudın renc
kim ol genc irdi toprak içre yég genc (2860)*

ma:“de-da”

*teng irmez ilde on barmak bil anı
niçe ma sanasa sanı bir sanı (3569)*

né...né:“ne...ne”

*yégil içgil velīkin çaqla tédi
né köp né az özünjü sakla tédi (4327)*

taķı:“dahi”

*buyurdi kıp téyü bir kızğa ol ay
yaraştur bar taķı şāhka sözüim ay (3247)*

ve:“ve”

*oturğan şandalıdın sigrü turdı
öz élgın ötrü öpti ve turdı (3270)*

ya:“ya”

*eger ot irseñ iy şubh imdi terkin
né çıkmaz sēn bu taşdın ya timürdın (3142)*

2.4.2.2. Yabancı Bağlaçlar

velīkin-velīken(Ar.-F): “ama, fakat”

*nē yanlıg körk kim sēnde téseñ bar
velīkin saklağıl özünjı zinhār (3430)*

vü: “ve”

saķışsız hîle vü mekr alları bar
sehl al birle ol ér köñlin aldar (2123)

2.5. Atasözleri

Atasözü, söyleyeni, söyleneni ve söyleniş tarihi belli olmayan herhangi bir konu üzerinde uygun olanı seçilip söylendiği takdirde anlamı güçlendirici etkisi olan, kalıplaşmış, değiştirilemez cümlelerdir.

“Eski Türkçede atasözünün karşılığı: ‘sav, mesel, darb-ı mesel, söz, haber, mesaj, nutuk, şöret, şey ‘ anlamlarına gelen sab kavramıydı. Sab, Divanü Lugati’t Türk’te: ‘mektup, hikaye, tarihî hâdis, atalardan kalma öğüt’ vb anlamlarıyla açıklanır. Aynı yüzyılda Kutadgu Bilig’de atasözü için dsb kelimesinin yanında mesel kelimesi de kullanılır. Kelime bu şekliyle durûb-i emsâl, darb-ı mesel biçimleriyle XX. yüzyıl başlarına kadar kullanılmıştır. Bugün atasözleri, atalar sözü biçiminde yaygın olan kavramın halk ağzında da deyişet gibi değişik biçimlerde de adlandırıldığı olur.” (Güzel ve Torun,2012:183) Toplumların bilgelik, deneyim ve kültürel mirasıyla şekillenen derin anlamlar barındıran ve genellikle nesilden nesile aktarılan bu sözler, yüzyıllardır insanların yaşam deneyimlerini, değerlerini ve yaşam felsefesini yansıtır. Her bir atasözü, belirli bir durumu, olayı veya insani ilişkiyi özetlerken, genellikle içinde barındırdığı derinlikle insanlara yol gösterir ve dersler verir. Atasözleri, dilin sade ve etkili kullanımının bir örneği olarak da kabul edilir. Zira kısa olmalarına rağmen, içerdikleri anlamların derinliği ve evrensel geçerliliğiyle dikkat çekerler. Bir kültürün atasözleri, o toplumun değerlerini, ahlaki prensiplerini ve deneyimlerini yansıtırken, aynı zamanda bu sözler, iletişimde, edebiyatta ve günlük hayatta da sıkça kullanılır, sık sık referans alınır. Bu yönleriyle atasözleri, bir toplumun kültürel zenginliğini, derin bilgisini ve insan ilişkilerindeki önemli noktalarını yansıtan kıymetli ifadelerdir.

Bunların yanı sıra toplum hakkında, dikkatli bir gözler incelendiğinde ciddi bilgiler verir. Türk toplumunun geçmişten bugüne yaşamını şekillendiren önemli şeyler, savaşlar, akrabalıklar, Şamanizm ve İslamiyet gibi inanç unsurları, tarım ve zanaat/sanat türevi olaylar ve olgulardır. ‘Silaha çok davrananın kanı çabuk akar.’ ve ‘Düşmanın eline kılıç verilmez.’ gibi atasözleri savaşın, ‘Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.’ akrabalığın, ‘Kırmızı olsun, üç kuruş fazla olsun.’ Şamanizmin yaydığı renk etkisinin, ‘Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz.’ ‘Mescide gerek olan meyhaneye haramdır.’ dinin, ‘Arpa eken buğday biçer.’ ‘Buğday başak verince orak pahalılanır.’ tarih boyunca hayatımızda önemli bir yer tutan tarımın, ‘Demir ıslanmaz, deli uslanmaz.’ da zanaatkârlığın birer yansımasıdır. Elbette bu başlıkları ve örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ama burada asıl anlatılmak istenen toplumun zihninde, yaşamında ve geçmişinde ne varsa atasözlerine de onun yansıdığıdır. Metinde saptanan atasözleri şunlardır:

êkip men arpa ördüm imdi buğday

sen uş buğday tēp arpa sattın éy yār (3873)

Emeklerin karşılığının tam olarak alınmadığını anlatır.

iki süçüglük ol birge tapulmaz

sühüksüz hurma kapsız göz bolmaz (3615)

Hedefe ulaşmak için bazı zorluklar göze alınmalıdır anlamında kullanılmıştır.

teñ érmez élde on barmaq bi anı

niçe ma sanasa sanı bir sanı (3569)

Güncel olarak 'Beş parmağın beşi bir değildir.' diye kullandığımız atasözünün o dönemki halidir.

*né hoş aydı meşel gılānda bir ér
kişini urma ursay haddini bér (3096)*

'Yiğidi öldür hakkını yeme.' şeklinde evrimleştiği söylenebilir.

*katıg aqğan suv köprügler yıkar terk
sen aqrunluq bile bünyād qıl berk (1899)*

Öfkeyle, aceleyle hareket etmenin pişmanlık verecek sonuçlar doğurabileceğini anlatır.

*ğanîmet tut bu demni kim tapulmaz
niteg kim yeldin hiç ton yapulmaz (193)*

Rüzgardan kıyafet yapılmaz olarak çevrilebilecek bu söz, dayanağı olmayan şeylerden sağlam sonuçların elde edilemeyeceğini anlatır.

*tikensiz hiç çiçekniñ asğı bolmaz
kõrersen hiç kim érse elge almaz (943)*

Gülü seven dikenine katlanır atasözüyle anlam açısından benzerlik gösterir.

*velî serhoş kişi arslan tutar tép
meşel bar aqlamaz ağu yutar tép (1465)*

Aklı başında olmayan kişilerde görülen gereksiz cesareti ve bilinçsizlik halini anlatan bir sözdür.

*tişige küç yürütmek bolmaz érlık
özüngge küç yürüt bir köster érlık (1678)*

Güç ispatının, fiziksel olarak kendinden zayıf olan insanlarla gerçekleşmeyeceğini anlatır.

*çayan iniñe sıçğan sığmaz érken
sipürtge qudruqıña bağlar andan (1853)*

Günümüzde de hala, “fare delikten geçememiş bir de kuyruğuna çalı bağlamış.” Şeklinde kullanımı görülür. Zaten elindeki uğraşı tamamlamaya muktedir olmayan birinin, başka sorumlulukları da yüklendiği durumlarda kullanılır.

*tuzı az bolsa aşnıñ tatğı bolmaz
eger köp bolsa tuz hem zevkı qalmaz (2042)*

Dengenin önemini anlatan bir sözdür.

*kilümüñe göre kösül ayaqñı
yoq érse yérsen añızda tabağñı (2044)*

Güncel olarak kullanılan “Ayağını yorganına göre uzat.” atasözüyle aynı anlamı taşır.

*év uğrusıñğa eşik yapsa bolmaz
eger yapsañ tağı hiç fayda qılmaz (2246)*

Yine günümüzde “Hırsız içerden olunca kapı kilit tutmazmış.” Şeklinde kullanılan atasözüyle aynı ana fikirdedir.

*kişi né kim qılur kişiğe
kelür bir kün hem ol anıñ başıne (2775)*

Başlarına yaşatılanın mutlaka kendi başına da geleceğine olan inancı anlatan bir sözdür.

*āhır topraqqa yél bağlasa turmaz
hem ol suv birle ot birge oturmaz (2279)*

Birarada olamayacak kişi, durum veya olayları ifade etmede kullanılabilecek bir sözdür.

kebābsuz işke kélmez hıç tütün bil

yıgının aşğı yok boldı şabır kıl (2801)

Günümüzde de “Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.” Şeklinde varlığını sürdüren bu söz, bir şeyin belirtisi varsa kendisi de vardır anlamına gelir.

yana halvetde tamdın hem saşınğıl

bolur tamda kulağ tēp bar meşel bil (3103)

“Yerin kulağı vardır.”

tütün bérür burun ot soğ bérür nūr

bulut hem ot çıkıp yağmur ıdattur (3325)

Ateş önce duman, sonra ışık verir anlamına gelen bu söz, bazen olumlu sonuçlara ulaşmak için olumsuz şeylere katlanılması gerektiğini ifade eder.

tavuk çaşsız çağırsa hod bilür sēn

başın yēlge bērip kalur kuruğ ten (3522)

“Erken öten horozun başı kesilir.”

güher başta vū dürr ummānda bolur

bu yaşlığ genc öküş virānda bolur (3617)

Hazinelere genellikle harap yerlerde olduğuna atıfta bulunarak görünüşün aldatıcı olduğunu vurgular.

2.6. Deyimler

İfadeyi güçlendirmek ve anlama çekicilik katmak gibi görevleri üstlenen, çoğunlukla asıl anlamlarının dışında kullanılan kelime gruplarıdır. İfade edilmekte veya anlatılmakta zorlanan durumlarda kullanılan deyimler, görsel hafızayı tetiklemesi açısından da ilgi çekicidir. Öğreticilik ve görev bağlamında atasözleri için söylenen her şey deyimler için de geçerlidir. Yalnız deyimlerin atasözlerinden farkı; onlar gibi yargı bildirmemesi ve mastar ekleriyle bitmesidir. Kullanıldığı cümleye göre esneklik gösterebilir. Deyimler tıpkı atasözleri gibi toplumla alakalı bilgi verdiği gibi dilin gelişmişlik düzeyi hakkında da bilgi verir. Çünkü bir dilin deyim gibi kelimelerle oynama yeteneği gerektiren bir kavram üretecek dereceye ulaşması ancak yüzyıllar süren bir süreçten geçmesiyle mümkündür.

Deyimler, bir dilin renkli ve imgelerle dolu dünyasını yansıtan, sözünü ettiği şeyin ötesinde derin anlamlar taşıyan ifadelerdir. Genellikle sözcüklerin harfi harfine anlamından farklı bir anlam taşıyan deyimler, dilin zenginliğini ve kültürel derinliğini gösterir. Her dilin kendine özgü deyimleri bulunur ve bu deyimler, o dilin tarihini, kültürünü ve insanların deneyimlerini yansıtır. Deyimler genellikle atasözleriyle birlikte anılır ve sıkça kullanılarak iletişime ve yazılı dile renk katar. Bu deyimler, içerdikleri imgeler ve semboller sayesinde, bir durumu, duyguyu veya olayı daha etkili bir şekilde ifade etmeye yardımcı olurken, aynı zamanda iletişimi daha canlı ve anlaşılır kılar. Deyimler, bir dilin dinamizmini, esnekliğini ve ifade gücünü ortaya koyar, dilin sadece kelimelerden ibaret olmadığını, aynı zamanda derin imgeler ve sembollerle zenginleştiğini gösterir. Aksan'ın,

“Bir dildeki deyimler de söz varlığı içinde yer alır; dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir. Deyimler kimi zaman yüzyıllar boyunca hiç değişmeden kimi zaman sözcüklerinde yenilenmelerle yaşamakta, yeni deyimler de aktarılabilir. ” (Aksan,2004:31)

İfadelerini kullandığı deyimlere birkaç örnek şunlardır;
Aba altından sopa göstermek: Üstü kapalı biçimde tehdit etmek.

Kan kusup, kızılıcak şerbeti içtim demek: Dışarıya karşı içindeki olumsuzlukları belli etmemek, perdelemek.

Çileden çıkmak: Sakinliğini ve sabrını kaybetmek.

Bel bağlamak: Umudunu bir kişiye, bir şeye bağlamak.

Eserde geçen deyimler ise şöyledir:

adakdın tüş-: elden ayaktan düşmek

bu dostluğda gümânım bar idi kim

adaqtın tüşse men tutğay sen êlgim (3901)

ağzındın süt yıdlan-: ağzından süt damlayacak kadar küçük olmak

henüz süt yıdlanır ağzındın êy şâh

mênim knımnı süt téğ tókme nâgâh (365)

‘aqlın al-: (1843) aklını almak

bu bir yâr kaḡusı uş ‘aqlım aldı

tutup ‘ışkı méni dīvâne kıldı (1843)

alın çat-: kaş çatmak

alın çatma tügün şış zülfü hâldın

zekât bér mustahḡka ol cemâldın (1643)

atı kal-: adı kalmak, iyi veya kötü anılmak

du ‘adın ol ‘acem şâhı yokaldı

taḡı artında kâfir atı kıldı (4645)

ayaḡ êlge kötürmek/almaḡ: eli ayaḡı dolaşmak

velî bu tün kerek kim hoş oltursaḡ

ḡılıp ‘işret ayaḡ êlge kötürseḡ (4031)

baḡrın bişür-: ciğeri yanmak

yana sözün bu perdede yaşurdı

cevâb sözge bérıp baḡrın bişürdü (4222)

baḡrın ḡan kı-:baḡrı kan olmak

ḡaraḡı birle baḡrum kılr ḡan

ḡaḡıḡ birle yıraqdın oḡ alur cân (3092)

barmaḡ tişle- : hayretten veya korkudan parmaḡını ısırarak

felek tişledi taḡlap barmaḡını

körüp anlar keḡik köp kıрмаḡını (1386)

baş ḡod-: baş koymak, kendini adamak

ḡılıp nakkâşlar naḡş ilette ḡinge

koḡup baş ol adaḡı topraḡına (453)

baş köter- : başını kötürmek, sona ermek

köterdi érse maşrıḡdın başın kün

zamâne tâc keydi sarıḡ altın (599)

başın alıp kı-:başını alıp gitmek, uzaklaşmak

yok érse koy kim öz yolum tutayın

alıp başım sarayımḡa kiteyin (3768)

başındın kiç-: başından geçmek

*eger aysam başındın kéçmişin mén
tañırkap barmakıñı tişlegeysen (1165)*

cānı köyne-:canı yanmak

*iki zengi çiçek üstinde oynar
anı körgen kişiniñ cānı köyner (440)*

cihān tar bol-: dünyanın dar olması

*bakıp karşı tapa aytur kim éy yār
cihān boldı özümge sensizin tār (2586)*

dil açıl- :gönlü açılmak

*anıqtég kim oqıǵn dil açılsun
tilimdin müşk ü 'anberler saçılsun (7)*

éliñi yuv-: herhangi bir işin olacağına dair umudun kesilmesi

*ayıttı kél bu işdin yuv éliñi
ayıttı sözleme köp tıd tikiñi (2535)*

éşik bağla-: kapı kilitlemek

*āhır méndin né açığ kördi şirīn
éşik bağlamağı yüzümge nédin (3235)*

haddın aş-: haddini aşmak

*uruş bolur qatıǵ kim haddın aşsa
kazanda kalmaz aş hem aşru bişse (3568)*

ilge kir-iliñe kir- : ele geçirmek

*murādı esrük érken élge kirse
kereemez bilmedin soñra yigrü tursa (4120)*

irin tişle-: hayretten veya korkudan dudağını ısırarak

*körüp anlar köridin tişlep irin
tüşürdiler sarayқа kirdi şirīn (950)*

қаdǵu yi- kaygı içinde olmak

*yana bir yanka saqşap qadǵu yiyü
uşol kün bizge hem kelgü mi tiyü(2832)*

қан ıǵla-: kan ağlamak

*қан ıǵlar men bu zengi qorquǵındın
né külmez zengī tég zengī ise cın (3130)*

қан yaş saç-: kanlı yaş dökmek

*açıǵ süsün içip şirin özündin
kéçip қan yaş saçар nergis közindin(629)*

қаңа boya-: kana boyamak, kana bulamak

*kilürler қасd étip behram cāñıa
boyalıñ tép қılıç аны қанıa(1761)*

қанı қayna-: heyecanlanmak

*néteg kim kördi ol peygamber atın
қанı қaynadı müdbir ğayretindin(4633)*

қанmқа kir-: aklına girmek

séniñ қanıñқа hem kirmeyin éy yār

kim boynumda muntég kan öküş bar(3418)

kıl yar-: kılı (kırk) yarmak, aşırı incelemek

biliglig hem körişi yinçe kıl tég

söz içre kıl yarar érdi uşol bég(293)

kol kavşur-: kol kavuşturmak, sayygi gösterisinde bulunmak

kevürdi évge şāh kéçti oturdı

kolun kavşurdı kıl tapğında turdı(2992)

köç kötür-: (dünya için) göçmek

işittim āşıkıñ buyruk bitürmiş

ajun yurtındın ol hem köç kötürmiş(2785)

kökke yitür-: göğe çıkarmak

ayıttı kim bir edgü tüş kördüm

sevünmekdın işim kökke yitürdim(3778)

köñli açıl-: ferahlamak

melikniñ kaşrı bar bir hoş mekānda

köñül açlur kiter қаdғu uş anda(735)

köñli sınık-: kalbi kırılmak

āhır köñli sınıqtı niçe kaynar

cefā tapğın ménim birle mü sınar(2240)

köñli tar bol-: gönlü taralmak

turuqtı bir zamān köñli bolup tar (719)

bu işke çāre bar mu tédi éy yar

köñli tüş-: aşık olmak

kétip aklı başındın köñli tüşti

adaqıñ melikniñ yügrü tüşti(4018)

köñlinde orun tut-: gönülde yer tutmak

sen uş köñlünde tutmadıñ orun bir

méni saqınmadıñ mundın burun bir(3394)

köñül bağla-: kalben bağlanmak

köñül bağladı şīrīne bu ferhād

vücūd tēndin қopardı `ışk feryād(2418)

köñül bir-: gönül vermek, sevmek

moğal tég iv bérür bolsañ tiler bal

köñül bérseñ cān almaqқа қılur al(3091)

köñülde ay-: içinden geçirmek

köñülde aydı kim né ejdehā ol

hayal mu bu maña ya né belā ol(4149)

köñöldin çıkar-kalbinden atmak

közünğdin barmışı tég hem köñöldin

çıkar néçe körersen қаdғu bu қın(2866)

köñöldin sür-: kalbinden çıkarmak

қoy olturma bu buz olturmuşuñı

unut bar bu köñöldin sürmüşüñi(3500)

köz kulak bol-: sahip çıkmak

*çün baş bolduñ tapuğçı el adağ ol
anlar aybıñ dāim göz kulağ bol(2057)*

közdin sal-: gözden çıkarmak

*közündin salmağıl bu şüretde körüp
sınağıl müşkiliñ bar érse sorup(4720)*

közi kaççıq-: gözü kanlanmak, gözünü kan bürümek

*ķuduz it téğ közi kaççıqtı ol dem
sünji téğ tik turdı tigme bir qolı hem(4636)*

közin aç- : gözünü açmak, uyanık olmak

*biliglig kıl kamuğ işde özümni
kiter gāflet niķābın aç közümni(111)*

közinge uyku kirmemek-: uykusuz kalmak

*mén ok mén hār u sergerdān yalguz
közümge uyku kirmez tün ve kündüz(2601)*

közinge uyku tol-:uykulu olmak

*nedīmler közleriñ uyku toldı
kopuzçılar ma sāzın yérge saldı (1622)*

közini tik-: dikkatlice bakmak

*tüketti érse bu kızlar söziñi
ķamuğ şavūrķa tiktiler göziñi (1548)*

ķulağ tut-: dikkatlice dinlemek

*ayıttı kim ķulağ tut söziüm bar
ķiñeşürmen saña sen bolma āzār (2107)*

ķulağķa ħalka ķıl-: kulağına küpe olmak, nasihat olarak almak

*anıñ pendin ķulağķa ħalka ķıldı
ķılıp endişe şīrīn işni bildi (1346)*

küçi kit-: kuvvet olarak zayıflamak

*soñı yérge yıķılsa küçi kitip
muña oñsat tédi köp saķş étip (4342)*

öti yar-: ödü kopmak, çok korkmak

*kemendindin ķutulmaz érdi düşmen
yarar érdi öti kim yétse tüşmen (300)*

özindin kiç-: kendinden geçmek

*melik yalbarıp ol āhū közdin
ķaķılar işitü kéçmiş érdi özdin (3645)*

sözi öt- : söz sahibi olmak, sözü dinlenmek

*telim yalbardı ötmedi sözi
özinge efke ķıldı köydi özi (3645)*

tilge kil-: dile gelmek, konuşmaya başlamak

*né söz kim tilge kelse sözlegü mü
güher tép taşnı āķıl kizlegü mü (2166)*

tilin saķla-: söyleyeceği şeyi söylememek

*melik yalbarıp ol āhū közdin
ķaķılar işitü kéçmiş érdi özdin (3645)*

tiriglik tap-: can bulmak

*nêteg kim bir ölüg tapsa tiriglik
ya bir kurtka yigit bolup iriklik (1237)*

usin al-: aklını almak

*telürdüm irse hem usum sên aldın
anın kınar men uş kim ot saldın (3546)*

yağa tut-: yakasına yapışmak, hesap sormak

*tutup yağa özin ol yêrde çaldı
alıp başdın tãcını yêrge saldı (3724)*

yêrge çalmaç: yere atmak

*nãziıklük sırçasını yêrge çalgıl
özüñi katra tég deryãğa salgıl*

yoğdın bar kıl-: yoktan var etmek

*ıdı atı birle başla sözüñi
kim ol bar kıldı yoğdın özüñi (14)*

yoldın çık-: doğruluktan sapmak

*burup barbaç kulağın her zamn ol
bu yoldın çıkma tēyü közgezip yol (3804)*

yüreki kanga bat-: yüreği kana batmak, çok acı çekmek

*köyüp bağrım yürekim kanga battı
érür rahm itseñ imdi hãş vaktı (3840)*

yürekin kan kıl-: çok acı çektirmek

*bu yanlıg mēni sergerdān kıldın
i sonsuz soñ yürekim kan kıldın (1746)*

yüz ur-: yüz tutmak, meyletmek

*kara saç ara kim aķ kēltürür baş
kuvarmaçka yüz urmuş tég érür baş (4223)*

yüzini turş kıl-: suratını ekşitmek

*açıglanıp kılıp turş öz yüzüni
kaķıtu aydı bu niçe sözini (2315)*

2.7. Kalıp İfadeler

Doğan Aksan'ın; “Her dilde rastlanılan kalıplaşmış sözcükler, ünlü kişilerin, hükümdarların, düşünürlerin, sanatçıların beli durumda, belli bir olay dolayısıyla söyledikleri evrenselleşmiş sözlerdir. Bir dilin söz varlığında ya özgün biçimiyle, ya da çoğu zaman olduğu gibi çevrilerek yerleşmiş durumda görülür.” (Aksan:2004,33) dediği kalıplaşmış sözcükler genelde bir felsefeyi veya düşünceyi anlatsa da her zaman böyle bir amaç gütmmez. Mesela o malum olay üzerine Sezar'ın söylediği “*Sen de mi Brütüs?*” cümlesi hayal kırıklığını ifade eder ama az ve öz anlatım sunma gibi bir çabası yoktur.

Kalıplaşmış ifadeler, genellikle yaygın olarak kullanılan ve belirli bir anlamı olan, dilin günlük kullanımında sıkça rastlanan ifadelerdir. Bu ifadeler genellikle belirli bir durumu, duyguyu veya düşünceyi aktarmak için kullanılır ve genellikle sabit bir formda bulunur. Özgün anlamları

dışında, doğrudan çevrildiğinde farklı bir anlamı olabilirler. Metinde belirlenen kalıp ifadeler şunlardır;

bihamdu'l-lah: Allah'a şükürler olsun.

bihamdu'l-lah çün sen bar sen kamuğ bar

başındın bir kıl éksilmesü zinhār (2873)

dürr- ü yetim:Hz.Muhammed için kullanılan bir tabir

çıkargay érdim ol dürr-ü yetimni

yana arturgay érdim izzetimni (1139)

estağfuru'l – lah: Bağışlanma dilerim anlamında bir ifade.

mén estizesi ol yérge yitrür

kim öz estağfuru'l – lah kanın aqtur(3094)

husrav- i çin: Çin'in Hüsrev'i.

biri bu kim oyansa husrav-ı çin

kurup oltursa hoş işret kurağın (1109)

raķım – i tahta – i hāk:Yaratıcının kutsal yazılmış levhası.

urup hey etdin uşbu çarh-ı eflak

mühendis tég raķım – i tahta – i hāk (35)

resula'l-lah: Allah'ın elçisi

özüm köp kıldı haķ tapğında takşır

né ya tedbır resula'l-lah né tedbır (145)

şeytān-ı la'in: lanetlenmiş şeytan

bu şeytān-ı la'in körse érdi anı

karar kılmaz érdi tende cāmı (155)

üstad – ı çin: Çin Hocası

tiyü til açtı sözge kıldı bünyād

kim éy üstād-ı çin ferzāne ferhād (2545)

yéti iklim: Yedi iklim.

nāme kim uş ay tutuldı

yéti iklim tahtı hāli boldı (1184)

2.8. Türkçe Ek Almış Yabancı Kelimeler

āzizlep:Arapça isim+isimden fiil yapan ek- zarf fiil eki = yüceltip (2194)

ācizlik: Arapça isim+isimden isim yapan ek = zayıflık (2386)

āgāhlık: Farsça isim+isimden isim yapan ek = bilgelik (313)

ārzūla-: Farsça isim +isimden fiil yapan ek = istemek (2886)

ārzūluğ: Farsça isim +isimden isim yapan ek= istekli (1008)

āsānlık: Farsça isim +isimden isim yapan ek = kolaylık (2347)

āzārla-: Farsça isim+isimden fiil yapan el = birine bağırma (3324)

āzārlan-: Farsça isim+ isimden fiil yapan ek + fiilden fiil yapan ek = birinden azar işitmek (3080)

bağçı: Farsça isim+isimden isim yapan ek = bağla uğraşan kişi (1634)

bağışla-: Farsça isim + isimden fiil yapan ek = affetmek, ihsanda bulunmak (92)

bahāsız: Farsça+ isimden isim yapan ek = değersiz (2841)

bahtsız: Farsça isim + isimden isim yapan ek = şanssız (3856)

bavurıcı: Farsça isim+ isimden isim yapan ek = aşçı(1125)
cādūluk: Farsça isim +isimden isim yapan ek = sihirli (3945)
cānlığ: Farsça isim + isimden isim yapan ek = diri (2638)
cānsız: Farsçaisim + isimden isim yapan ek = ölü (3219)
cüftlük: Farsça isim +isimden isim yapan ek = evli (2194)
cüftsüz: Farsça isim +isimden isim yapan ek = bekar (2878)
dağlap: Farsça isim +isimden fiil yapan ek-zarf fiil eki (yara için) dağlayıp (824)
dağlı: Farsça isim +isimden isim yapan ek = yaralı (3992)
davlatlıg: Arapça isim + isimden isim yapan ek = devletli, şanslı (1744)
davlatsızlık: Arapça isim + isimden isim yapan ek+ isimden isim yapan ek = devletsiz, şanssız (2951)
efsünçilik: Farsça isim + isimden isim yapan ek+ isimden isim yapan ek =büyücülük (2125)
fermānla-: Farsça isim +isimden fiil yapan ek = buyurmak (123)
fuzūlluk: Arapça isim +isimden isim yapan ek = fazlalık, had bilmemek (2046)
ğayretli: Arapça isim +isimden isim yapan ek =çaba gösteren (2133)
ğayretsiz: Arapça isim +isimden isim yapan ek =çaba göstermeyen (2133)
h̄abarlıg:Arapça isim+isimden isim yapan ek = bilgisi olan (44)
h̄abarsız: Arapça isim +isimden isim yapan ek = bilgisi olmayan 3224)
h̄addsiz: Arapça isim +isimden isim yapan ek = sınırını bilmeyen (2371)
h̄ıramlap: Farsça isim +isimden fiil yapan ek- zarf fiil eki = salınarak yürüyüp (1430)
‘işretsiz: Arapça isim +isimden isim yapan ek = içkisiz (1222)
kābīnsiz: Farsça isim +isimden isim yapan ek = çeyizsiz (3766)
karārsızlık: Arapça isim+isimden isim yapan ek+isimden isim yapan ek (3910)
kavīlendür-: Arapçaisim +isimden fiil yapan ek- fiilden fiil yapan ek = kuvvetlendirmek
kīnelik: Farsça isim +isimden isim yapan ek = düşmanlık (3540)
mağrurluk : Arapça isim+isimden isim yapan ek = gururlu olma (2037)
mazalıg: Farsça isim +isimden isim yapan ek = yemeklik (1115)
mühürlüg : Farsça isim+isimden isim yapan ek = damgalı (1330)
nāzūkluk : Farsça isim +isimden isim yapan ek = kibarlık (2100)
nedīmlik : Arapça isim +isimden isim yapan ek = (meyhane için) arkadaşlık (1498)
nōkersiz : Moğolca isim+isimden isim yapan ek = askersiz (1352)
pālançı: Farsça isim +isimden isim yapan ek = eşeklere palan vuran kimse (4381)
perīşānlık: Farsça isim +isimden isim yapan ek = kötü durumda olmak (1848)
rahātliġ: Arapça isim+isimden isim yapan ek = ferahlık (1032)
rāstlık: Arapça isim +isimden isim yapan ek = doğruluk (840)
reyhānlı : Arapça isim +isimden isim yapan ek = bağlı, bahçeli (1448)
şabursuzluk : Arapça isim +isimden isim yapan ek+isimden isim yapan ek = acelecilik (2538)
soyurkap: Çince fiil-zarf fiil eki= armağan edip (1974)
şūrātliġ: Arapça isim +isimden isim yapan ek = yüzlü (542)
sustalıp: Farsça isim+ isimden fiil yapan ek- zarf fiil eki= gevşeyip (3902)
şīşeçi: : Farsça isim+isimden isim yapan ek = camcı (1917)
şīvelig: : Farsça isim+isimden isim yapan ek =nazlı (672)
tahtliġ: Farsça isim +isimden isim yapan ek = tahtlı(1744)

tamāṣāṣız: Farsça isim +isimden isim yapan ek = izleme olmadan (420)

ustādlık: Farsça isim +isimden isim yapan ek = ustalık (2380)

ümīdlig: Farsça kökü+isimden isim yapan ek = umutlu (3170)

vefālīg: Arapça isim +isimden isim yapan ek = vefalı (2321)

vefāsızlık: Arapça isim+isimden isim yapan ek+isimden isim yapan ek = vefa sahibi olmamak (2145)

za‘ıfluk: Arapça isim +isimden isim yapan ek = zayıflık (88)

zehirsiz: Farsça isim +isimden isim yapan ek = zehirsiz (1195)

ziyānlīg: Farsça isim +isimden isim yapan ek =zararlı (1649)

3. SONUÇ

Bu eser hem döneminin dil özelliklerini yansıtmaları açısından hem de yine çağının edebi anlayışını anlamak açısından önemli bir eserdir. Tercümede kimi yabancı sözcüklerin Türkçe eklerle beraber kullanılması da yazıldığı zamanda toplumların her açıdan etkileşimde oldukları bilgisini verir. Bu etkileşim Türkçe kelimeleri diğer dillere vermek olduğu gibi, diğer dillerin kelimelerini kullanmak olarak da gerçekleşebilir. Buradan hareketle mesnevide 733 yabancı kelime olduğu, bunlardan 473'ünün Arapça, 255'inin Farsça, 2'sinin Sanskritçe, 3'ünün Moğolca, 5'inin de Yunanca olduğu saptanmıştır. Tespit edilen yabancı kelimelerin çoğunun Arapça ve Farsça oluşunun sebebi, din ve coğrafya kaynaklıdır.

Bir metinde geçen karakterlerin ve olayların betimlenmesi de o dönemin sosyal dokusuna ayna tutabilir. Karakterlerin davranışları, giyim tarzları, yaşadıkları mekânlar ve sosyal ilişkileri, o dönemin toplumunun yapısını ve değerlerini yansıtabilir. Örneğin çalışmamıza konu olan eserde Husrav'dan bahsedilirken cihangir, şah, cüvanmerd gibi ifadelerin kullanılması onun yöneticilik yönünü vurgulamakta, hükümdar kimliği ile âşık kimliği arasındaki çatışmaları başarılı biçimde gözler önüne sermektedir. Aynı şekilde bir diğer başkarakter olan Şîrîn için de hem bir melike oluşunu hem de bir kadın oluşunu anlatan kelimeler kullanılmıştır. Bu kısacık kesit bile bize o gün de kadınların yönetimde bulunabildiğini, dönemin bir gereği olarak, siyasi kimliklerin insani kimliklerinin önüne geçebildiğini işaret etmektedir. Bu durum ise çalışmamızın en başında metnin söz varlığından dönemin siyasal ve sosyal dokusu hakkında bilgi sahibi olunabileceği iddiasını destekler niteliktedir.

Eserde toplam 1153 tane isim bulunmaktadır. Bunlardan 46'sı Türkçe, 275'i yabancı olmak üzere 321'i soyut isimlerdir. 688 soyut isimden 362'si Türkçe, 366'ı yabancıdır. Bu veriye bakıldığında soyut ve somut isimler arasında ciddi bir fark gözlemlenmektedir. Şüphesiz ki bu fark, tesadüfi değildir. Bir metinde soyut kelimelerin somut kelimelerden fazla olması, genellikle yazarın iletmek istediği mesajın soyut veya kavramsal bir doğaya sahip olduğunu işaret eder. Bu durum, metnin daha ziyade duygusal, felsefi veya soyut düşüncelere odaklandığını gösterebilir. Yazar, okuyucunun zihninde imgeler yaratmayı, duygusal veya düşünsel tepkiler uyandırmayı veya belirli kavramların altını çizmeyi hedefleyebilir. Yine bu da başta belirttiğimiz amaçlardan olan 'yazarın ifade gücünü değerlendirmek' cümlesini sayısal veriler üzerinden açıklamaktadır. Ayrıca yine bir metinde soyut kelimelerin somut kelimelerden fazla olması, genellikle daha soyut veya kavramsal düşüncelerin öne çıktığını ve somut gerçeklikten ziyade soyut kavramların vurgulandığını gösterebilir 91 adet özel ismin yanı sıra 7'si Türkçe 6'sı yabancı olmak üzere toplamda 13 tane de topluluk ismi geçmektedir.

320 tane de fiil bulunmaktadır. Bu fiillerden sıklıkla göze çarpanları bolmak, kılmak gibi yardımcı fiillerdir. Bunun sebebi ise yabancı kelimeleri fiil olarak kullanabilmek adına bu eylemlere ihtiyaç duyulmasıdır. Buna ek olarak 105 sıfat-fiil, 51 isim-fiil ve 270 zarf-fiil olmak üzere toplam 426 fiilimsi tespit edilmiştir.

Sıfat olarak ise 41 yabancı 37 Türkçe olmak üzere toplam 78 niteleme sıfatı, 5 işaret sıfatı, 2 yabancı, 11 Türkçe belgisiz sıfat, 1 adet soru sıfatı, 1 tanesi yabancı olacak şekilde 22 tane asıl sayı, 5 tane sıra sayı ve 1 tane de üleştirme sıfatı görülmüştür. Toplamda 125 sıfat gözlemlenmiştir.

Bunların yanı sıra toplamda 102 tane zarf bulunmuştur. Bunlardan 28'i Türkçe, 22'si yabancı olmak üzere 50'si durum zarfı, 11'i yer-yön zarfı, 7'si soru zarfı, 18 adet Türkçe 18 adet de 36'sı zaman zarfı, 2 yabancı 6 Türkçe olmak üzere 8'i de miktar zarfıdır.

Çeşitli işlevlerde toplam 20 tane zamir saptanmıştır. 6 adet şahıs, 3 adet işaret, 3 adet soru zamiri ile 6 adet belgisiz zamir ve 2 adet de dönüşüklük zamiri vardır. Bunlardan başka toplam 17 tane görevli sözcük görülmüştür. 8 edat bulunmaktadır. Tespit edilen 9 bağlaçtan ise 3'ü yabancıdır. Yani genel toplama bakıldığında eserde 2880 sözcük görülmüştür.

Son olarak 20 adet atasözü, 65 adet deyim ve 9 adet kalıp söz belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2004) *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Buran, A.(2015). *Türklük bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çınar, A. (2021). *Kutb'un Hüsrev ü şirin'inde adların kavram alanı*. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Demirci, Ü. ve Özgür, K.S. (2014). *Kutb'un husrav u şirîn'i dizin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Güzel, A.ve Torun, A. (2012). *Türk halk edebiyatı el kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kartal, A.Şentürk, A. A. 2006). *Üniversiteler için eski türk edebiyatı tarihi*. İstanbul. Dergâh Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uludağ, H. (2018) *Kutb'un Hüsrev ü şirin'inde isimler*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Wersja, N. Turecka, H. S.Q. (1961). *Polska Akademia Nauk*, Polonya.
- Yıldız, Medine(2018) *Kutb'un Farsçadan Türkçeye çevirdiği hüsrev ü şirin adlı mesnevisinde fiiller*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.